

memo

Časopis pro orální historii / Oral History Journal

2014 / 2

MEMO 2014/2

Časopis pro orální historii / Oral History Journal

Vedoucí redaktorka / Senior Editor: Naděžda Morávková (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen)

Redakční rada / Editorial Board: Joanna Bornat (The Open University, Milton Keynes), Michal Louč, (Fakulta filozofická Univerzity Pardubice), Pavel Mücke (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Miroslav Vaněk (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Marie Fritzová (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen)

Redakční okruh / Editorial Advisory Board: Zdeněk Beneš (Karlova univerzita Praha / Charles University Prague), Joanna Bornat (The Open University, Milton Keynes), Doug Boyd (University of Kentucky Libraries, Lexington, U.S.A.), Ivo Budil (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen), Mónica Patricia Cadenas Erazo (Lima, Peru), Ismail Demircioglu (Karadeniz Technical University, Trabzon, Turkey), Panos Dimisianos (Corfu, Greece), Karel Foud (Národní památkový ústav Plzeň / State Conservation Pilsen), Blažena Gracová (Ostravská univerzita v Ostravě / University of Ostrava), Albert van Jaarsveld (University of Zululand, KwaDlangezwa, South Africa), Bohumil Jiroušek (Jihočeská univerzita České Budějovice / University of South Bohemia, České Budějovice), Jan Kumpera (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen), Pavel Mücke (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Dana Musilová (Univerzita Hradec Králové / University Hradec Králové), Radikobo Ntsimane (University of KwaZulu-Natal, Pietermaritzburg, South Africa), Nina Pavelčíková (Ostravská univerzita v Ostravě / University of Ostrava), Jiří Petráš (Jihočeské muzeum České Budějovice / Museum of South Bohemia, České Budějovice), Valeria Rotershteyn (Moscow Economic School, Moscow, Russia), Karel Řeháček (Státní oblastní archiv Plzeň / State Regional Archives Pilsen), Michael Sesling (Audio Transcription Center, Boston, U.S.A.), Petra Schindler (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Ibrahima Thioub (Cheikh Anta Diop University, Dakar), Marta Ulrychová (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen), Pavel Urbášek (Univerzita Palackého Olomouc / University of Palacky, Olomouc), Lukáš Valeš (Newton College, Brno), Miroslav Vaněk (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Bohdan Zilinskyj (Karlova univerzita Praha / Charles University Prague)

Grafická úprava / Graphic design: Petr Lobaz, Marie Marhounová

Vydavatel / Publisher: Pro SOHI Plzeň vydává viaCentrum s.r.o., Ztracená 34, Olomouc, 772 00

Adresa redakce / Address of Editors: Středisko orální historie SOHI při Katedře historie Fakulty pedagogické Západočeské univerzity v Plzni, Veleslavínova 42, Plzeň, 306 19, Česká republika
Telefon: +420 377 636 603

E-mail: moravkov@khi.zcu.cz

Online verze dostupná z URL / Internet Access: <http://sohizcu.webnode.cz/> a www.oralhistory.cz

© Naděžda Morávková

©SOHI, Středisko orální historie při KHI FPE ZČU v Plzni

©viaCentrum s.r.o.

Evidence MK ČR pod číslem E 19999

ISSN 1804-753X (Print)

ISSN 1804-7548 (Online)

Vychází dvakrát ročně

Časopis objednávejte na adrese redakce / Order at journal editors

Ročník 4, číslo 2, 2014

OBSAH / CONTENTS

REDAKČNÍ ÚVODNÍK / EDITORIAL COMMENT

Jak skrýt město / How to Hide the City (*Naděžda Morávková*).....3

ROZHOVORY A MATERIÁLY / INTERVIEWS AND ARTICLES

Z historie československé Pohraniční služby SNB za socialismu/From the history of Czechoslovak Border Service - PS SNB during Socialist Times
(Tomáš Dvořák).....5

DIDAKTICKÁ APLIKACE ORÁLNÍ HISTORIE / EDUCATIONAL APPLICATIONS OF ORAL HISTORY

Školy v Novém Strašecí od roku 1869/ The Schools in Nove Straseci from 1869 (*Zuzana Lajpertová – Naděžda Morávková*).....48

RECENZE / REVIEWS

SIMKANIČ, Ján. Mé dětství v socialismu. Praha, 2014. 256 s. ISBN: 978-80-265-0297-5

(*Kamila Bendová*).....92

ZPRÁVY / CHRONICLE

XIII. mezinárodní workshop orální historie na hradě Sovinec a XVIII. mezinárodní konference IOHA v Barceloně /XIIIth International Workshop of Oral History in the Castle Sovinec and XVIII th International conference IOHA in Barcelona (*Michal Louč*).....94

Archivy školám, archiváři učitelům/Archives to the Schools, Archivist to the Teachers
(*Markéta Járová*).....99

POKYNY PRO AUTORY / NOTES FOR CONTRIBUTORS.....103

Prezentace SOHI.....109

REDAKČNÍ ÚVODNÍK / EDITORIAL COMMENT

Jak skrýt město/How to Hide the City

Naděžda Morávková

Počátkem roku bylo Středisko SOHI při KHI FPE ZČU vyzváno ke spolupráci na projektu Skryté město. Projekt je součástí velkoprojektu Plzeň hlavní město kultury 2015. Pominu-li fakt, že značně podobný nápad jsem témuž subjektu nabízela jménem střediska a katedry počátkem předchozího roku a bylo mi oznámeno, že nejsou prostředky, sluší se zde alespoň stručně komentovat naše konečné odmítnutí podílet se na celé věci. Předně se nejedná o kvalitativní výzkum na odborné bázi, nejsou dodrženy naše nepodkročitelné zásady o legislativě spojené s rozhovory, nejméně dvojím setkání s respondentem, autorizaci rozhovorů, ale zejména o dalším ověřování faktů v jiných než orálně historických pramenných zdrojích. Ani to by však nebyl ten zásadní problém. Tím shledávám fakt, že výběr témat a zaměření vzpomínek je zcela nahodilý, ponechaný na ochotných a náhodně na street meetinzích oslovených jedincích, čímž celý projekt postrádá faktografickou vyváženost a přispívá k jednostrannému a zejména značně subjektivnímu obrazu minulosti. Zkreslení minulosti totiž nastane často nejen nepravdou, ale také jednostranným výběr jedněch faktů a nezmíněním jiných faktů. To ostatně starší ročníky velmi dobře pamatují z minulého režimu. Máme tyto praktiky opakovat? Nikdo pak nebude zkoumat, zda-li to bylo cílené či neúmyslné. Takto si může dovolit pracovat žurnalista, nikoliv vědec, historik, byť orální historik. Moderní orálně historická metoda u nás i v zahraničí je odbornou veřejností používána poněkud jinak. Nicméně chápu, že mladým tvůrců šlo

MEMO 2014/2

zejména o neotřelost, přitažlivost projektu, popularizaci města a že jsou jim medialistické postupy bližší nežli akademické. Nic proti tomu vzhledem k výslednému charakteru a cíli produktu. V současnosti je již Skryté město přístupné veřejnosti. Ponechávám na každém učinit si vlastní závěr a hodnocení, ale supervize témat, která jsou historická, by měla náležet historikovi. Skutečná minulost města tak může zůstat velmi nebezpečně skrytá za jakési nahodilé osobní příběhy. Jiné osobní příběhy pak ovšem chybí, neboť zrovna náhodou nešel dotyčný pamětník kolem street centra v patřičnou dobu. Na závěr si neodpustím – dějiny Plzně by měl koncipovat především Plzeňan.

ROZHOVORY A MATERIÁLY /INTERVIEWS AND ARTICLES

Z historie československé Pohraniční služby SNB za socialismu/From the History of Czechoslovak Border Service - PS SNB during Socialist Times

Tomáš Dvořák

Léta 1945-1948

V roce 1945 po uzavření míru byly do pohraničí vyslány různé polovojenské síly. Po odjezdu sovětských a amerických vojsk byly v pohraničním prostoru nasazeny jednotky Revolučních gard. Zatím nemáme o této polovojenské organizaci ucelenou studii, částečně popisuje její činnost a základní cíle ve své práci Tomáš Staněk.¹ Jejich hlavním úkolem v pohraničí bylo zejména zajistit a odzbrojit zbylé německé vojáky. Po příchodu nově zformulované české armády² byly tyto jednotky rozpuštěny a nahrazeny jednotným velením.

Na přelomu května a června byl vládou ustanoven 1. Pohotovostní pluk Sboru Národní bezpečnosti³. Byl vojensky cvičen a připravován již na službu na hranicích. Jeho strukturu a organizační činnost přibližuje historik Pavel Vaněk, říká: *„Tento pluk měl zhruba 1 500 příslušníků, vznikl během léta 1945. Zpočátku fungoval jako pohotovostní útvar, který měl poskytovat asistenci novým orgánům v pohraničí – okresním správním komisím, národním výborům a dalším institucím. Také se podílel na zabezpečování "odsunu" sudetských Němců a působil víceméně na*

¹ V jeho studii STANĚK, Tomáš. *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 2005, 366s.

² *Vojenské dějiny Československa V. díl*. Praha : Naše vojsko, 1989, s. 89.

³ Tamtéž, s. 183.

teritoriu Čech. Bylo to 12 pohraničních rot od Broumova po Tachov, které působily v této sestavě zhruba rok.⁴ Skládal se zejména z příslušníků Revolučních gard a různých partyzánských organizací. Jeho členové měli být bezúhonní, politicky a charakterově vyspělí a hájit měli ideály lidové demokracie. Pluk se skládal ze tří pohraničních jednotek, dvě sídlily v Čechách, jedna na Moravě a speciální útvar střežil uranové doly v Jáchymově. Pluk plnil i funkci zálohy v případě vnitřních nepokojů ve státě. Ihned po svém vzniku pluk spolupracoval s orgány StB a zejména s Rudou armádou nacházející se po květnu na našem území. Jejich hlavními funkcemi kromě střežení hranic bylo chránit průmyslové objekty, národní majetek a aktivně spolupracovali na organizaci transportu Němců při odsunu, kde se také podle mnoha svědectví dopouštěli násilí proti těmto vysídlencům. V červnu došlo k navýšení stavu 1. Pluku SNB o 7000 nových členů. Přicházeli jak z řad opravdových partyzánských organizací, které pomohly osvobodit republiku, tak z řad polovojenských revolučních organizací, z nichž některé nechvalně prosluly čistkami mezi německým obyvatelstvem.⁵ Například jednotka Pěst, jejíž poručík Vladimír Smrčina musel být 8.7. 1945 souzen polním prokurátorem za násilnosti a rabování, kterých se dopouštěl na německých občanech v Mariánských Radčicích u Duchcova.⁶

Zajímavostí je, že ke Sboru byli přijímáni i někteří spolupracovníci nacistů, zejména konfidenti gestapa, kteří po květnu přešli na stranu komunistů. Ti je chtěli využít zejména jako jednu ze zbraní nadcházejícího politického boje. Bývalí konfidenti se zase snažili zalíbit novým složkám a doufali, že jim za jejich činnost pro komunisty bude smazána jejich kolaborantská minulost.⁷

1.srpna1945 byl ministerstvem vnitra, obrany a financí vytvořen systém ochrany státní hranice. Tvořilo ho několik složek. Jako první sled působila Finanční stráž. Ta zajišťovala pochůzky, dohlížela na pašování přes hranice. Druhý sled byl

⁴ Čára, kde šlo o život. *Osobnosti ČT24* [online]. 2009.

Dostupné z URL: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/osobnosti-na-ct24/67371-cara-kde-slo-o-zivot>> [cit. 2014-02-11].

⁵ DVORÁKOVÁ, Jiřina. *Státní bezpečnost v letech 1945-1953 (organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek)*. Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2007, s. 18-19.

⁶ Smrčina byl zatčen 8.7.1945 a souzen polním prokurátorem 24.7., na jehož popud bylo 13.7. zlikvidováno ústředí RG v Mariánských Radčicích. AMV, sig. S-556-3.

⁷ VACEK, Eduard: Pronikání KSČ do bezpečnostních struktur. In: *Historická peneologie* č.5/2004, s. 8-12.

MEMO 2014/2

zajištěn pohraničními stanicemi SNB a pohotovostním plukem. K tomu byla přiřazena i jednotlivá výcviková centra a pohotovostní záložní motorizovaná divize.⁸

Ovšem ani všechny složky na hranicích na tuto práci samy nestačily. Byly zaměstnány hlídáním vnitrozemí a organizací odsunu. Proto byla vytvořena nová speciální jednotka z SNB zajišťující primárně ochranu hranic. V polovině roku 1946 byl zrušen 1. Pohotovostní pluk a místo toho byly zřízeny tři pluky rozdělené rovnoměrně po České republice. Jeden byl dislokován do Plzně, druhý do Liberce a třetí sídlil v Brně.⁹ Tyto pluky měly vlastní hierarchii velení a podléhaly VI. Oddělení ministerstva vnitra, pod hlavní velitelství SNB. Pod jednotlivé pluky spadaly ještě prapory umístěné i v dalších městech¹⁰, které zahrnovaly jednotlivé čety, jež vykonávaly vlastní pohraniční činnost. Součástí těchto jednotek, souhrnně označovaných útvar 9600, byla i jezdecká jednotka, pod každým praporem jedna, součástí bylo i jezdecké výcvikové centrum. Všechny tři sledy tvořící obranu hranic nebyly často samostatnými jednotkami, docházelo v jejich činnostech ke kooperacím a mnohdy se jejich pravomoci stýkaly. Původně pomáhala na hranicích i armáda, ta spolupracovala i v případě kontroly příslušníků spojeneckých armád na hraničních přechodech.¹¹ Sídlo útvaru 9600 bylo umístěno v Praze.¹²

Z důvodu bojů proti Ukrajinské povstalecké armádě bylo potřeba zajistit i Slovensko. Proto byl zřízen pohraniční pluk SNB Slovensko. Prvně byl využit v boji proti povstalcům z Polska, poté zajišťoval polsko-slovenské hranice.¹³

Léta 1948 – 1949

Již od počátku se komunistická moc snažila pohraniční složky dostat pod svoje působení v rámci ministerstva vnitra. Až do roku 1948 působily na hranicích i

⁸ *Vojenské dějiny Československa*. V. díl. Praha: Naše vojsko, 1989, s. 183.

⁹ PULEC, Martin. *Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek*. Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2006, s. 15.

¹⁰ Kompletní seznam PULEC, Martin. *Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek*. Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2006, s. 16.

¹¹ Archiv Ministerstva vnitra ČR (dále jen AMV), f. H 1/4 – Hlavní správa Veřejné bezpečnosti Praha (dále jen H 1/4), inv. j. 3, Výnos ministra vnitra č. I-828 dův./1946-Va/3, l. 7. 1946.

¹² VANĚK, Pavel. *Vojenská kronika 4. Znojenské brigády 1945- 1955*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2009, s. 23.

¹³ Tamtéž, s. 23.

MEMO 2014/2

jednotky Finanční stráže, byly ovšem zejména z důvodu jejich předválečného působení hodnoceny jako nespolehlivé a roku 1948 byly zákonem¹⁴ tyto jednotky rozpuštěny a jejich činnost přešla na jednotky SNB. Od roku 1949 přichází i nová změna v pásmování hranice podle hodnocení sousedních zemí. Pásmo I. zahrnovalo zejména hranici československo-saskou, bavorskou a kus maďarsko-československé.¹⁵ Lišila se i činnost v jednotlivých pásmech. Pásmo I. mělo zejména vojenský úkol. Vlastnilo tedy dobře vycvičené vojáky a motorizovanou techniku. Tyto jednotky fungovaly také v součinnosti s ČSA.¹⁶ „Systém ochrany státní hranice doplnily pasové kontrolní stanice SNB zřízené výnosem ministerstva vnitra č. 27 taj/49-BP/6 z 25. 2. 1949. Dalším výnosem ministerstva vnitra č. 72 taj. /49-BP/6 z 30. 4. 1949 se s účinností od 1.5. 1949 přeměnily na oddíly pasové kontroly (OPK), jež patřily do působnosti státní bezpečnosti.“¹⁷

Později byly vydány i nové instrukce, které již přesně vymezují činnost PS SNB¹⁸. Jejich úkoly shrnuje dobře tato věta: „zajistit a sřežít státní hranici a likvidovat vše, co směřuje jak proti lidově demokratickému zřízení, tak vůbec proti bezpečnosti republiky po stránce vnější i vnitřní.“¹⁹ Došlo také k prvnímu upřesnění hlídkové činnosti v samotném prostoru hraničních pásem. Byla stanovena nová taktika jednotlivých hlídek. Zejména začaly být děleny podle okruhu jejich aktivity. Dělení proběhlo na jednotky pohyblivé až po jednotky s pevným zázemím. Třetím typem byly hlídky strážní. Důležitá místa byla sřežena trvale a ostatní formou pravidelných kontrolních pochůzek. V listopadu 1949 přichází výrazná změna ve vedení PS a to vznikem Velitelství Pohraniční stráže podřízenému přímo ministerstvu vnitra.²⁰ Rok 1949 byl také ve znamení organizačních změn uvnitř jednotek PS a nástupu nových

¹⁴ Zákon č. 275/1948 sb. Z. 2.12. 1948 s účinností k roku 1949.

¹⁵ ŠAFRNÝ, Stanislav. *Sborník dokumentů k dějinám pohraniční stráže*. Naše vojsko : Praha, 1989, s. 51.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ Tamtéž, s. 64.

¹⁸ Od roku 1946 se pohraniční jednotky začali nazývat Pohraniční útvary SNB; viz: PULEC, Martin. *Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek*. Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2006, s. 16.

¹⁹ ŠAFRNÝ, Stanislav. *Sborník dokumentů k dějinám pohraniční stráže*. Naše vojsko : Praha, 1989, s. 64.

²⁰ Výnos MV č. 231/00-9-BP/6 z 14.11.1949 (AMV Kanice, f. A 12, i.č. 155).

strážmistrů, kteří předtím museli absolvovat půlroční výcvik. Stavy byly navýšeny také o příslušníky zrušené Finanční stráže, bylo jich 3165.²¹

Zákony vydané v letech 1948 – 1949 ovlivňující činnost PS

Velká změna přišla se zákonem č. 231/1948 Sb. ze 6. října 1948 nazvaným zákon na ochranu lidově demokratického zřízení. Mění se formy bezpečnostního ohrožení země a již zde v článku §40 se vyskytuje formulace o Nedovoleném opuštění státu a neuposlechnutí k návratu. Přesné znění tohoto článku zní takto: „*Československý občan, který v úmyslu poškodit zájem republiky opustí neoprávněně území republiky nebo ve stejném úmyslu neuposlechne výzvy úřadu, aby se v přiměřené lhůtě, kterou mu úřad určí, na území republiky vrátil, bude potrestán pro zločin těžkým žalářem od jednoho roku do pěti let.*“²² Zatím zde není uvedený způsob zastavení narušitelů na hranicích, ale již hrozí postih za opuštění Československa. Dalším důležitým zákonem byl zákon č. 275/1948, který upravuje působení Finanční stráže na hranicích a fakticky ukončuje její činnost. Dochází tak k převedení její působnosti na jiné útvary: „*Působnost, která přísluší v celním pohraničním pásmu finanční stráži, přechází, s výjimkou výkonu pomocné služby u celních úřadů, na Sbor národní bezpečnosti; další výjimky může stanovit vláda nařízením.*“²³ V samotném zákonu je toto nařízení zdůvodněno zejména překrýváním činností FS a Sborů NB a upravením působností těchto složek tak, aby docházelo k větší kooperaci a obsáhly větší oblast v pohraničním pásmu. Je zde také zdůrazněna aktuální situace v pohraničí, které je akutněji ohroženo zejména návraty některých odsunutých obyvatel pro svůj majetek. Jako další je zohledněn fakt, že toto spojení FS a Sborů NB povede k finančním úsporám.²⁴ Jako skutečný důvod ovšem Pavel Vaňek uvádí zejména její nespolehlivost v rámci lidově demokratického zřízení a to zejména z jejího předchozího působení před únorem roku 1948. Mnoho z členů FS působilo v těchto

²¹ PULEC, Martin. *Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek*. Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2006, s. 61.

²² Zákon č. 231/1948 Sb. ze 6.října 1948. Odstavec §40.

²³ Zákon č. 275/1948 Sb. z 2.12. 1948, odstavec § 1. Účinností k 1.1. 1949.

²⁴ Zákon č. 275/1948 Sb. z 2.12. 1948, odstavec § 1, Důvodová zpráva. Část všeobecná.

jednotkách ještě před válkou, a proto jim komunisty vedené ministerstvo vnitra již nadále nedůvěřovalo.²⁵

Z pohledu PS je zajímavý i zákon č. 286/1948 o národní bezpečnosti, který v mnohém upravuje činnost jednotek PS a dodává jím některé povinnosti a pravomoci. Jako první také zmiňuje použití zbraně v pohraničním pásmu, doslova říká: „*Příslušník Sboru smí při výkonu služby užit zbraň, šetře opatrnosti podle okolností případu potřebné...*“²⁶ Dále se zabývá výčtem událostí, kdy smí příslušník PS použít zbraň. Zákon povoluje užití zbraně v případě napadení příslušníka, či chce-li tento ozbrojený člověk násilně opustit zemi. Mimo jiné také uvádí toto: „*v celním pohraničním pásmu, jestliže osoba po opětovné výzvě se nezastaví, snaží se uniknout a nemůže být jinak zadržena.*“²⁷ Novou věcí je také v zákoně zmíněné politické působení v jednotce: „*Ve Sboru se pečuje o politickou a osvětovou výchovu.*“²⁸ Od prvního ledna 1949 se tak zcela změnila organizace sborů PS a ostraha v celém pohraničním prostoru.

Od roku 1948 se mění i život v pohraničním pásmu. Podle výnosu z tohoto roku přichází zákaz z jakýchkoliv důvodů se zdržovat v prostoru hranic od 20 hodin večer do 5 do rána a to až do 5 km do vnitrozemí. Podle tohoto nařízení nesměli v této době vycházet ani lidé, kteří v této oblasti žili. Měly být přerušeny také všechny vedlejší cesty a stezky vedoucí do ciziny, dojít k omezení možností překonání v té době ještě ne zcela pokrytého hraničního pásma. Zejména k zabránění užití motorizovaných prostředků.²⁹ Samozřejmě nešlo tento omezený pohyb obyvatel nastavit plošně na všechny obyvatele příhraničních oblastí a tak získaly národní výbory v těchto oblastech pravomoc vydávat povolení některým obyvatelům na tomto území. Pokud byl člověk též zaměstnancem nějakého místního závodu, bylo mu vydáno potvrzení i závodní odborovou organizací. V případě pouhé návštěvy pohraniční oblasti bez trvalého bydliště byla povinnost vyžádat si svolení bezpečnostního referátu ONV v dané lokalitě, kterou chce navštívit, u každé návštěvy trvající déle než 3 dny. To se týkalo ovšem jen příhraničního prostoru, do zakázaného

²⁵ VANĚK, Pavel. *Vojenská kronika 4. Znojemské pohraniční brigády 1945-1955*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2009, s. 24.

²⁶ Zákon č. 286/1948 Sb. z 21.12. 1948, odstavec § 10. Účinnost k 1.1. 1949.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ Tamtéž, odstavec § 2.

²⁹ ABS, BRNO-Kanice, f. PS, k. 105, inv. j. 223 – výnos MV č. 3990/26- 14/4-48-III/1 ze dne 14.4. 1948.

pásma směl být člověk vpuštěn pouze na propustku vydanou Ministerstvem vnitra. Cesty vedoucí k hranicím, včetně turistických tras, musely být datem účinnosti této vyhlášky označeny tabulkou s nápisem Vstup zakázán.³⁰

Léta 1949 – 1952

Rok 1950 byl zejména ve znamení doplňování stavů PS SNB. Po šestiměsíčních výcvicích přicházeli nováčci většinou sloužící v rámci vojenské základní služby. K dalšímu navýšení stavů došlo přestupy z pravidelné armády k PS SNB. Tímto způsobem k PS přišlo asi 700 osob.³¹ Na počátku padesátých let se také začala organizovat nová sestava PS. Změnila se organizační struktura. Byly přejmenovány jednotlivé prapory a pod ně se zařazovaly nové roty. Od roku 1950 dochází i k přidávání tzv. záložních čet, které umožňovaly provádět kontroly ve větší šíři a do větší hloubky v hraničním pásmu. Ke změnám docházelo v rámci celé republiky. Nebyly rozdíly, ani co se týče oblasti působení praporů. Nový systém organizace byl zaveden jak u hranic s Rakouskem, tak na hranicích s Německem.³² Ovšem výše nastíněné organizační změny v praxi mnohdy nefungovaly a nebyvaly ani zcela plněny. Stávalo se, že do jednotek v rámci různých přesunů a nových náborů přicházely i nekvalifikované osoby a špatně na tom byl i důstojnický sbor, často zastoupený jen poddůstojníky z pravidelných vojenských jednotek. Chyběl dokonce pomocný personál v kasárnách. Byl nedostatek řidičů a lékařů. Způsobil to zejména nedostatek kvalitně vyškoleného personálu, nedostatek techniky a také rozdíly počtu přijatých příslušníků oproti plánovaným stavům. O nedostatku kvalifikovaného personálu vypovídá příklad 4. znojenské brigády. Mnoho vojáků z již tak snížených stavů bylo odveleno do instruktorského a vzdělávacího centra do Jaroslavic, kde učili nováčky, kteří měli v roce 1951 doplnit stav. Někteří byli posláni do důstojnických či poddůstojnických škol a časem se z nich mělo stát nové pevné jádro důstojnického

³⁰ ABS, BRNO-Kanice, f. PS, k. 105, inv. j. 223 – výnos MV č. 3990/20- 12/5-48-III/1 ze dne 17.6. 1948.

³¹ PULEC, Martin. *Organizace a činnost...*, s. 55.

³² VANĚK, Pavel: *Vojenská kronika 4. Znojenské pohraniční brigády 1945-1955*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2009, s. 25–27.

sboru u vznikajících rot. Problém byl i v nedostatku psovodů, celá brigáda měla jen 4 družstva psovodů.³³

K přiblížení situace lze uvést početní stavy v rotách této brigády zcela se lišící od původně tabulkově zamýšlených počtů. Podle tabulek měl být počet pohraničnicků 820, ovšem k 1. lednu 1952 k tomuto stavu chybělo 100 příslušníků. Takto to vypadalo i ve velitelském sboru. Jediné, co se povedlo stabilizovat, byl stav důstojnického sboru, který se počátkem roku 1952 přiblížil tabulkovým hodnotám. Tento problém provázal většinu brigád, podle situační zprávy z roku 1951 byl při doplňování stavů PS následující stav: kolem tisíce žadatelů bylo nezpůsobilých politicky či fyzicky a více jak polovina přijatých byla nakonec vyřazena. Zajímavostí také je, že v období od ledna do března 1951 přes hranice desertovalo 26 příslušníků PS.³⁴

Dalším způsobem, jak ustálit stavy bylo rušení úzce specializovaných míst a rozložení jejich povinnosti na ostatní pozice v rotách. Ruší se i pozice v rámci velitelství brigády, například místa zástupců náčelníků oddělení. Poprvé jsou k plukům dosazováni i civilní pracovníci.³⁵ Dochází také k reorganizaci pomocných brigád, jsou upravovány počty telegrafistů a řidičů. Často se utváří stavební družstva, tato novinka je myšlena zejména jako odpověď na události po roce 1948 a zkušenosti s útekem přes hraniční pásmo. Tato družstva byla využívána buď jako stavební pro vojenské budovy a základny v zázemí, tak zároveň v kooperaci s ženisty pro stavění drátěných zátarasů.³⁶

Největším problémem rot v těchto letech byla dlouhá vzdálenost od zázemí, k hlídaným perimetrům a nemožnost je hlídat 24 hodin denně. Proto byl na počátku roku 1950 zúžen západní úsek hranic a jednotlivé prapory byly umístěny v Karlových Varech, Plzni, Sušici, Českých Budějovicích, Znojmě a Bratislavě.³⁷ Problémem byla také pravidelnost hlídek, která napomáhala narušitelům hraničního pásma. A proto se

³³ Tamtéž, s. 28, 29.

³⁴ AMV, f. 2357, k. 7, situační zpráva, 1951.

³⁵ ABS Brno – Kanice, f. 2357, k. 14, Výkaz počtu 4. Znojemského oddílu k 1.1. 1952.

³⁶ VANĚK, Pavel: *Vojenská kronika 4. Znojemské pohraniční brigády 1945-1955*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2009, s. 31.

³⁷ AMV, f. PS, Organizace jednotlivých praporů, 1949.

začalo uvažovat o dalším rozšíření počtu rot. Například u 4. znojenské brigády se uvažovalo až o přidání pěti nových doplňujících rot.³⁸

Podle nových směrnic z října 1951 se PS dostala do ještě větší kooperace s armádou. Armáda nově na vyžádání velitele brigády PS mohla vyslat do pohraničí jednotky o velikosti roty nebo praporu. Ministerstvo národní obrany doplnilo stavy PS o 13. pěší divizi a 64. samostatný prapor, dohromady o síle zhruba 8000 mužů (4000 z nich byli nováčci). Někteří přicházeli právě z výcviku. K 1. 1. 1951 byly tyto vojenské jednotky sloučeny s prapory PS a střežily zejména hranice s Bavorskem.³⁹ Jednotky strážící hranici s NDR, Maďarskem a Rakouskem neměly pomocné sbory a nedoplňovala je armáda, měly také nižší počet příslušníků PS.⁴⁰

Ještě roku 1950 byli školeni noví velitelé k jednotkám PS. Byl proveden nový taktický průzkum a zjišťován materiální stav a jeho nedostatky. K 1. 2. 1951 k jednotkám přicházejí nováčci základní služby.⁴¹

Zákony vydané v letech 1949 – 1952 ovlivňující činnost PS

Na počátku padesátých let se začali rozlišovat narušitelé hranice. Vzniklo několik kategorií, podle kterých se pak rozlišovalo, jaký bude postih. První kategorií byli tzv. nepřátelé režimu. Mělo jít zejména o vyzvědače, tajné agenty a lidi šířící prozápadní propagandu. Tato kategorie narušitelů byla souzena státním soudem a poté soudem krajským. Druhou kategorií byli lidé, zejména dělnického původu, kteří odchodem za hranice řešili své problémy či touhu po dobrodružství, ti byli řešeni soudy okresními. Zřetel byl brán i na to, že i když byl člověk chycen před přechodem do zahraničí, měl v úmyslu nepovoleně Československo opustit. Podle tzv. principu notoriety⁴² bylo přihlíženo k tomu, že imperialisté a západ celkově je nepřítel lidově demokratického zřízení a oni se tak fakticky dopouštějí přechodu k nepříteli. Dalším argumentem byla

³⁸ ABS Brno – Kanice, f. PS, inv. j. 165, čj. PS-00815/11-OS-51 z 16.5. 1951.

³⁹ Vojenský historický archiv, Praha, f. MNO-GŠ/OMS 1951, kr. 227, sig. 64/3-13.

⁴⁰ AMV, f. 2357, k. 7, situační zpráva, 1951.

⁴¹ PULEC, Martin. *Organizace a činnost...*, s. 55-91.

⁴² Podle Glosáře USTRCCR: „v právním smyslu je to všeobecně známá skutečnost, kterou není zapotřebí dokazovat.“ Viz: *Glosář* [online]. Dostupné z URL: <<http://www.ustrcr.cz/cs/usmrceni-statni-hranice-glosar>> [cit. 2014-03-25].

hospodářská zrada. Lidem, jež se pokusili o útěk, byla dávana vina za možné nesplnění pětiletého plánu a tím tedy byli souzeni jako zrádci.⁴³

Důležitou změnou byl i nový Trestní zákon z roku 1950. V pátém oddílu se rozebírají trestné činy proti republice. Tento zákon byl také často využíván při soudních sporech s lidmi chycenými na hranicích. Je zde uvedeno, že jako přitěžující okolnost může pro obviněného být provinění se proti lidově demokratickému zřízení. Doslova je zde řečeno: „*projevil trestným činem nepřátelství k lidově demokratickému řádu.*“⁴⁴ Toho také často státní žalobci zneužívali při soudních jednáních ke zvýšení trestu. Novinkou je také zařazení možného odpykání si trestu v rámci tábora nucených prací. Zákon to stanovuje takto: „*O tom, zda má být odsouzený po odpykání trestu odnětí svobody zařazen do tábora nucené práce, rozhoduje na návrh krajského prokurátora komise pro podmíněné propuštění.*“⁴⁵

Největší změnou vedoucí k transformaci situace na hranicích a v činnosti příslušníků PS měl být odstavec 95 o opuštění republiky. Zde je již opuštění republiky bráno jako vážný trestný čin. Trest za něj byl následující: „*Kdo bez povolení opustí území Československé republiky, bude potrestán odnětím svobody, na jeden rok až pět let.*“⁴⁶ Odsouzení hrozí i lidem, kteří hanobí jméno republiky v cizině. Podle zákona, pokud někdo v cizině uvádí „*nepravdivé zprávy o poměrech v republice*“ může být podmíněně odsouzen na 1 až 5 let.⁴⁷ Všechny tyto nové skutečnosti byly hojně využívány k souzení uprchlíků jako zrádců a škůdců lidově demokratického zřízení.

Další velkou změnou padesátých let bylo přijetí zákona na ochranu státních hranic v roce 1951. Tento zákon výborně popisuje tehdejší náladu ve společnosti. Definuje se tu, že ochrana hranic je záležitostí každého občana a že její aktivní obranu vykonávají vybraní příslušníci z lidu. Je zde naznačena organizační struktura, tedy že složkám PS je nadřazeno ministerstvo národní bezpečnosti. Je zde řečeno, že práva a povinnosti členů složek PS jsou totožné se členy armádních složek. Včetně hodností a

⁴³ KAPLAN, Karel – PALEČEK, Pavel. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno : Barrister and Principal, 2001, s. 117–118.

⁴⁴ Zákon č. 86/1950 Sb. z 18.7. 1950, odstavec § 20. Účinností k 1.8. 1950.

⁴⁵ Zákon č. 86/1950 Sb. z 18.7. 1950, odstavec § 95. Účinností k 1.8. 1950.

⁴⁶ Zákon č. 86/1950 Sb. z 18.7. 1950, odstavec § 95. Účinností k 1.8. 1950.

⁴⁷ Zákon č. 86/1950 Sb. z 18.7. 1950, odstavec § 96. Účinností k 1.8. 1950.

možnosti odsloužení si základní vojenské služby u těchto útvarů.⁴⁸ Součástí tohoto zákona je i nařízení ministra národní bezpečnosti o právu příslušníka PS použít zbraň.

Jsou čtyři oprávněné důvody použít zbraň. První: proti osobám, které nelegálně přešly na území Československa, pohybují se zde či nereagují na výzvy příslušníka PS k zastavení při přechodu hranice. Druhý: útok bez výstrahy, je-li příslušník sám napaden či je napadeno jeho stanoviště. Třetí: použití zbraně bez výstrahy proti nebezpečným pachatelům trestných činů a zabránění jim tak v přechodu státní hranice, pokud mu nelze zabránit jinak. Čtvrtý a poslední: povolení užití zbraně v situaci, kdy je příslušníkovi PS mařen jeho výkon služby, opět pokud nelze konat jinak. Velkou pravomocí vyplývající z tohoto zákona je i pravomoc ministra národní bezpečnosti vymezit oblast území v Československu, na kterou bude zákaz vstupu anebo bude ke vstupu potřeba speciálního povolení. Na základě těchto pravomocí lze určit pohraniční pásmo, které poté příslušníkům PS pomáhá dopadat narušitele a uprchlíky v rámci státních hranic.⁴⁹ Omezení přístupu do hraničního pásma nebyla úplnou novinkou. Již od roku 1948 se k podobnému účelu využíval zákon z roku 1927⁵⁰, tento celní zákon umožňoval ministrovi financí stanovit pohraniční pásmo, které ale nemělo být širší než 10 km. Za první republiky bylo uzákoněno z důvodu celní kontroly Finanční stráž. V roce 1936 došlo k novelizaci tohoto zákona a za pohraniční pásmo se považovala oblast pohraničních politických okresů.⁵¹ V roce 1947 je v novém zákoně pohraničí definováno opět jinak, tentokrát jako území, které bylo v roce 1938 obsazeno Německem a Maďarskem. Zde se již ale nemluví o celním území, a tak se velikost hlídaného pohraničního pásma nemění.⁵²

Poprvé se v této době mluví i o zahraničních agentech a špionech, kteří se přes hranice snaží spojit s místním hnutím odporu a podkopat tak socialistické zřízení. Tento nový zákon přinesl ještě větší pravomoci a povinnosti příslušníkům PS.⁵³

V té době také dochází k obrovské propagandistické masáži v rámci jednotlivých brigád PS. Je zamezováno poslechu západního rozhlasu a jsou šířeny

⁴⁸ Zákon č. 69/1951 Sb. z 11.7.1951. Účinností k 31.7.1951.

⁴⁹ Předpis č. 70/1951 Sb. z 14.7.1951. Účinností k 31.7.1951.

⁵⁰ Zákon č. 114/1927 Sb. z 14.7. 1927. Účinností k 1.1.1928.

⁵¹ Zákon č. 131/1936 Sb. z 13.5.1936. Účinností k 1.1. 1937.

⁵² Zákon č. 107/1947 Sb. z 29.5. 1947. Účinností k 9.7. 1947.

⁵³ Předpis č. 70/1951 Sb. z 14.7.1951. Účinností k 31.7.1951.

příběhy o agentech a špionech využívající hranice k předávání zpráv do zahraničí. Často je upozorňováno na jejich nebezpečnost a připomínáno, že jsou nepřátelsky zaměřeni a ozbrojeni. Mluvílo se také o tzv. babickém případu. Dne 2. 7. 1951 byli zastřeleni tři členové hlídky u MNV Babice, mělo jít o práci zahraničních agentů. Těchto případů nebylo mnoho, ale často jich bylo využíváno při psychologickém působení na jednotky PS zejména z pozic politiků v jednotlivých rotách.⁵⁴

Podle nového nařízení ministra národní bezpečnost č. S-2231/40-taj.-51 z 28. 4. 1951 se mění nově i situace státních orgánů vůči v pohraničí trvale žijícím usedlíkům. Tato nová směrnice o pohraničním území již počítá s tím, že v tomto prostoru žije i mnoho nepřátelsky zaměřených lidí, kteří buďto mohou poskytovat ubytování možným nelegálním uprchlíkům, či informovat zahraniční rozvědky o činnosti příslušníků PS a jejich zázemí. Na základě tohoto nového nařízení může proto správa, v oblasti jí příslušející, rozhodnout o případném vystěhování nepohodlných či nepřátelsky naladěných osob směrem do vnitrozemí. Účinnosti tato směrnice nabyla 1. 6. 1951 a přinesla i nové bezpečnostní zonace pohraničního území. Nově se dělí na dvě kategorie. První je tzv. zakázané pásmo. Tvoří ho území zasahující dva kilometry do vnitrozemí od skutečné hranice. V tomto prostoru nesmí být žádná usedlost a vstup sem mají jen příslušníci PS. Ve výjimečných případech i jiní lidé, ale pouze s propustkou a doprovodem PS. Druhé tzv. hraniční pásmo začínalo dva kilometry od hranice a široké bylo čtyři, v některých místech až deset kilometrů. Zde trvale žijící lidé byli podle nové směrnice prověřováni, a pokud prověrkou prošli, bylo jim vystaveno tzv. kladné prověření, díky kterému poté dostali povolení k trvalému pobytu v dané oblasti. Novým ustanovením se řešili i pracovníci, kteří v hraničním pásmu pracovali a návštěvy příbuzných v tomto prostoru. Povolenky těmto lidem se vydávaly na základě doporučení předsedy MNV a kádrového posudku ředitele podniku, ve kterém daný člověk pracoval. Občas bývaly vydávány propustky i pro brigádníky, ovšem brigády byly povolávány jen v případě velké např. přírodní pohromy, kdy příslušníci PS nemohli svými počty stačit na odklizení škod. Složeny byly výhradně ze spolehlivých občanů a potvrzovány opět kádrovým referentem nebo

⁵⁴ VANĚK, Pavel: *Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice v letech 1951-1955*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. s. 22.

předsedou MNV, ale příslušníci PS již propustky sami nevydávali, mohli je pouze kontrolovat.⁵⁵

Léta 1952 – 1955

Rok 1952 přináší novou změnu v organizaci velení PS. Prvně byla zřízena Vnitřní stráž⁵⁶ a později byla PS převedena pod Hlavní správu Pohraničí a Vnitřní stráže (HS PVS). V tomto roce došlo také ke vzniku nové 19. brigády v Děčíně, která pomohla zaplnit slabší místa v pohraničním systému.⁵⁷

Z důvodu militarizace jednotek PS byly zrušeny poddůstojnické hodnosti původně patřící spíše policejním složkám. Zrušena byla hodnost strážmistra, nositelé této hodnosti byli převedeni buďto mezi důstojníky anebo mezi poddůstojníky z povolání. Další změnu přineslo zrušení dosavadních oddílů a zavedení brigád se stejnými pravomocemi a působností. Stále přetrvával problém s neobsazeností některých hraničních úseků. Proto bylo rozhodnuto o vytvoření tzv. detašovaných čet, které měly pouze dočasnou roli. Další rok se změnil na nové roty.⁵⁸

V nové 19. brigádě se sídlem v Děčíně sloužili na počátku pouze příslušníci PS z povolání. Zejména se jednalo o příslušníky Národní bezpečnosti. Doplněna byla veliteli HS PVS a kádrové správy. Kromě vymezení zakázaného pásma, které vzniklo u všech brigád, byly zřízeny i ženíjně technické prvky obrany hranic, v této době již byly zavedeny i elektrické zátarasy s vysokým napětím.⁵⁹

Rok 1953 neznamenal v organizaci brigád PS výrazné změny. V roce 1954 došlo k významnému navýšení stavů brigád PS v prostoru hranic s Rakouskem. Zejména s ukončením okupace Rakouska jednotkami Rudé armády v roce 1955. Muselo tak dojít k navýšení stavů v této oblasti a to jak materiálních, tak lidských. V době ruské okupace Rakouska spoléhalo vedení PS na systém domluvený s veliteli

⁵⁵ VANĚK, Pavel: *Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice v letech 1951-1955*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. s. 61-62.

⁵⁶ AMV, Tajný rozkaz ministra bezpečnosti (dále jen TRMNB) č. 58, 1952. Účinností k 1.5. 1952. Cílem Vnitřní bezpečnosti byla: „ochrana určených průmyslových a železničních objektů a k plnění zvláštních důležitých úkolů ministerstva národní bezpečnosti.“.

⁵⁷ AMV, TRMNB č. 101, 1952.

⁵⁸ PULEC, Martin. *Organizace a činnost...*, s. 19.

⁵⁹ Tamtéž.

MEMO 2014/2

Rudé armády. Bylo dohodnuto, že každý chycený nelegální uprchlík z Československa bude vrácen zpět.⁶⁰ Zvýšila se tedy potřeba posílit zejména 4. a 15. brigádu na česko-rakouské hranici. Každá z brigád dostala dvě nové roty a nové velitelství pohraničního praporu. Dostaly také nové vybavení, včetně těžkých pěchotných zbraní a houfnic. Došlo i k posílení operačního, zpravodajského a politického oddělení. Od 10. a 9. brigády operující na česko-bavorské hranici⁶⁶ byl převeden materiál i lidé. Oddělení pasové kontroly změnilo svou organizační strukturu a nadále již nespádaly pod III. Zvláštní odbor MV. Jejich novým nadřízeným orgánem byla Hlavní správa PS, které přímo podléhaly.⁶¹

Léta 1955 - 1960

V roce 1956 došlo k navýšení dříve oslabené česko-bavorské hranice o 157 nových příslušníků PS. O 210 byl zvýšen i počet důstojníků a poddůstojníků z povolání. K velkým změnám došlo i na Velitelství Vnitřní správy. Sloučila se Hlavní správa Pohraniční stráže, Velitelství Vnitřní stráže a Velitelství Civilní obrany.⁶²

Důležitých, ale spíše přechodných změn doznala v tomto roce ostraha hranice s Maďarskem. Z důvodu národního povstání zde se zdejší obrana zařadila přímo pod Hlavní správu PS a byla zřízena i tři přechodná velitelství, která zajišťovala posily ČSLA v součinnosti s vojskem MV a studenty vojenských škol. Tyto změny byly ukončeny dne 20.12.1956.⁶³ Ke změně struktury došlo i u týlových složek, které se vyčlenily z jednotlivých praporů a byly zařazeny pod nově zformovaný týl vojsk MV.⁶⁴ Zde také později roku 1958 vzniká Hlavní týl.⁶⁵ Poslední věkou změnou tohoto období bylo roku 1960 zavedení praporčických hodností.⁶⁶

Dochází také k regulaci rot a početního stavu příslušníků PS. Z důvodu nepotřebnosti bylo zrušeno 25 rot a stavy příslušníků se snížily o 4500 mužů.⁶⁷ Roku

⁶⁰ PULEC, Martin. *Organizace a činnost...*, s. 20.

⁶¹ AMV, f.2357, k. 108, RVPS č.14, 1955.

⁶² AMV, TRMV č. 57, 1956.

⁶³ PULEC, Martin. *Organizace a činnost...*, s. 20.

⁶⁴ AMV, f. PS, Výnos č.005/PS-1/72.

⁶⁵ AMV, f. PS, Výnos č.005/PS-1/72.

⁶⁶ PULEC, Martin. *Organizace a činnost...*, s. 21.

⁶⁷ AMV, f. PS, 13-72.

1967 začíná dozbrojování, nyní již vojensky vedené PS o těžkou bojovou techniku, zejména kanony a pásová vozidla. Toto trvá až do roku 1969, kdy je rozhodnuto o nepotřebnosti tolika těžkých jednotek na hraničním pásmu a začíná být od některých jednotek postupně stahována. V roce 1969 se mění i doba základní vojenské služby u těch, kteří ji slouží u jednotek PS. Snížila se z 26 měsíců na dobu 24 měsíců služby.⁶⁸

Léta 1960 – 1969

Rok 1961 se nesl ve znamení tzv. berlínské krize, šlo zejména o stavbu Berlínské zdi a o možný strach z atomové války.⁶⁹ Tato situace měla ohlas i v jednotkách PS. Zostřila se zejména bezpečnost na československo-bavorské hranici, kde byly posíleny stavy a v rámci tohoto posílení byli povoláni i vojáci ze zálohy. Z důvodu možného ohrožení byly zdejší roty doplněny i o dělostřelecké jednotky, to zejména samohybnými děly a skupinu protivzdušné obrany.⁷⁰ Roku 1962 byl nejvýznamnější změnou zejména vznik technického školicího střediska, z původní volarské pohraniční brigády.⁷¹

Roku 1964 vznikla u plánské brigády poddůstojnická škola, která se postupně stává hlavní školou poddůstojníků PS. Tím přestává být plánská brigáda pouhou pohraniční jednotkou, ale stává se záštitou nad poddůstojnickými školami PS.⁷² K této škole se postupně přidávají další školící centra a například i škola psovodů v Libějovicích. Všechny tyto školy byly určeny pro vojáky sloužící v rámci základní vojenské služby, získávali zde znalosti vhodné ke svým specializacím. Tato změna znamenala zejména rušení dočasných speciálních škol, které byly do té doby součástí pohraničních brigád. Místo nich tak mohly u brigád vznikat tzv. záložně výcvikové prapory, kde probíhal výcvik záložníků a základní výcvik povolanců. Tyto prapory potom sloužily i jako posila v případě ohrožení státní hranice.⁷³ Roku 1964 došlo také

⁶⁸ PULEC, Martin. *Organizace a činnost...*, s. 22.

⁶⁹ Berlínská zeď - za noc vyrostla, za noc spadla. [online]. 2011. Dostupné z URL: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/132644-berlinska-zed-za-noc-vyrostla-za-noc-spadla/>> [cit. 2014-03-22].

⁷⁰ AMV, Vojenská kronika 9. brigády pohraniční stráže, 1961.

⁷¹ AMV, f. PS, Výnos 005/PS-1/72.

⁷² AMV, Vojenská kronika 5. brigády pohraniční stráže, 1966.

⁷³ AMV, f. 2357, k. 394, RVPS, 1973.

MEMO 2014/2

k posílení jednotek na hranicích s Rakouskem.⁷⁴ Poslední významnou změnu roku 1964 bylo zavedení četového systému, který organizačně nahradil družstva.⁷⁵

Rok 1966 přináší velkou změnu ve velení brigád PS. Od 1. 1. byla Pohraniční stráž začleněna do lidově demokratické armády ČSLA a nadále již tak nespádala pod ministerstvo vnitra. Pod MV nadále spadala již pouze oddělení pasové kontroly a pohraničníci hlídající vlakové přejezdy. Další velká změna proběhla v dubnu, kdy bylo zrušeno hraniční pásmo s Východním Německem a tak fakticky zanikly brigády děčínská a karlovarská. Místo pohraničníků teď hranici v této oblasti střežily jednotky Veřejné bezpečnosti.⁷⁶

Dochází také k regulaci rot a početního stavu příslušníků PS. Z důvodu nepotřebnosti bylo zrušeno 25 rot a stavy příslušníků se snížili o 4500 mužů.⁷⁷

Roku 1967 začíná dozbrojování, nyní již vojensky vedené PS o těžkou bojovou techniku, zejména kanony a pásová vozidla. Toto trvá až do roku 1969, kdy je rozhodnuto o nepotřebnosti tolika těžkých jednotek na hraničním pásmu a začíná být od některých jednotek postupně stahována. V roce 1969 se mění i doba základní vojenské služby u těch, kteří jí slouží u jednotek PS. Snížila se z 26 měsíců na dobu 24 měsíců služby.⁷⁸

Léta 1969-1978

Na počátku 70. let se PS opět navrátila pod správu Federálního ministerstva financí.⁷⁹ Roku 1973 také vzniká z původního Velitelství PS Hlavní správa Pohraniční stráže a ochrany státních hranic, pod kterou teď spadají všechny brigády PS, střežící všechny hranice v rámci Československa.⁸⁰ Opět byly také obnoveny prapory a v rámci rot zaveden třísetový systém.⁸¹ V roce 1975 se pod nové velitelství PS vrátilo

⁷⁴ AMV, f. 2357, k. 282, RVPS, 1963.

⁷⁵ PULEC, Martin. *Organizace a činnost...*, s. 21.

⁷⁶ PULEC, Martin. *Organizace a činnost...*, s. 22.

⁷⁷ AMV, f. PS, 13-72.

⁷⁸ PULEC, Martin. *Organizace a činnost...*, s. 22.

⁷⁹ Tamtéž.

⁸⁰ AMV, RMV č. 35, 1973.

⁸¹ PULEC, Martin. *Organizace a činnost...*, s. 23.

také Oddělení pasové kontroly, které teď obstarávalo přechody i na hranicích s NDR.⁸²

Poslední velkou změnou na velitelství PS, bylo přiřazení Správy vojsk MV k Hlavní správě Pohraniční stráže v roce 1978.⁸³

Od konce sedmdesátých let již na hranicích nedošlo k žádné významné změně a tak tato struktura setrvala až do roku 1989 nezměněna.

Organizační struktura PS

Ke správnému pochopení tématu Pohraniční stráže je třeba znát základní organizační strukturu a hierarchii vedení. Uvedu zde dělení jednotek v rámci brigády a v tomto rozsahu uvedu i základní vojenské hodnosti příslušníků PS.

Struktura jednotek PS

Koncem 40. let hraniční službu konaly jednotky FS a Pohotovostního pluku SNB. Nejnižšími organizačními jednotkami byly čtyři družstva, které se skládaly z velitele a devíti příslušníků SNB.⁸⁴

Po reorganizaci pohraničí a přidání nových jednotek na východ a západ republiky, došlo k utvoření tzv. stanic, které tvořily obrannou síť na východě a čtyři PS, které se zformovaly na západě. Stanice se skládaly z velitele, zástupce a různého počtu příslušníků PS, podle činnosti stanice a oblasti jejího působení.⁸⁵

Čtyři měly na starosti relativně dlouhé úseky hranic, někde až 25 km a jejich zázemí bývala hlouběji ve vnitrozemí. Skládaly se z velitelství tvořeného velitelem, zástupcem, osvětovým pracovníkem a manipulátem. Příslušníci pohraničnicků bývali umístěni do družstev po deseti mužích organizačně podléhajících četě.⁸⁶

V roce 1951, kdy došlo k utvoření tzv. Nové sestavy PS, se nejnižší jednotkou stává rota podléhající družstvu. Skládaly se původně z 35-40

⁸² AMV, f. 2357, k. 378. 1975.

⁸³ AMV, RMV č. 17, 1978.

⁸⁴ AMV, f. PS, Pohraniční útvarů SNB – úhrnná zpráva, 1949.

⁸⁵ AMV, f. PS, inv.j.139,čj.465, PS SNB, 31.3. 1949, s.3.

⁸⁶ Tamtéž.

MEMO 2014/2

pohraničnicků⁸⁷, později až z 50. Měly na starost úseky dlouhé zhruba 5 až 10 km. „Podle organizace má mít rota 61 příslušníků z toho 56 k výkonu služby. Dosavadní početní stavy jsou však menší a pohybují se průměrně mezi 20-30 příslušníky. Případá tedy na jeden km státních hranic jedna až dvě dvoučlenné hlídky.“⁸⁸

Od roku 1956 vznikají také nová družstva psovodů, kterých je do této doby využíváno jen zřídka.⁸⁹ Do čela roty se dostávají 3 hodnosti. Velitel roty, jeho zástupce pro věci politické a staršina. Pozici zástupce pro věci politické většinou zastávali vybraní vojáci základní služby. V roce 1954 se na tuto pozici dostávali i vojáci z povolání.⁹⁰

V polovině 50. let došlo k novému dělení rot. Po příchodu nových příslušníků PS se roty začaly označovat písmeny podle početní síly příslušníků. Nejsilnější byla 61 členná rota A a početně nejslabší rota C mající 46 příslušníků.⁹¹ Změny doznalo i vybavení některých rot, ty ležící na cestách, které by mohly využít západní armády k útoku těžkou technikou, obdržely tarasnice. K této změně došlo v roce 1958.⁹²

V 60. letech se nadále organizovala PS do družstev. Roty měly za úkol zejména kontroly hraničních pásů, kde i nadále byla využívána zejména technika pěších hlídek bez použití motorizované techniky. Výcvik a politická školení u jednotek PS probíhaly každý den, vždy v rozsahu tří hodin.⁹³

Velká organizační změna přichází k 1. 3. 1964, kdy je zaveden tzv. četový systém. Rotám byla podřízena četa, která se sama skládala z 2-3 družstev. Rozšířilo se i velitelské družstvo, například u chebské brigády byl doplněn o správce materiálu, nové řidiče, spojaře či kuchaře.⁹⁴

Rozdělení rot v akci probíhalo následovně. Vždy dvě roty prováděly hlídku pohraničního pásu a samostatnou strážní činnost a třetí se věnovala výcviku a politické činnosti. Třetí rota také mohla v případě ohrožení fungovat jako záložní

⁸⁷ AMV, Vojenská kronika poběžovické brigády, 1951-56, s. 21.

⁸⁸ AMV, f.2357, k.7, březen 1951.

⁸⁹ PULEC, Martin. *Organizace a činnost...*, s. 24.

⁹⁰ AMV, f.PS. Historie a současnost svazku PS v Chebu, s. 6-7.

⁹¹ AMV, TRMV č.45, 1953. Podle kroniky Znojenské brigády 1945-56, s.24 k tomuto stavu došlo až někdy v druhé polovině 50. let.

⁹² AMV, f. A 2/1 – Sekretariát Ministra vnitra, inv.j.1314.

⁹³ AMV, f. A 32 – Sekretariát náměstků ministra vnitra ČSSR Jána Pješčuka a Pavla Vaňa, k.7, Reálné možnosti zabezpečení plnění úkolu OSH, 1972.

⁹⁴ AMV, Historie a současnost svazku Pohraniční stráže v Chebu, oddíl 3.

podpůrná jednotka.⁹⁵ Roku 1967 byla k jednotlivým četám přiřčleněna těžká bojová technika. Změna se opět dotkla i velitelského družstva, díky většímu nasazení služebních psů bylo doplněno o pomocníka velitele roty-kynologa. Z důvodu přísunu nové techniky bylo potřeba zavést pozici specialisty na polopásové obrněné transportéry s pozicí staršího automechanika. Cvičební četa získala pozici instruktora. Z velitele čety se stal i zástupce velitele roty. Brigáda bývala dále doplňována o družstvo psododů a střelecké družstvo, podle lokace vyzbrojené tarasnicemi. Přiřazeno bylo nově také hospodářské družstvo, sestávající z účetních, písarů, kuchařů a údržbářů-topičů.⁹⁶

Roku 1969 dochází k reorganizaci rot. S nárůstem těžké techniky a vozidel bylo zapotřebí více řidičů, techniků a spojařů, tito noví příslušníci byli zařazováni do technického družstva.⁹⁷ Na hranicích s Bavorskem došlo k posílení jednotek bezzákluzovými kanony. Byl zvýšen i počet psododů.⁹⁸ Podle kroniky znojenské brigády se připravovala i směrnice o zavedení bezzákluzových kanonů také na hranice s Rakouskem, kde nyní sloužila střelecká družstva s tarasnicemi.⁹⁹

Od roku 1973 nejsou specialisté zařazováni do čet a netvoří již samostatnou jednotku. Čety také byly navýšeny, někde až o 82 příslušníků.¹⁰⁰

Poslední organizační změnou rot bylo navýšení počtu příslušníků na 91 u rot typu A, a na 68 u rot typu C, ke kterému došlo roku 1979.¹⁰¹ Po roce 1979 již nedošlo k žádným výrazným změnám až do roku 1989.

Hodnosti a personální struktura brigády PS

Nejvyšším výkonným důstojníkem v rámci brigády byl velitel roty. Odpovídal za její vojenskou připravenost, střežení daného úseku hraničního pásma. Za politickou

⁹⁵ AMV, f.A 32, k.7, Reálné možnosti zabezpečení plnění úkolů OSH, 1972.

⁹⁶ AMV, f. 2357, k.602, Směrnice pro zabezpečení organizačních změn, 1969. ; AMV, f. 2357, k.3359, 1968.

⁹⁷ AMV, f. 2357, k.602, Směrnice pro zabezpečení organizačních změn, 1969. ; AMV, f. 2357, k.3359, 1968.

⁹⁸ PULEC, Martin, *Organizace a činnost...*, s. 27.

⁹⁹ AMV, Vojenská kronika znojenské brigády, 1969.

¹⁰⁰ AMV, Vojenská kronika znojenské brigády, 1973, s. 2.

¹⁰¹ Pulec, Martin, *Organizace a činnost...*, s. 27.

MEMO 2014/2

činnost a stav výzbroje a výstroje jednotek. Vedl ženijně-technologické práce v rámci technického zabezpečení hranice. Byl také odpovědný za výcvik prováděný v rámci jednotky. Mezi jeho povinnosti patřilo také: „Zevšeobecňovat nejlepší zkušenosti z výkonu služby a vyhledávat nové formy a metody v její organizaci.“¹⁰²

Jeho přímým podřízeným byl zástupce velitele roty pro věci politické. K jehož povinnostem patřilo dbát na politickou výchovu v rotě, její disciplínu a aktivně organizovat politické semináře a práci v jednotce.¹⁰³

Organizačně podřazena mu byla hodnost staršiny roty, která se ve 2. polovině 60. let přejmenovala na výkonného praporčíka. Jeho povinností bylo dohlížet na materiální zabezpečení roty, evidenci vojenského materiálu a řídit činnost hospodářského družstva. Odpovídal za dodržování pořádku v rotě. Od 70. let dostal výkonný poručík pod sebe staršího účtovatele, který odpovídal za hospodaření s proviantem.¹⁰⁴

První poddůstojnickou hodností je velitel družstva. Býval často z řad poddůstojníků základní služby. Byl odpovědný za výkon služby členů družstva, správnou údržbu a zacházení s výzbrojí a vybavením. Pokud byl velitelem družstva psovodů, měl za úkol také dozorovat nad výcvikem služebních psů.¹⁰⁵

Zástupce velitele roty měl na starost zejména bojovou přípravu roty, její kázeň. Zároveň podával zprávy o situaci v úseku roty. Mezi jeho povinnosti patřila spolupráce s místním obyvatelstvem a řízení jednotky v nepřítomnosti velitele roty.¹⁰⁶

Novou pozicí, vzniklou reorganizací systému PS a vznikem čet, byla hodnost velitele čety. K této důstojnické hodnosti nastupovali vojáci z povolání nebo po absolvování důstojnických škol. Pod ním se organizačně nacházeli příslušníci čety. Odpovídal za stav čety. To zejména za jeho bojovou a politickou činnost a výcvik specializovaných členů čet, např. psovodů. Jeho přímým nadřízeným byl velitel roty.

¹⁰⁷ K dalším funkcím v jednotce patřili spojaři odpovídající za funkčnost a stav spojení mezi rotami, či technik roty, který se staral o technický stav vozového parku roty. Tato

¹⁰² AMV, Předpis pohraniční služby PS-1-1, Praha 1956, s. 24 - Povinnosti velitele roty.

¹⁰³ Tamtéž, s. 28.

¹⁰⁴ AMV, Předpis pohraniční služby PS-1-1, Praha 1956, s. 31-35.

¹⁰⁵ AMV, Předpis pohraniční služby PS-1-1, Praha 1956, s. 35-38.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 27-28.

¹⁰⁷ AMV, Ochrana státních hranic Československé socialistické republiky, s. 15; AMV, Předpis pohraniční služby PS-1-1, Praha 1956, s. 39.

hodnost byla zavedena v 70. letech s přísunem většího počtu ženijních a automobilových prostředků.¹⁰⁸ V roce 1973 také vzniká funkce zástupce velitele pro zpravodajskou službu, ve stejném roce pak přibývá i tzv. 8. oddělení, které se zabývá utajeným spojením a tajnými materiály. Tohoto roku také vzniká funkce náčelníka štábu, která je fakticky přímo podřízena veliteli brigády a přebírá pozici po zástupci velitele brigády, která tohoto roku zaniká.¹⁰⁹

Stav z konce 70. let se již nijak rapidně neměnil, stejně jako u vývoje organizace PS, zůstal stav do roku 1989 prakticky totožný. Ovšem se změnami technologie na hranici a zejména jejich modernizací, museli být specialisté přeškolení a jejich výcvik se tak drobně proměňoval. Dochází také k osamostatňování specializovaných, zejména technických útvarů, například roku 1979 se od štábu oddělilo spojovací oddělení nebo od roku 1976 funkce ženijního náčelníka, který je nově zařazen přímo do oddělení štábu.¹¹⁰

Vojenské vybavení, výzbroj a ženijně-technologická obrana pohraničního pásma

Do konce 40. let byl na hranicích využíván hlídkový systém a ke stavbě delších zdí a ostnatého drátu často nedocházelo. Jak již bylo dříve zmíněno, tento systém byl využíván až do roku 1951, kdy dochází k utvoření tzv. nové sestavy Pohraniční stráže.¹¹¹ Díky této reorganizaci se jednotky ještě více přiblížily hranici a začaly využívat nové technologie a postupně také zaváděly systém ženijně-technologické obrany.¹¹²

První nástražná zařízení bývala vyráběna samotnými technikami u pohraničních jednotek. Bývaly to jednoduché nástrahy, které měly za úkol pouze zdržet narušitele a přivolat pohraničníky. Asi nejzajímavější je porovnání vývoje těchto technologií v rámci vzorku dvou brigád. Jedné, strážící hranici s Rakouskem a druhé se Západním Německem. Prvním používaným prvkem ohlašování narušitelů byla tzv. nástražná

¹⁰⁸ AMV, Předpis pohraniční služby PS-1-1, Praha 1974, s. 13.

¹⁰⁹ PULEC, Martin, *Organizace a činnost...*, s. 31-32.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 31.

¹¹¹ VANĚK, Pavel: *Vojenská kronika 4. Znojenské pohraniční brigády 1945-1955*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2009, s. 25–27.

¹¹² VANĚK, Pavel: *Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice v letech 1951-1955*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. s. 67.

osvěcovadla. U chebské brigády se používala už v roce 1951.¹¹³ Jejich výhodou byla relativně lehká manipulovatelnost a nevyžadovala mnoho pohraničnicků k instalaci. Mnohdy jí instalovala přímo dvoučlenná hlídka v tu chvíli střežící hraniční pásmo. Dala se použít ať už během služby přímo na hranici či jako prevenční prostředek například přes noc. Využití měla i u pevných, nepohyblivých postavení, kde pomáhala zajišťovat perimetr. Původně se používala pouze volně v terénu, po výstavbě drátěných zátarasů sloužila buď přímo jako jejich součást či zajišťovala nepřístupná místa, kde nebylo možné zátaras postavit.

Technologie osvěcovadel byla relativně jednoduchá. Jednalo se o výmetnou trubku, ve které byla signální světlice. Od trubky vedl dlouhý kabel, někdy dokonce na každou stranu jeden. Světlice byla vystřelena, pokud někdo o kabel zavadil nebo se ho pokusil přestříhnout.¹¹⁴

Na podobném principu fungovalo i tzv. signální nástrahovadlo. Ovšem místo světlice používalo kabel napojený z jedné strany na baterii a druhé na žárovku. Pokud o drát narušitel zavadil, v prostoru brigády byl spuštěn alarm a vyslána hlídka na místo kontaktu. Tento typ využívala spíše znojemská brigáda¹¹⁵ a na konci roku 1951 byla Velitelstvím PS zavedena i v dalších pohraničních útvarech.¹¹⁶ Nástrahy tohoto typu měly i své technické nedostatky. Například nástrahná osvěcovadla mohla být pouze v kolmé poloze a nemohla být z důvodu požáru používána v hustějším lesním porostu. Problém nastával i v zimním období, kdy mnohdy světlice uváděla do provozu námraza. Udržovat tento druh zabezpečení v provozu bylo proto velice náročné jak časově tak z důvodu nutné každodenní obsluhy. Po uvedení do plného provozu se také prokázala nebezpečnost při manipulaci. Mnoho příslušníků se zranilo při výměně světlic, někteří dokonce vážně.¹¹⁷ Bohužel v rámci jednotek docházelo někdy i ke kriminalizaci postižených a obvinění z neopatrného zacházení s osvětlovači. Kontrola technologie a způsobů její obsluhy ukázala, že je třeba osvětlovače nahradit jiným přístrojem střežícím hranici.¹¹⁸

¹¹³ ABS, Brno-Kanice, f.2357, k.8, Hodnocení výkonu služby, duben 1951.

¹¹⁴ VANĚK, Pavel: *Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice v letech 1951-1955*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. s. 69.

¹¹⁵ VANĚK, Pavel: *Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice v letech 1951-1955*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. s. 69.

¹¹⁶ Ministerstvo Policie ČR, Praha, Sbírky, mat. PS, 1951, sv. 68/4, čj. PS-0010818/11-OS-51, 15.10. 1951.

¹¹⁷ ABS, Brno-Kanice, f.2357, k.25 až 27, výkazy činnosti 5. Brigády v roce 1952.

¹¹⁸ Tamtéž, k.22, sv. TS 1952, čj. PS-010516/11-OS-52 z 21.5.1952.

MEMO 2014/2

Jako nástupce osvětlovačů byla vybrána technologie elektrických nástrahovadel. Byla odolnější proti povětrnostním podmínkám, mohla sloužit i v zimě. Nepotřebovala pravidelnou obsluhu a mohla být navázána na již stojící drátěný zátaras. Jednou z velkých výhod byl také levnější provoz, nástraha nepotřebovala denně nové světlice. Problémem byla potřeba elektrického proudu. V té době bylo zasíťování v pohraničí ještě velice malé. Byl i nedostatek materiálu a tak byla stavba z roku 1951 opožděna.¹¹⁹ Ke skutečnému použití nové technologie došlo až roku 1953, kdy mělo být u chebské brigády vybudováno 450 nástražných osvěcovadel.¹²⁰ Ovšem i tento druh nástrah měl přetrvávající potíže a musel být postupně vyřazen. Byl vyjmut z drátěných zátarasů a nadále používán pouze hlídkami v terénu, a zejména nepohyblivými hlídkami, v nepřehledných úsecích či za snížené viditelnosti.¹²¹

Prvním, co bylo třeba vybudovat, byly tzv. lesní průseky. Nekopírovaly přímo pravou hranici, ale sloužily zejména výstavbě strážních věží nebo pomáhaly pozemním hlídkám orientovat se v terénu. Původní šířka průseků byla 10 m.¹²² Později, po změně používání drátěných zátarasů, které se přestaly používat směrem od průseku do vnitrozemí, z důvodu větší přehlednosti terénu, se šíře průseků postupně ustálila na 18 metrech. Větší šířku již Velitelství PS nepovolilo především z důvodu velkých hospodářských ztrát způsobených kácením.¹²³ Odlesňování začalo u rot v blízkosti Aše, díky tomu, že byly nejvíce zalesněné a tato cesta byla hojně využívána k útěkům na západ. První na řadu přišly roty Polná a Nový Žďár.¹²⁴

V kácení a stavbě průseků se pokračovalo i v prostoru chebské brigády, koncem roku 1951 byly průseky skoro hotovy a koncem roku 1952 měly již požadovanou délku 35 km.¹²⁵ Kácením ovšem přibyl problém, co s vytěženým dřevem. Státní lesy neměly dostatek spolehlivých zaměstnanců, a tak dřevo v lesech mnohdy na hromadách hnilo a přinášelo tak do porostu škůdce. Problém byl i dopad průseků

¹¹⁹ Tamtéž, k.27, čj. PS-0047/11-OS-53 ze 7.1. 1953.

¹²⁰ Tamtéž, inv. j. 336, k. 128, čj. PS-0025/11-OS-53 ze 7.1. 1954, s. 24.

¹²¹ Tamtéž, k.66, čj. PS-0011231/11-OS-54 ze 7.7. 1954.

¹²² Ministerstvo Policie ČR, Praha, Sbírký, mat. PS, 1951, sv. 67/11, čj. PS-0010649/11-OS-51, 1951.

¹²³ ABS, Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 336, k. 128, čj. PS-001815/11-OS-52, 1952, s. 10.

¹²⁴ Tamtéž, k.8, Vyhodnocení výkonu služby a bojové přípravy za září 1951, 5. chebská brigáda.

¹²⁵ Tamtéž, inv.j. 336, k.128, čj. PS-001815/11-OS-52 z 8.11. 1952, s. 10.

na funkci lesa při silném větru. K práci na průsecích byly vybírány většinou ženijní roty.¹²⁶

Dalším prostředkem na hranicích byl tzv. kontrolní orný pás. Jeho účelem bylo zachytit stopy narušitele a pohraničnickům ukázat, zda ho přešel zvenčí či vnitrozemí. Důležitá byla jeho šířka, kterou nešlo překonat jinak, než vkročením do něj. Nejušší pás mohl mít 6 m. Záviselo to ovšem i na šíři průseku, nejšší orný pás byl široký zhruba 20 m.¹²⁷ Pavel Vaněk popisuje okolí pásu ve své knize takto: „Na okraji průseku směrem od státní hranice měla být pěšinka pro kontrolu pásu, poté následoval vlastní orný pás. Mezi pásem a drátěným zátarasem musela být technická (ženijní) pěšinka. Zbývající prostor průseku od drátěného zátarasu k lesu mohl být využit k postavení věžové pozorovatelný a měl sloužit hlídkové pěšince.“¹²⁸ Důvodem pozdějšího zavedení orného pásu, které trvalo skoro tři roky, byl zejména problém dosud plně nezavedených pohraničních zakázaných pásem, které ještě roku 1951 nebyly pevně vymezeny a označeny. V té době v pohraničí ještě stále hospodařili na polích zejména civilisté.¹²⁹ Problém kontrolního orného pásu byla jeho funkce v období mrazů, kdy půda zamrzla a pás se stal nepoužitelným. Píše o tom například velitel čety 1.roty PS Trojmezí: „Když byly například tzv. "holomrazy" – tzn. mráz bez sněhu, mohl člověk chodit po kontrolním pásu jak chtěl a stopu neudělal. To se pak v ranním hlášení ve čtyři říkalo: "kontrolní pás nekontrolovatelný“.“¹³⁰

Často bývá upravován i systém drátěného zátarasu. Nejpoužívanější byl typ tzv. třístěnného zátarasu. Mezi každou stěnou byla šířka 3 metry. Ke stavbě byla používána také těžká technika a ženijní jednotky. Spojovací tyče drátěné stěny měly být impregnované a z napuštěného dřeva, aby vydržely i v nejtěžších meteorologických podmínkách. Venkovní stěny měly být vysoké 160 cm a prostřední, nejvyšší stěna měla mít 220 cm.¹³¹ Nad stěnami samotnými pokračovaly dráty ve

¹²⁶ Tamtéž, k.9, Vyhodnocení výkonu služby za měsíc srpen 1951, 5. chebská brigáda, s. 4.

¹²⁷ Tamtéž, k.22, Nařízení náčelníka štábu PVS, č.0042, čl. 56 z 11.6. 1953.

¹²⁸ VANĚK, Pavel: *Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice v letech 1951-1955*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. s. 7.

¹²⁹ ABS, Brno-Kanice, f. 2342, inv. j. 336, k. 9, Vyhodnocení výkonu služby za měsíc srpen 1951, 5. chebská brigáda, s. 11.

¹³⁰ Od rotmistra po podporučíka – ve službě u PS.: Pohled na službu u pohraničnicků očima velitele čety z 1.rPS Trojmezí. [online]. [cit. 2014-03-09]. Dostupné z URL: <<http://pohranicnik.blogspot.cz/2012/05/od-rotmistra-po-podporucika-ve-sluzbe-u.html>> [cit. 2014-03-09].

¹³¹ ABS, Brno-Kanice, f. 2357, k. 22, čj. PS-0010836/11-OS-54, 1954, s. 2.

tvaru písmena V. Tyto tzv. téčka, bývala oplétána ostnatým drátem a elektro vodičem. Další elektrifikované části se nacházely v rámci střední stěny, od které se také rozváděly dráty vyplňující prostor mezi stěnami. Aby nešlo plot překonat ani v místě spojnic, byly i sloupy osazeny tzv. fousy, což byly krátké dráty ohnuté nahoru, s výškou krajních sloupů až 180 cm se i tato místa stala nepřekonatelnými.¹³²

Z počátku tvorby drátěných zátarasů nebylo jejich pokrytí ještě celistvé, občas se zde nacházely průchody a mezery, které byly zaplněny jen mobilními překážkami, které bylo možné demontovat a přenášet. Postupně se tyto překážky mění v systém bran, které jsou zasazovány do zátarasů. Z technických popisů vyplývá, že vše bylo uzpůsobeno i k používání elektrických systémů, s pomocí určitých typů přemostění tak nebylo třeba při otevírání bran vypínat proud připojený do zátarasů.¹³³ Problémy nastávaly zejména v zimním období, těžký sníh s sebou občas strhával celé drátěné stěny a v některých úsecích docházelo i k samovolnému výbuchu min.¹³⁴

Roku 1953 dochází k mohutné elektrifikaci drátěných zátarasů a nyní již ne pouze k funkci ohlášení narušitele, ale přímo k jeho zastavení a častěji usmrcení. Prvním funkčním elektrickým zátarasem byl 500 metrový úsek v oblasti ašské brigády a to již roku 1952.¹³⁵

Do plotů bylo zavedeno napětí 2000 až 4000 voltů. V rámci drátěných zátarasů byl proud veden v silných drátech propletených do drátěných plotů a s pomocí transformátorů rozváděn po celé síti.¹³⁶ Ihned po začátku používání se na ministerstvu vnitra začal řešit problém značné finanční náročnosti těchto zařízení. Původní návrh totiž zněl, že proud bude zaveden jen do úseků, které jinak nebylo možné střežit. Ovšem mnoho brigád proud zapojovalo po celou dobu střežení hraničního pásma.¹³⁷ Tato směrnice z roku 1954 nebyla všude dodržována a během celého roku 1953 byl proud zaveden do všech možných drátěných zátarasů u většiny brigád.¹³⁸

¹³² VANĚK, Pavel: *Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice v letech 1951-1955*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. s. 78-80.

¹³³ ABS, Brno-Kanice, f. PS, k. 108, inv. j. 226, složka DZ.

¹³⁴ Tamtéž, k.22, čj. PS-0601/OS-01-1953. 1953.

¹³⁵ ABS, Brno-Kanice, f. 2357, k. 25, Vyhodnocení výkonu služby za rok 1952, 5. Brigáda, s. 2.

¹³⁶ ABS, Brno-Kanice, f. 2357, k. 103, Rozkaz velitele PVS č. 0090, 1953.

¹³⁷ Tamtéž, k. 22, čj. PS-0011153/11-OS-54, 1954.

¹³⁸ ABS, Brno-Kanice, f. 2357, k.22, čj. N/4-00267/1953, 1953.

Postupné zavádění elektrického napětí do zátarasů s sebou přinesl i otázky bezpečnosti. Jak organizovat hlídku hranic, aby proud nakonec nebyl nebezpečnější pro pohraničnický než narušitele. Nebezpečné bylo i pohybovat se mezi jednotlivými stěnami, protože tím způsobený zkrat mohl také znamenat smrtelné zranění. Bylo třeba zavést nový systém zásad pro práci v blízkosti hraničního pásma. Hlídka například byla vždy předem informována, zdali je proud zapnut a v takovém případě se nesměla pohybovat v blízkosti zátarasů. Běžné hlídky také z bezpečnostních důvodů neprováděly na těchto zátarasech žádné opravy a ani bližší kontroly, k tomu byly určeny specializované jednotky, které měly výcvik uzpůsoben pro tuto činnost.¹³⁹

Během roku 1953 a 1954 došlo k celkové inspekci drátěných zátarasů a většina brigád byla vyhodnocena jako nefunkční a neschopna tak plně využívat elektrifikaci zátarasů. Proto muselo u těchto brigád dojít k nápravě.¹⁴⁰ Roku 1955 byla celková délka elektrického zátarasu zhruba 95,5 km, to je více jak polovina z celkové délky hranice 145 km. V té době byla již délka zátarasů kratší, nejdelší byla roku 1953, kdy měla délku 111 km.¹⁴¹ U chebské brigády došlo v letech 1952 – 1955 pouze k jednomu zastavení narušitele pomocí elektrického zátarasu¹⁴² a k jednomu smrtelnému zranění pohraničnicka, také v úseku 5. chebské brigády.¹⁴³

Další technologií vyskytující se již roku 1951 v hraničním pásmu byla minová pole. K jejich zavedení vedly zejména dvě skutečnosti. První bylo nebezpečí překonání hranice s použitím těžší techniky či obrněných vlaků nebo nákladních vozidel.¹⁴⁴ Další skutečností bylo nepřátelské naladění lidí v oblasti pohraničních brigád. Například v oblasti Ašského výběžku se podle PS vyskytovalo až 15 procent nepřátelsky naladěných obyvatel.¹⁴⁵ V roce 1951 nebyly ještě zcela vymezeny a

¹³⁹ Tamtéž, k. 103, Rozkaz velitele PVS č. 0090, 1953.

¹⁴⁰ Komise probíhala v období 15.-23.6. 1953, ABS, Brno-Kanice, f. 2357, k. 103, rozkaz velitele PVS č. 072, 1953.

¹⁴¹ VANĚK, Pavel: *Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice v letech 1951-1955*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. s. 88.

¹⁴² Zpráva o úmrtí narušitele Polské národnosti při pokusu o překonání drátěného zátarasu; viz ABS, Brno-Kanice, f. 2357/HS PS OSH, krabice A2.

¹⁴³ Zpráva o úmrtí pohraničnicka v důsledku zasažením proudem od transformátoru v březnu roku 1953; viz ABS, Brno-Kanice, f. 2357, k. 38, čj. PS-010332/11-OS-53, 1953.

¹⁴⁴ Zmiňován například bývá tzv. vlak svobody, kdy s pomocí ukořistěného vlaku roku 1951 uniklo na západ několik lidí; viz RUML, Karel: *Z deníku Vlaku Svobody*. Brno : Barrister&Principal, 2001. 141s.

¹⁴⁵ ABS, Brno-Kanice, f. 2357, k. 9. Vyhodnocení výkonu služby za rok 1951, 5. brigáda.

uzavřeny tzv. zakázané zóny, a tak první na řadu přišla právě ašská brigáda. Právě padesátá léta jsou hlavním obdobím, kdy docházelo k zavádění nových technologií do systému hraničního pásma.

K zaminovávání bylo v padesátých letech používáno granátových min PP-Mi-Gr, na něž byl napojen drát o délce až 30 m, který vedl nízko nad zemí.¹⁴⁶ Původně byl nástražný drát veden po zemi, ale z důvodu častého spouštění nálože zvěří se od tohoto způsobu upustilo a drát byl vyvýšen do 50 centimetrů. To sice snížilo nechtěné výbuchy způsobené zvěří, ale v tomto případě zase častěji na drát usedali ptáci, kteří nástražný systém také spouštěli.¹⁴⁷ Bylo třeba celý systém změnit a rozhodlo se o zrušení tohoto typu min a přešlo na miny betonové¹⁴⁸, které nebyly tak náchylné k nechtěnému odpálení.¹⁴⁹ Celkově bylo použití min hodnoceno jako neefektivní a to zejména z důvodu jeho finanční náročnosti. Jako pozitivní efekt bylo bráno zastrašení obyvatel sousedních obcí, kteří často slyšeli výbuchy min v hraničním pásmu, a v době používání minových polí tak nedošlo k narušení, které by nebylo včas zadrženo.¹⁵⁰ Užívám zde zejména příkladu 5. chebské brigády, protože byla v tomto období hodnocena jako nejlepší a nejrychlejší v zavádění minových polí a ostatních nástražných systémů.¹⁵¹ Miny byly i součástí drátěného zátarasu, s pomocí elektrických spínačů mohly být aktivovány i na plotech. Docházelo k tomu buďto při doteku plotu nebo pokusu o jeho prostřížení. Výhodou elektrických spínačů byla zejména jejich citlivost a tolik je neovlivňovalo počasí a nepříznivé povětrnostní podmínky. Miny tak mohly být použity jako protipěchotní, ale i jako nášlapné s nástražným drátem zavedeným buďto přes orný pás nebo vpleteným přímo do

¹⁴⁶ Použití u chebské brigády. Tamtéž, k. 20, čj. PS-00472/10-OS-52, 1952.

¹⁴⁷ U chebské brigády došlo až k dvaceti výbuchům způsobeným zvěří; viz Tamtéž, k. 20, čj. PS-001270/10-OS-52, 1952.

¹⁴⁸ Zejména typy min PP-Mi-D (nášlapný typ) a PP-Mi-B, jednalo se o protipěchotní miny s betonovým obalem. Pohraničníci do nich občas přidávali železné matky či šrouby, aby jejich výbuch působil ještě ničivěji; viz VANĚK, Pavel: *Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice v letech 1951-1955*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. s. 91.

¹⁴⁹ ABS, Brno-Kanice, f. 2357, k. 20, čj. PS-00666/10-OS-52, 1952.

¹⁵⁰ Tamtéž, f. 2342, inv. j. 336, k. 128, Situační zpráva 5. brigády pro Ministerstvo národní bezpečnosti za rok 1952, 1952, s. 20-21.

¹⁵¹ Brigáda byla nazvána „vzornou“ ve výstavbě nových nástražných systémů v hraničním pásmu; viz ABS, Brno-Kanice, f. 2357, k. 108, Rozkaz velitele PS č. 088, 1955.

drátěného zátarasu. Tento typ min nebyl použit všude, například u chebské brigády se nepoužíval.¹⁵²

Můžeme tedy pozorovat, proti komu a čemu byly miny výhradně určeny. Jejich typ a rozmístění dává jasně najevo, že se jedná o protipěchotní nástrahy. Byly proto určeny zejména k zastavení lidí a ne těžké techniky, jak bylo původně uváděno. To lze potvrdit i na případech dříve zmíněného útěku za hranice tzv. vlakem svobody, díky kterému se začaly minovat i železniční tratě vedoucí na západ. Ovšem roku 1953 je už obecně uznáváno, že miny mají zejména zstrašující účinek a k zastavení narušitele přímo neslouží.¹⁵³ To, že miny nebyly efektivním způsobem ochrany hranice, dokazuje i případ z Aše, kde během ledna roku 1954 explodovalo 49 min, které velice poničily drátěný zátaras. Ten musel být na některých místech dokonce zcela znovu postaven.¹⁵⁴ K likvidaci některých minových polí dochází proto již roku 1956.¹⁵⁵

Tato kapitola představila nejdůležitější používané formy ženijně-technologické obrany hraničního pásma a ukázala na výhody a nevýhody používaných systémů. V celkovém zhodnocení je proto třeba uvést, že za oběť těmto systémům padli zejména příslušníci PS, kteří buďto nešikovnou manipulací nebo nesprávným fungováním těchto technologií přišli o život. Hlavní velitelství PS vnímalo hlavně demoralizační dopady těchto systémů na zdejší obyvatelstvo. Byl to jeden z jejich mála úspěchů, které zaznamenaly.¹⁵⁶

Rekonstrukce činností a organizace jednotek PS s pomocí dvou výpovědí svědků

Po analýze vývoje organizace jednotek PS je třeba porovnat tyto údaje s pamětníky, kteří na hranici přímo sloužili. Podííváme se proto na jednotlivé organizační změny, denní režim a činnost na hraničním pásmu pohledem dvou svědků, kteří dříve u jednotek PS sloužili. Každý z nich sloužil v jiné době, ale v mnoha věcech se jejich

¹⁵² ABS, Brno-Kanice, f. 2357, Rozkaz velitele PVS č. 00125, z 8.8. 1953, 1953.

¹⁵³ Tamtéž, f. 2342, inv. j. 335, čj. PS-0025/11-OS-53, 1953. s. 20.

¹⁵⁴ Tamtéž, f. 2357, k. 58, Vyhodnocení výkonu služby leden 1954, 5. Brigáda.

¹⁵⁵ Tamtéž, f. 2341, k. 19, Položení minových polí v roce 1954, 1954.

¹⁵⁶ VANĚK, Pavel: *Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice v letech 1951-1955*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. s. 107-109.

výpovědi shodují. Tyto rozhovory pomohou přiblížit témata, která jsem výše zpracovával zejména s pomocí archivních zdrojů a odborných publikací. Uvedu zde přepisy obou rozhovorů a následně je porovnam s dříve zjištěnými skutečnostmi.

Tyto dva rozhovory jsem vybral proto, že každý z nich představuje určité období v rámci organizace PS a lze tak vidět rozdíly a změny, kterými se hraniční pásmo a činnost zde konaná proměňovaly.

Denní režim a organizace činností u jednotek PS

Základní nastínění denního řádu pomůže zejména pochopit, jak fungovala organizace PS a její jednotlivosti. Jak vypadala pravidelná služba a život příslušníka PS. Tato denní rutina se mnoho neměnila a její základní popis tak pomůže zmapovat celé období činnosti PS do roku 1989.

Čas a práce u jednotek PS se dělil na tři základní činnosti. Denní řád, pracovní plán a plán na ochranu hranice. Změnu neznamenal ani víkendy, kdy měli příslušníci o hodinu více na spánek a neprocházeli denním výcvikem. Jinak běžný denní režim začínal ranním budíčkem, rozcvičkou, hygienou, úklidem a snídaní. Práce se zadávala v rámci čet a každý podle své specializace v jednotce měl zadanou denní činnost, do které pravidelně po snídani nastupoval. V rámci čtyř bylo jednou týdně tzv. hraniční volno, kdy příslušníci PS nenastupovali do svých činností, ale využívali den k rekreaci v blízkosti své základny.¹⁵⁷ Na počátku sedmdesátých let sloužil u znojenské brigády v té době četař, velitel družstva pan Gustav Studnař a ten popsal svůj pravidelný denní režim takto: „*V šest ráno byl budíček, potom rozcvička, snídaně a v 7:00 rozchod do zaměstnání. Ve 12:00 byl vždy oběd, na který jsme měli 30 minut. Ve 12:30 jsme se vraceli do zaměstnání, v 16:00 jsme si vyslechli denní rozkaz, v 18:00 byla večeře a v 19:30 jsme sledovali televizní noviny. Od 10:00 večer byla večerka. Služba, ta normální trvala denně 10 hodin, když ale byla služba tzv. zesílena, tak trvala 12 hodin, ovšem tento stav mohl trvat jen několik dní.*“¹⁵⁸ Do času osobního volna se mnohdy počítala i oprava poničeného výstražného hraničního systému, plotů, či příprava stravy pro zvířata na rotách.¹⁵⁹

¹⁵⁷ PULEC, Martin. *Organizace a činnost...*, s. 70.

¹⁵⁸ Rozhovor s pamětníkem Gustavem Studnařem.

¹⁵⁹ PULEC, Martin. *Organizace a činnost...*, s. 71.

Důkaz toho, že se toho na denním režimu mnoho nezměnilo až do konce osmdesátých let, může být vzpomínka pamětníka Romana Fendricha, v té době také četaře a velitele družstva u pohraniční roty PS Černé jezero, který svůj denní režim popsal takto: „*Režim se řídil podle služeb (zejména na pohraniční rotě), pokud nebyl nástup do služby dříve, byl budíček v 6:00 hodin, následovala rozcvička podle roční doby a počasí venku nebo uvnitř roty, pak následovala hygiena, úklid ložnic, snídaně, oběd a v 8:00 hodin nástup do zaměstnání - služby, výcvik, politické školení mužstva (PŠM)...*“¹⁶⁰ Zde je vidět, že v osmdesátých letech probíhalo politické školení každý den, na rozdíl od let sedmdesátých, kdy podle pana Studnaře bylo politicky působeno především takto: „*Jednou týdně jsme měli politické školení mužstva, a to zhruba 8 hodin, denně jsme museli povinně sledovat Televizní noviny. Pokud vím, bylo povinné odebírat tisk, a to Rudé právo a Mladou frontu.*“¹⁶¹ Politické působení na jednotku uvádí i pan Fendrich, který připomíná i politické důstojníky: „*...v rámci zaměstnání probíhalo politické školení mužstva, na rotách působili zástupci velitele pro věci politické tzv. politruci (stejně jako u armády) – ne každý to „žral“, u každého útvaru byla svazácká organizace – SSM*“¹⁶² Činnost osvětových instruktorů, později nazývaných političtí důstojníci (po otevření politické školy v Litoměřicích), začala u PS již před rokem 1948. Postupně se tato funkce usídlila i ve velení rot a přešla až do nejvyššího velení jako politická správa.¹⁶³ Po roce 1948 byla utvořena pozice funkce zástupce velitele pro věci politické a na všech rotách výbory a později organizace KSČ. Od roku 1954 jsou již placenými funkcionáři.¹⁶⁴

Některé jejich hlavní úkoly shrnul Návrh působnosti politické správy z roku 1966, například se v něm uvádí: „*Politická správa ... řídí a usměrňuje práci podřízených stranickopolitických orgánů, stranických a společenských organizací*“ dále „*uplatňuje stranický vliv na práci štábu Pohraniční stráže, podřízených stupňů velení...ochranu státní hranice ...pečuje o zabezpečení vysoké úrovně morálně politického stavu příslušníků Pohraniční stráže, podílí se na práci mezi civilním obyvatelstvem při zabezpečování ochrany státní hranice.*“ Hlavní boj politických organizací u jednotek

¹⁶⁰ Rozhovor s pamětníkem Romanem Fendrichem.

¹⁶¹ Rozhovor s pamětníkem Gustavem Studnařem.

¹⁶² Rozhovor s pamětníkem Romanem Fendrichem.

¹⁶³ PULEC, Martin. *Organizace a činnost...*, s. 71.

¹⁶⁴ Tamtéž.

PS je zejména proti: „Antikomunismu, buržoazní ideologii“ a podílí se také na: „*přípravě kádrových opatření... a zabezpečuje jejich realizaci.*“

Propaganda u pohraničních jednotek také často připomínala výjimečnost sborů PS a připomínala jejich poslání při střežení státu.¹⁶⁵

Zajímavou otázkou je i počet důstojníků PS, kteří byli členy KSČ. Pan Studnař tvrdí, že v 70. letech byl celý důstojnický sbor členy KSČ a na svém příkladu uvádí, že u poddůstojníků to tak být nemuselo, jako velitel roty totiž u KSČ nebyl.¹⁶⁶ V osmdesátých letech už to tak jednoznačné není, pan Fendrich k tomu uvádí: „*v době základní vojenské služby jsem byl kandidátem na členství v KSČ, kolik procent vojáků z povolání byli komunisté, nedokážu odhadnout, u každé jednotky PS se to lišilo*“¹⁶⁷

Podstatné je také poukázat na rozdíly mezi službou na hranicích a v pravidelných vojenských jednotkách, pohraničníci byli často vnímáni jako elita. Podle pana Studnaře se činnost PS a vojska lišila zejména v: „*No hlavně byli jsme pod ministerstvem vnitra a tak jsme měli i jiný vybavení, i když měli jsme třeba i děla.*“¹⁶⁸ O dělech se zmiňuje i pan Fendrich a vysvětluje: „*PS stála mimo armádu, patřila pod MV jako SNB, kromě několika let v 60. letech, kdy byla po MNO, z té doby jí zůstaly obrněné transportéry a bezzákluzové kanony*“¹⁶⁹ Činnost u jednotek PS se lišila i rozdílným výcvikem a podle zaměření příslušníka a jeho kvalifikace, Pan Studnař k tomu uvádí: „*Byl tam i jiný výcvik a to zejména zaměřený na ochranu státní hranice, měli jsme pravidelně střelby a nácviky služebních psů. Hlavně jsme měli každý den zkoušení a opakování použití zbraně proti osobám, museli jsme to neustále opakovat.*“¹⁷⁰ Zákon o použití zbraně proti narušiteli je jedním ze základních zákonů PS, které musel každý příslušník zdatně ovládat. Jeho znění nám ve vzpomínce připomíná i pan Studnař: „*Do dnes si to pamatuji, prvně zavolat, vypustit psa, pokud narušitel nezastaví, tak varovný výstřel do vzduchu a případně střelba, ale to byla až nejzazší možnost.*“¹⁷¹

¹⁶⁵ PULEC, Martin. *Organizace a činnost...*, s. 72.

¹⁶⁶ Rozhovor s pamětníkem Gustavem Studnařem.

¹⁶⁷ Rozhovor s pamětníkem Romanem Fendrichem.

¹⁶⁸ Rozhovor s pamětníkem Gustavem Studnařem.

¹⁶⁹ Rozhovor s pamětníkem Romanem Fendrichem.

¹⁷⁰ Rozhovor s pamětníkem Gustavem Studnařem.

¹⁷¹ Rozhovor s pamětníkem Gustavem Studnařem.

Další důležitou činností, kterou musel každý příslušník PS ovládat, byly metody zatýkání narušitelů státní hranice. Existovalo několik předpisů, podle kterých se museli řídit. V případě zadržení byl narušitel potrestán podle zákona o Opuštění republiky¹⁷² či hůře o Vyzvědačství, podle těchto zákonů byl potrestán vězením na jeden až pět let.

U všech, kteří byli chyceni v hraničním zakázaném pásmu, došlo prvně k osobní prohlídce a k eskortě na rotu, kde byli podrobeni zevrubnému výslechu.¹⁷³ O metodách zadržení řekl pan Studnař následující: „*Jednou jsem zažil zadržení, viděli jsme na signální stěně kontakt a rozjeli jsme se tam, stačil varovný výstřel a ten člověk zastavil. Pak došlo k zatčení a převezení na velitelství, kde se sepsal protokol, byli na to dost přísná pravidla. U sepisování protokolu museli být vždy aspoň dva, kdyby si třeba ten člověk stěžoval, že s ním bylo špatně zacházeno.*“¹⁷⁴ Výsledky na rotách měly své opodstatnění, jejich hlavním účelem bylo zjistit, kdo je narušitel, kdo mu případně pomáhal a jak překonal hraniční pásmo. Často se zjišťovaly i pohnutky k jeho útěku.¹⁷⁵ Důvody, které vedly mnohé lidi k útěku přes hranice zkoumá ve své práci i Pavel Vaněk.¹⁷⁶ Uvádí také tabulku z 50. let, kde je procentuálně vyčísleno, jaké důvody měli lidé nejčastěji k opuštění republiky.

Pevná procedurální nařízení provázela i přímé zatčení na hranicích. „*Pravidla byla i s použitím pout. Pouta nesměla být dávana dětem a slabým ženám.*“¹⁷⁷ K samotnému zásahu také docházelo různými způsoby. „*...bud' zadržela přímo hlídka, nebo se prováděla další opatření bud' před signální stěnou nebo mezi signální stěnou a státní hranicí (podle směru pohybu narušitele). Zákonem o ochraně státní hranice bylo přesně specifikováno použití zbraně, k vypátrání a zadržení narušitel byli používáni těž služební psi*“¹⁷⁸ V rozhovorech jsem zjišťoval i to, jak byly pohraniční jednotky vnímány. Jestli jako elitní sbory, jak bylo často vykládáno jejich

¹⁷² Zákon č. 86/1950 Sb. z 12.7. 1950, odstavec § 2 paragraf 95 O opuštění republiky a paragraf 86 o vyzvědačství.

¹⁷³ PULEC, Martin. *Organizace a činnost...*, s. 108.

¹⁷⁴ Rozhovor s pamětníkem Gustavem Studnařem.

¹⁷⁵ PULEC, Martin. *Organizace a činnost...*, s. 108.

¹⁷⁶ VANĚK, Pavel: *Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice v letech 1951-1955*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. 215s.

¹⁷⁷ Rozhovor s pamětníkem Gustavem Studnařem.

¹⁷⁸ Rozhovor s pamětníkem Romanem Fendrichem.

příslušníkům politickými důstojníky roty či šlo o běžnou část armádních sborů popřípadě Sborů národní bezpečnosti. K otázce speciálnosti těchto sborů mi pan Studnař řekl: „*No hlavně byli jsme pod ministerstvem vnitra a tak jsme měli i jiný vybavení, i když měli jsme třeba i děla. Dostávali jsme i víc jídla než vojáci.*“¹⁷⁹ S panem Fendrichem se v mnoha bodech shodují, navíc ještě dodává: „... *výběr vojáků základní vojenské služby k PS byl přísnější (ne vždy se to povedlo), výcvik byl přizpůsoben této službě, taktická příprava (pro případ války) byla prováděna především ve výcvikových praporech při nástupu nováčků, stejně tak výcvik ve střelbě, na pohraničních rotách byl přizpůsoben potřebám ochrany hranice*“¹⁸⁰

Podle těchto výpovědí byla služba u PS opravdu jiná než u ČSLA. Výcvik zde byl specializovaný a byl uzpůsoben především ke službě na hranicích, výběr do těchto jednotek byl také určitým způsobem elitní záležitostí, jak pro vojáky z povolání, tak pro vojáky základní vojenské služby. Proto tato služba vyžadovala i fyzickou a psychickou zdatnost. Služba trvající často 10 hodin a odehrávající se často v noci a daleko od domovů vojáků měla jistě na samotné příslušníky PS silný dopad. Pan Studnař o službě na hranici říká: „*No byla to hodně náročná služba, daleko od měst, hodně vojáků mělo psychické problémy, hlavně ty z měst, museli hodiny sedět někde v lese na hlídce.*“¹⁸¹ Druhý pamětník pan Fendrich dodává i horší skutečnosti související se službou na hranicích: „*každý se zařídil podle sebe, každý to prožíval jinak, ti, co nechtěli na vojnu vůbec, se ve výcviku i sebepoškozovali.*“¹⁸²

Výpovědi obou pamětníků se v mnohém shodují, podobně popisují procedury na hranicích i život příslušníků PS na pohraničních rotách. Oba pamětníci na tuto dobu vzpomínali s určitou nostalgií, kterou občas přerušila smutná událost, která se na hranicích udála. Bohužel mnoho jiných bývalých příslušníků PS se nechtělo těchto rozhovorů zúčastnit a to zejména z ideologického hlediska, to jen dokazuje skutečnost, že toto téma je ve společnosti zatím stále ještě značně kontroverzní.

¹⁷⁹ Rozhovor s pamětníkem Gustavem Studnařem.

¹⁸⁰ Rozhovor s pamětníkem Romanem Fendrichem.

¹⁸¹ Rozhovor s pamětníkem Gustavem Studnařem.

¹⁸² Rozhovor s pamětníkem Romanem Fendrichem.

Závěr

Mým hlavním cílem bylo zmapovat vývoj Pohraniční stráže s pomocí archivních souborů a dostupné literatury. V počátku práce jsem zpracoval historický vývoj Pohraniční stráže jako organizace. Bylo potřeba se podívat i na dobu před rokem 1948. Už tehdy se určitým způsobem činnost budoucích pohraničnicků utvářela a měla pro jejich budoucí nasazení rozhodující vliv. To zejména částečné nasazení Revolučních gard a pozdější působení 1. Pohraničního pluku SNB. Obě tyto polovojskové organizace svou činností nechvalně prosluly již v roce 1945. V letech nadcházejících lze také sledovat přerod těchto jednotek v budoucí hlavní sílu komunistické moci. Rok 1948 se tak stává opravdovým zrodem nového systému hranice a hned rok následující, kdy dochází k eliminaci Finanční stráže, je dobou absolutní vlády Pohraniční stráže nad pásmem pohraničí okolo celého tehdejšího Československa.

S pomocí zákonů zejména z konce čtyřicátých a počátku padesátých let jsem se pokusil zmapovat povinnosti a pravomoci, které z nich pro příslušníky Pohraniční stráže vyplývaly. Zákony tohoto období stanovovaly úplně nový systém na hranicích a tak byly pro vývoj těchto jednotek velice důležité. Z důvodu pochopení a zpracování fungování systému pohraničí je třeba ukázat, jak do činnosti jeho složek zasahoval stát a jeho orgány.

Dále jsem se zaměřil na popis samotné organizační struktury těchto jednotek, se zaměřením na hodnosti a její personální dělení. Zpracoval jsem i důležité změny a nové metody v ženíjně-technologické obraně pohraničí. Jak se doba měnila, měnil se i systém techniky na hranicích. Ke konci čtyřicátých let ještě nebyl zajištěn ani celý prostor hranice. To se mění v letech padesátých, kdy už je většina hraničního pásma osazena ostnatým drátem a přibývá technologii, které mají za úkol zabránit průchodu na západ, či případně cestě do vnitrozemí Československa. Toho bylo často zajištěno velice brutálními způsoby, zahrnující v padesátých a šedesátých letech minová pole, elektrické ohradníky, nebo v osmdesátých letech útočící psy. Proto také mnoho těch, kteří chtěli hranici překonat, nebylo pouze zastaveno, ale často přišlo i o život.

V druhé části studie jsem se zaměřil na organizaci denního režimu běžných příslušníků PS a na metody, které byly proti tzv. narušitelům hranice používány. S pomocí dvou pamětníků jsem zjišťoval, jak vypadal běžný den na hranici, v čem byla služba u Pohraniční stráže elitní a jak sami tato léta služby vnímali. V neposlední

řadě jsem se pokusil zjistit i to, zdali bylo na příslušníky těchto jednotek politicky působeno a případně jak. Vybral jsem dva rozhovory, na kterých bylo možné nejlépe vysledovat změnu na hranicích a zároveň rutinu, která zůstávala mnohdy stejná od počátků utváření těchto jednotek, až do jejich rozpuštění po roce 1989. Oba muži, se kterými byl veden můj rozhovor, měli podobnou vojenskou hodnost a sloužili v podobných podmínkách. Rozdíl byl v období této služby. První sloužil v sedmdesátých letech a druhý v letech osmdesátých. Právě s pomocí těchto dvou rozhovorů jsem našel odpověď i na otázky běžné pohraniční agendy a denního režimu jednotlivých mužů. Dozvěděl jsem se z nich i mnoho zajímavých skutečností které službu na hranicích doprovázely.

Druhá část mi zároveň dokázala i stálou kontroverznost mnou zvoleného tématu. Pokusil jsem se oslovit mnoho bývalých příslušníků PS a domluvit si s nimi rozhovor, který bych využil ve své práci. Dostal jsem ale velice málo kladných odpovědí. Mnoho oslovených bylo ochotno na rozhovor přistoupit, ale chtěli dopředu znát přesné zadání otázek, které jim budu klást. Po jejich přečtení mnohdy od možnosti spolupráce upustili. Dostal jsem i odpovědi zpochybňující mou nestrannost. V některých případech došlo dokonce ke kritice celého výzkumu, který je v současnosti v této oblasti prováděn.

Další možnosti výzkumu vidím zejména v podrobnějším zpracování politického působení, jak na příslušníky PS, tak na tehdejší společnost. Za zpracování stojí zejména propaganda, která mluvila o pohraničnících pravidelně jako o pevné hrázi, která zabraňuje vniknutí všeho špatného ze zahraničí a o obyčejných lidech toužících po svobodě se nezmiňovala. Mnozí pohraničníci tuto tezi sami přijali a natolik se s ní sžili, že je velice těžké přesvědčit je o možném jiném výkladu jejich bývalé činnosti. Další možnou cestou je zpracování tohoto tématu s pomocí dobového tisku. Ať už se jednalo o specializované deníky, které se svým obsahem zajímali zejména o pohraničnický, nebo denní tisk reflektující mnohé události z této oblasti. Existuje mnoho uložených tiskovin tohoto druhu například v oblastních archivech a vědeckých knihovnách. Za zmínku stojí určitě deník Hraničář, který vycházel např. v Jižních Čechách.

Seznam zkratek

PS – Pohraniční stráž

PS SNB – Pohraniční služba Sboru Národní Bezpečnosti

FS – Finanční stráž

NB – Národní bezpečnost

HS PS OSH – Hlavní správa Pohraniční stráže a obrany státní hranice

ONV – Okresní národní výbor

MNV – Místní národní výbor

HS PVS - Hlavní správa Pohraniční a Vnitřní stráže

MNO – Ministerstvo národní obrany

ABS – Archiv bezpečnostních složek

AMV – Archiv ministerstva vnitra

TRMV - tajný rozkaz ministra vnitra

Seznam literatury

Literatura

DVOŘÁKOVÁ, Jiřina. *Státní bezpečnost v letech 1945-1953 (organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek)*. Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2007, s.18-19. ISBN 80-866-2130-8.

HOLUB, Ota: *Výbor Sboru národní bezpečnosti a vojsk ministerstva vnitra v letech 1948-1960*. Federální ministerstvo vnitra – Správa pro politickovýchovnou, Praha : vzdělávací, kulturní a propagační činnost, 1978.

KAPLAN, Karel – PALEČEK, Pavel. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno : Barrister and Principal, 2001, 255 s. ISBN 97-880-7364-049-1.

MORBACHER, Lubomír – PEKAROVIČ, Teodor T. : *Ilegálne úteky z Československa v rokoch 1948-1989*. In: *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948-*

1989, 1. díl. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001. 575s. ISBN 807-16-5314-4.

PULEC, Martin. *Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek*. Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2006, 319s.

STANĚK, Tomáš. *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*.

Praha : Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 2005, 366s. ISBN 80-7285-062-8.

ŠAFRNÝ, Stanislav. *Sborník dokumentů k dějinám pohraniční stráže*. Naše vojsko : Praha, 1989, 154s.

VANĚK, Pavel: *Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice v letech 1951-1955*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. 216 s. ISBN 978-80-87211-08-3.

Vojenské dějiny Československa V. díl. Praha : Naše vojsko, 1989, 591 s. ISBN:80-206-0056-6.

Internetové zdroje

Berlínská zeď - za noc vyrostla, za noc spadla. [online]. 2011. Dostupné z URL: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/132644-berlinska-zed-za-noc-vyrostla-za-noc-spadla/>> [cit. 2014-03-22].

Čára, kde šlo o život. *Osobnosti ČT24* [online]. 2009. Dostupné z URL: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/osobnosti-na-ct24/67371-cara-kde-slo-o-zivot/>> [cit. 2014-02-11].

Glosář [online]. Dostupné z URL: <<http://www.ustrcr.cz/cs/usmrceni-statni-hranice-glosar>> [cit. 2014-03-25].

VANĚK, Pavel: *Vojenská rada Pohraniční stráže a její práce na přehodnocení úkolů Pohraniční stráže počátkem 70. Let*. [online]. 2003. Dostupné z URL: <http://www.abscr.cz/data/pdf/sbornik/sbornik1-2003/vrps_sbor.pdf> [cit. 2014-04-04].

Od rotmistra po podporučíka – ve službě u PS.: Pohled na službu u pohraničnicků očima velitele čety z 1.rPS Trojmezí. [online]. Dostupné z URL: <<http://pohranicnik.blogspot.cz/2012/05/od-rotmistra-po-podporucika-ve-sluzbe-u.html>> [cit. 2014-03-09].

MINISTERSTVO VNITRA ČESKÉ REPUBLIKY. *Sbírka zákonů a Sbírka mezinárodních smluv* [online]. Dostupné z URL: <<http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/>> [cit. 2014-04-02].

Prameny

Archiv bezpečnostních složek (ABS), pobočka Brno – Kanice, f. 2357 fond Hlavní správy Pohraniční stráže a ochrany státních hranic, f. 2342 fond 5. brigády PS Cheb, f. PS fond Pohraniční stráže

Archiv ministerstva vnitra (AMV), pobočka Praha a pobočka Brno - Kanice, f. PS-1-1 Předpis pohraniční služby, fond Vojenská kronika znojemské brigády, f. 2357 Vyhodnocení výkonu služby a výkazy činností, fond TRMV (tajné rozkazy ministra vnitra), f. PS fond Pohraniční stráže, fond Vojenská kronika poběžovické brigády, fond Vojenská kronika 9. brigády pohraniční stráže, fond Vojenská kronika 5. brigády pohraniční stráže, f. H 1/4 – fond Hlavní správy Veřejné bezpečnosti Praha, f. A 32 fond Sekretariátu náměstků ministra vnitra ČSSR Jána Pješčaka a Pavola Vaňa.

Prameny vydané

KOZLOVSKÝ, Luďek: *Vzpomínky na Cetviny*. Praha : Oftis, 2012. 240s. ISBN 978-80-74051-77-7.

RUML, Karel: *Z deníku Vlaku Svobody*. Brno : Barrister&Principal, 2001. 141s. ISBN 978-80-87474-97-6.

VANĚK, Pavel. *Vojenská kronika 4. Znojemské brigády 1945- 1955*. Praha : Ústav pro studium totalitních režimů, 2009, 288 s. ISBN 978-80-87211-37-3.

Rozhovory

Rozhovor, který jsem vedl s pamětníkem Gustavem Studnařem v místě jeho pracoviště na Svinné Ladě. 12.3. 2014.

MEMO 2014/2

Rozhovor, který jsem vedl s pamětníkem Romanem Fendrichem v místě jeho bydliště ve Vimperku. 13.3. 2014.

Summary

In my bachelor thesis, I tried to answer to the two main questions. At the first time I wanted to reconstruct the organization of border guard and history of it, from 1948 till the year 1989. I had to start before the year 1948, to get in the situation that had led to a communist coup, and changed border guard system for a long time. I used archive files from Ministry of the interior and Ministry of Security Forces. To understand the low system of the Czechoslovak republic, I used the book of statutes especially from the late 40s and early 50s. Because that was the main times for forming the guards.

I wanted to describe technical side of a border system too. I also described border guard ranks and classification, that was different from the system that Czechoslovak army those times used. The system of border watch was very massive and contained many forms of passive and active defense systems. From the mines to an electric fence. I tried to figure out, how was it built and how much time did it cost.

The second point of my thesis was to find out, if there was a political pressure in the work of border guards and to its members. In my thesis I also used a methods of oral history to find it out. I asked many people, specially the exborder guards and I wanted to interview them. But I found it very difficult. Most of them did not want to speak with me about this historical period. I try to find the answer also to a question of a basic daily life system of every person (not only guards) near the border line. This topic is even nowadays still very controversial. Not only in society of exguards, but also in some part of today's Czech society.

There were some studies before the year 1989, but most of them was just the relicts of its own time. There were mostly secret and not so much of them were contained true information. Nowadays The Institute for the Study of Totalitarian Regimes starts to discover this topic very extensively. They use new technology in history science and methods of oral history to find the truth about border guard system in the times of socialist regime. The main source of information comes from military chronicles. They are mostly unprocessed, so it takes many time to work with them.

MEMO 2014/2

The chronicle of znojmo brigade was processed in 2009. The Institute for the Study of Totalitarian Regimes also working on the stories of victims of czech socialist regime. In this studies we can see also books about victimes on border line. The process that mapping this part of history is still running.

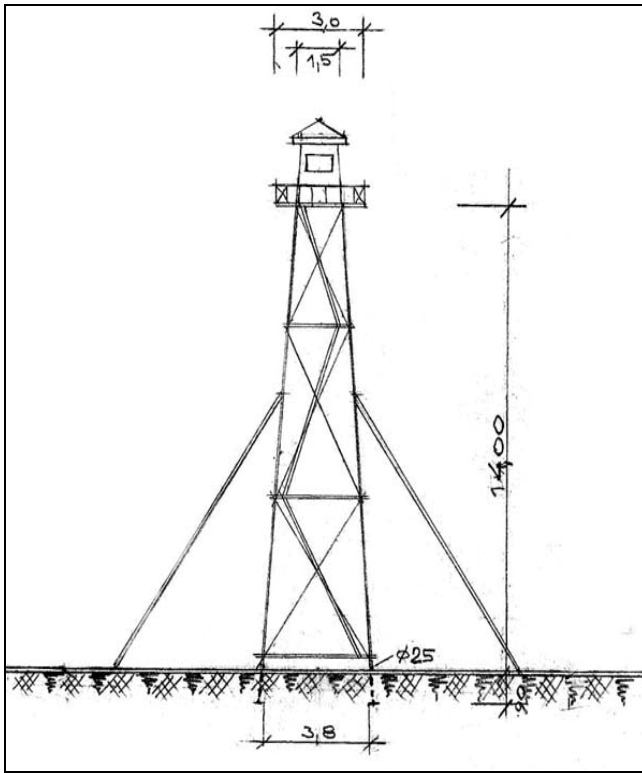
Příloha č.1. *Tvorba kontrolního orného pásu, zdroj: Archiv bezpečnostních složek (ABS)*

Příloha č. 2 – Budova roty na Borových Ladách – foto autor

Příloha č. 3 – Strážní věž u znojemské brigády, zdroj: ustrcr.cz

Příloha č. 4 – Vrata v drátěném zátarasu 1952, zdroj: ustrcr.cz

O autorovi

*Bc. Tomáš Dvořák (*1991)* Vystudoval obor Historická studia se zaměřením na vzdělávání na Fakultě pedagogické Západočeské univerzity v Plzni.

E-mail: tomasd@students.zcu.cz

DIDAKTICKÁ APLIKACE ORÁLNÍ HISTORIE / EDUCATIONAL APPLICATION OF ORAL HISTORY

Školy v Novém Strašecí od roku 1869/The Schools in Nove Straseci from 1869

Zuzana Lajpertová - Naděžda Morávková

Úvodem

Tato studie je součástí studentského výzkumu, který byl v roce 2013 zahájen na katedře historie Fakulty pedagogické ZČU v Plzni a na němž se významně podílí Středisko orální historie SOHI, působící při této katedře. Jedná se o výzkum, který si klade za cíl přispět k mapování dějin českého školství, zejména v období po druhé světové válce. Zvláštní pozornost je vždy věnována i tzv. školnímu folklóru, tedy věcem, které lze obtížně dohledat v pramenech oficiálních, ale s použitím metod orální historie, studia studentských tiskovin, deníků, památníků, školních kronik či kronik různých zájmových a sportovních spolků, fotografií z rodinných archivů, půlnočních novin i regionálního tisku se daří sestavovat mnohdy velice barvitý obraz o životě žakovském, studentském i učitelském ve sledované době. Jedná se o velmi potřebný výzkum, neboť výše zmíněné prameny mívají časově omezenou dostupnost a dosti rychle se vytrácejí. Právě studentský sběrný výzkum je v tomto případě velmi vhodným prostředkem ve věci heuristiky k tématu. Mnohdy je dostatečně uspokojivé, když sběr přinese i jen heuristický efekt s možností zpracování v budoucnu. Mnozí studenti se ovšem rádi pouštějí za pomoci pedagogů katedry také do interpretace nasbíraného materiálu, ať už formou seminárních, soutěžních či absolventských prací, či dokonce na stránkách odborného periodika. Tato studie je jedním z takových pokusů. Místo výzkumu bylo dáno osobním vztahem studentky k němu, coby rodišti a

místu, kde absolvovala základní i střední školu. Výhodou i nevýhodou zároveň je pak jistá předpokládatelná autentičnost interpretace.

Časopis MEMO se bude snažit na svých stránkách průběžně publikovat i další výstupy z výzkumu, který stále probíhá a je jedním z klíčových badatelských záměrů katedry.

Počátek obecných a měšťanských škol v Novém Strašecí

Pokrok vědy techniky a vzdělanosti obecně spjatý s druhou polovinou 19. století přinesl zkvalitnění a rozšíření školství i do českých regionů. Změny se odrážejí i ve školské legislativě, za všechny reformy zde zmiňme alespoň říšský zákon přijatý 14. května 1869, který upravuje vztahy obecných a měšťanských škol. „*Hasnerův zákon zaváděl osmiletou školní povinnost, rozšířil obsah vzdělání (nové vyučovací předměty), vymezil nová pravidla ekonomického a sociálního zabezpečení učitelů a zejména zřídil obecné osmileté školy a osmileté školy měšťanské, které mohly být jen tříleté, když navazovaly na nižší pětiletý stupeň školy obecné.*“¹⁸³ Tímto zákonem se ze škol farních staly školy obecné.

Po vydání školských zákonů v roce 1869 bylo nařízeno, aby byla ustanovena místní školní rada na dobu tří let v každé školní obci. Rostl počet školních zařízení, rozrůstala se stávající. Ze záznamů školy v Novém Strašecí, kterou jsme vybrali jako typ obecné a měšťanské školy v českém prostředí koncem 19. století,¹⁸⁴ je zřejmé, že se tato škola rozrostla roku 1873 na pět tříd. Postupem času se dokonce muselo přikročit k přesunutí dalších tříd mimo budovu školy, Počet žactva se zvyšoval. Na místní radu bylo od roku 1884 naléháno okresní školní radou. Ta žádala rozdělení

¹⁸³ KASPER, Tomáš - KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-802-4724-294. s. 97.

¹⁸⁴ POŠTA, Libor. Z historie školství novostrašeckého 6. *Novostrašecké listy*, 1995, roč. 5, č. 6, s. 15.

obecní školy na chlapeckou a dívčí, což se podařilo v roce 1887. Tímto se ovšem neoddiskutovatelně dostávají na pořad dne plány na novou školní budovu.¹⁸⁵

První zápis z pamětní knihy obecné a měšťanské školy pochází z roku 1881, kdy školní rada hovoří o zřízení další třídy. Již v tomto roce se polemizovalo o zřízení měšťanské školy. O rok později byl předložen návrh místního rady Antonína Grünera na zřízení této školy. Školní rada se po krátkém váhání rozhodla k podání žádosti, kterou však zemský výbor zamítl. Bylo třeba ještě hodně trpělivosti a úsilí, než se Nové Strašecí výnosem c. k. zemské školní rady ze dne 30. března 1896 školy dočkalo.¹⁸⁶

Takhle nějak probíhal první den v nové škole: *„zahájení vyučování v nové školní budově byla pro Nové Strašecí velká událost a je pochopitelné, že to byl pro mnohé i pádný důvod k pořádné oslavě, když si hosté a účastníci slavnosti prohlédli místnosti v nové školní budově, pospíchali do hostince J. Hálka „Na knížecí“, kde se při příležitosti zahájení vyučování v nové škole konal slavnostní banket.“*¹⁸⁷

Rok 1896/7 přinesl rozdělení smíšené školy na obecnou školu dívčí pětiletou a obecnou školu chlapeckou čtyřletou. Prozatímním ředitelem pro tento rok se stal na měšťanské a obecné škole Filip Hyšman. Každoročně lze v kronice dohledat záznamy o okresních konferencích učitelů ve Slaném. Nejdříve bývala konference pro „měšťanské“ učitele a o den později pro učitele obecných škol či naopak. Jak se z kroniky dozvídáme, každoročně se konaly školní inspekce, jejichž úkol byl jasný – zjistit úroveň výuky na škole. Ze zápisů je zřejmé, že inspektoři nikdy nebyli zcela nespokojeni s prací zdejších učitelů. Viditelné je propojení s katolickou církví, proto

¹⁸⁵ POŠTA, Libor. Z historie školství novostrašeckého 6. *Novostrašecké listy*, 1995, roč. 5, č. 6, s. 15.

¹⁸⁶ Pamětní kniha obecné a měšťanské školy od roku 1881. Uloženo v ředitelně Základní školy v Novém Strašecí, nestránkováno.

¹⁸⁷ POŠTA, Libor. Z historie školství novostrašeckého 11. *Novostrašecké listy*, 1995, roč. 5, č. 13, s.13.

jsou v kronice podrobné záznamy o zpovědích žáků, kolik žáků docházelo, z které školy a kdy zpovědi absolvovali.¹⁸⁸

V roce 1898 se novým ředitelem škol stal Antonín Křesina, dosavadní ředitel odešel na nové působiště do Slaného. Po roce se ale původní ředitel Filip Hyšman vrací a znovu se stává ředitelem ve Strašecí. Mimo jiné se tento rok otevřela třetí třída měšťanské školy, umístěná ve druhém patře. Na žádost okresní školní rady vydala v lednu 1900 zemská školní rada usnesení, že při měšťanské škole může být zřízeno zatímní místo katechety. Teprve na počátku roku 1905 bylo proměněno místo katechety v definitivní. O měsíc později bylo vydáno povolení vyučovat v německém jazyce, proto se od ledna 1901 učilo po třech hodinách týdně na měšťanské škole německy. V tento rok se konaly i první požární zkoušky, kterých se zúčastnili jak žáci, tak i učitelé.¹⁸⁹

V kronice najdeme i zajímavé informace mimo téma školské. Na přelomu století byly prý v okolních vesnicích rozšířeny epidemické nemoci. Na zdejší škole byl však zdravotní stav žáků příznivý. Nejsilnější vlna spalniček údajně proběhla v červnu 1892, kdy onemocnělo 52 žáků jen ze zdejší školy. Je zde i seznam dalších onemocnění - tyfu, neštovic, mázdřivek a jiných, kde je upřesněna vždy obec a údaj, kolik dětí zde bylo jakou nemocí postiženo. Od 16. října nastalo přerušení výuky v důsledku rozšíření spalniček mezi žáky. Obnoveno mohlo být vyučování až 11. listopadu.¹⁹⁰

Významnou událostí bylo pro novostrašecké školství otevření měšťanské školy pro dívky. „*Otevření zdejší měšťanské školy pro chlapce a zdárné výsledky školy této vyvolaly v zdejším občanstvu přání, aby vedle měšťanské školy chlapecké zřízena*

¹⁸⁸ Pamětní kniha obecné a měšťanské školy chlapecké I., 1881 - 1916. Uloženo v ředitelně ZŠ Nové Strašecí, nestránkováno.

¹⁸⁹ Tamtéž, nestránkováno.

¹⁹⁰ Pamětní kniha obecné a měšťanské školy chlapecké I., 1881 - 1916. Uloženo v ředitelně ZŠ Nové Strašecí, nestránkováno.

*byla též měšťanská škola pro dívky.*¹⁹¹ První ročník započal v roce 1902, správa nové školy byla dána opět do rukou řediteli Hyšmanovi. Dívčí měšťanská škola se odloučila od chlapecké až v roce 1912. Byla ustanovena samostatná funkce ředitelky, kterou zastávala Antonie Langová.

Každý školní rok ve strašeckých měšťanských školách se zahajoval stejným způsobem. Nejprve se odehrál ve farním chrámu Páně, kde probíhaly slavné služby Boží. Během let se několikrát stalo, že musel být opravován zdejší kostel, a proto žáci museli chodit na mše i zpovědi do vzdálenější kaple svatého Isidora.¹⁹² Od roku 1904 se na zdejších měšťankách začalo vyučovat evangelickému náboženství, vedl je kazatel Jaroslav Řepa z Kladna.¹⁹³

Učitelský sbor obecných i měšťanských škol se někdy ve svém volném čase věnoval pomoci rodičům. Učitelé např. radili, jak správně vychovávat děti doma. K dispozici je záznam z listopadu 1911, kdy učitelé uspořádali přednášku v místním hostinci U Lva na téma *Rady výchovy rodinné*. Na přednášku přišlo mnoho lidí nejen z města. Vedl ji místní učitel Jindra, který se snažil používat příklady, které ukazovaly názorně, čeho by se měli rodiče vyvarovat.¹⁹⁴

Osobnost Filipa Hyšmana

Tento muž zasvětil svůj život nejen novostrašeckému školství, které vedl jako ředitel přes dvacet let, ale i literárním dílům. Přestože nepatří k osobnostem v regionu všeobecně známým, jeho význam a působnost si zaslouží pozornosti, a to nejen v tomto výzkumu.

Filip Hyšman se narodil ve Strakonících dne 6. ledna 1851. Studoval na reálce v Písku. V této době se zde spřátelil s básníkem Adolfem Heydukem. Ve studiu pokračoval na učitelském ústavu v Hradci Králové. V roce 1876 složil zkoušky pro

¹⁹¹Tamtéž, nestránkováno.

¹⁹²Tamtéž, nestránkováno.

¹⁹³Tamtéž, nestránkováno.

¹⁹⁴Tamtéž, nestránkováno.

učitele obecné školy, o rok později zkoušky pro učitele školy měšťanské. Jako podučitel působil v Přísku a v Protivíně. V roce 1879 se stal učitelem na měšťanské škole chlapecké ve Slaném. Jeho aprobací byla čeština a dějepis. Roku 1896 byl jmenován zatímním ředitelem nově zřízené měšťanské školy v Novém Strašecí. Dekretem vydaným zemskou školní radou pak byl o rok později ustanoven řádným ředitelem.¹⁹⁵

Filip Hyšman byl osobností nesmírně činnou i pedagogicky i osvětově zanášenou. Napsal mnoho loutkových her, ani poezie mu nebyla cizí. Jeho záměr byl viditelně didaktický. Podílel se spoluautorsky na učebnicích, jež měly za cíl seznámit žáky s historickým vývojem i odbornými základy různých řemesel.¹⁹⁶ Přispíval rovněž do mnoha novin a časopisů, za všechny zmiňme Květy či Dětskou tribunu. Vydal též řadu knih pro děti, např. *Dětské radovánky*, *Dobré děti*, *Vínek z říkadel a básniček*. Psal texty vlastivědné a osvětové.

Spolupracoval didakticky s Antonínem Mojžíšem Lounským, mezi jejich společná díla patří *Sbírka slohových úkolů pro obecné a měšťanské školy* či *Návštěva v dílnách 1-3*. Ve spolupráci s O. Paroubkem sestavil vlastivědný spisek *Popis zevrubný království českého dle okresních hejtmanství č. I – Okresní hejtmanství slánské*.

Na zdejší škole ukončil kariéru v roce 1916 a přenechal ředitelské křeslo svému zástupci Hronovi.¹⁹⁷ Filip Hyšman zemřel v roce 1922, dožil se 72 let a je pochován na hřbitově v Novém Strašecí.¹⁹⁸ Na tuto osobnost se zde pak dlouho vzpomínalo, ve školní kronice je např. záznam o tom, že jeho žáci i kolegové se sešli na místním hřbitově ještě v lednu 1951, aby uctili památku tohoto muže u příležitosti

¹⁹⁵ Pamětní kniha obecné a měšťanské školy chlapecké I., 1881 - 1916. Uloženo v ředitelně ZŠ Nové Strašecí, nestránkováno.

¹⁹⁶ Lexikon české literatury 2/I. - dodatky A-G

¹⁹⁷ Pamětní kniha obecné a měšťanské školy chlapecké I., 1881 - 1916. Uloženo v ředitelně ZŠ Nové Strašecí, nestránkováno.

¹⁹⁸ DIVOKÁ, Věra. Filip Hyšman: poutník od Otavy. Ústí nad Labem, 2011. Diplomová práce. Univerzita J.E.Purkyně. Vedoucí práce doc. PhDr. Josef Peřina, CSc. s. 10.

100. výročí jeho narození.¹⁹⁹ Dodnes jsou v muzeu v Novém Strašecí uloženy všechny jeho hry, didaktické texty, pomůcky a další písemná pozůstalost.²⁰⁰ Čekají na svého badatele, Hyšmanova biografu.

Novostrašecká škola za první světové války

První světová válka změnila všechny aspekty všedního života, a proto se ani školství nevyhnulo různým proměnám.

Začátek školního roku v září 1914 byl i v Novém Strašecí velmi neutěšený. Na měšťanské škole se v důsledku učitelských změn z rozvrhu vypuštěly například zpěv a tělocvik, žádnou mimořádností nebylo spojování tříd. Též se konaly změny třídnictví zapříčiněné tím, že 4 členové učitelského sboru byli posláni k vojsku. Jmenovitě se jednalo o Josefa Chládku, Františka Tůmu, Vladimíra Fejfaru a Aloise Rässlera. Zdejší katecheta Jan Mojžíš byl odvelen jako polní kurát. Pro názornější představu čtenáře: dne 27. července 1914 odjelo z novostrašeckého nádraží 410 vojáků z města i okolních vesnic.²⁰¹

Učitelský sbor vynakládal velké úsilí, aby pomohl potřebným. Tato snaha je popsána například v případě, kdy okresní školní rada v srpnu 1914 posílala dopis o doporučení zřizovat útulky a opatrovny pro malé děti. Ředitel okamžitě jednal s místní školní radou, která s tímto záměrem též souhlasila. Nejdříve ale museli zjistit, zda by byl útulek využit. Byla vystavena i veřejná vyhláška, avšak nikdo se nepřihlásil, a proto ze záměru nakonec sešlo. Učitelský sbor, podporovaný místní školní radou, se však i nadále snažil být iniciativní, v důsledku toho byla uspořádána veřejná sbírka pro chudou mládež.

¹⁹⁹ Pamětní kniha obecné a měšťanské školy chlapecké I., 1881 - 1916. Uloženo v ředitelně ZŠ Nové Strašecí, nestránkováno.

²⁰⁰ DIVOKÁ, Věra. Filip Hyšman: poutník od Otavy. Ústí nad Labem, 2011. Diplomová práce. Univerzita J.E.Purkyně. Vedoucí práce doc. PhDr. Josef Peřina, CSc. s. 30.

²⁰¹ Tamtéž, nestránkováno.

Dalším příkladem snah je zřízení polské školy. Na počátku listopadu přijelo do města 96 uprchlíků z Haliče. Dne 7. prosince bylo místní radou schváleno zřízení polské školy pro děti polských uprchlíků. Byla situována ve „Vynálezu“, což byla okresní stravovna. Otevřena byla o týden později, tedy 14. prosince, a zapsalo se do ní 42 dětí. Vyučoval polský učitel. Tento rok byla uspořádána vánoční besídka i pro polské děti. Na konci ledna následujícího roku však byla polská škola zavřena, jelikož se zjistilo 6 případů závažných onemocnění.²⁰² Nové Strašecí chtělo pomáhat i nadále, a proto byla od června 1915 ve městě zřízena škola pro izraelské vystěhovalce. Učilo se v jedné místnosti poskytnuté místním obchodníkem. Izraelský učitel měl na starost 25 dětí. Do třetice pak byla zřízena v dubnu 1918 škola pro italské uprchlíky z Tyrol, vyučováno bylo na žádost okresního hejmanství ve Slaném celkem 26 dětí různého věku. Hodiny převzala italská učitelka, prostory poskytla měšťanská a obecná škola chlapecká.²⁰³

Učitelé zdejší školy během války odváděli jedno procento služného Červenému kříži, další půl procento dávali pro sirotky po padlých učitelích. Museli se podílet na veřejném životě, někteří z nich měli povinnost sepisovat úrodu a jiné hmotné statky. Sami se podíleli na několika sbírkách. Mimo jiné museli přispívat na válečné půjčky, kterých bylo ve městě do konce války celkem sedm. Další komplikace se projevily na přelomu let 1916/17, kdy se město potýkalo s malými zásobami petroleje, v důsledku čehož bylo pozastaveno večerní vyučování. Na počátku roku 1918 přišly další problémy spojené s nedostatkem zásob uhlí, proto muselo být vyučování opět často přerušováno. Soustavněji se začalo vyučovat až na konci ledna následujícího roku.²⁰⁴ Ve školní kronice nalézáme i informace o dění ve městě,

²⁰² Pamětní kniha obecné a měšťanské školy chlapecké II., 1916-1940. Uloženo v ředitelně ZŠ Nové Strašecí, nestránkováno.

²⁰³ Pamětní kniha obecné a měšťanské školy chlapecké II., 1916-1940. Uloženo v ředitelně ZŠ Nové Strašecí, nestránkováno.

²⁰⁴ Tamtéž, nestránkováno.

například o konfiskaci největšího zvonu v Novém Strašecí, pro válečné účely pochopitelně.²⁰⁵

Meziválečné období

Na konci září 1918 postihla celé město epidemie španělské chřipky. Onemocněly celé rodiny, téměř celý učitelský sbor a dokonce i přes 50 % celkového počtu žáků na měšťanské i obecné škole. Následkem epidemie byla v polovině října škola zavřena okresním hejtmanstvím ve Slaném. Prázdniny se pak protáhly kvůli nedostatku paliva. Proto se žáci vraceli již do jiné školy – československé. Válka za sebou zanechala rozpadlou habsburskou monarchii, z níž vyrostl nejen Československý stát. Po válce byly spojené třídy znovu rozděleny na chlapecké a dívčí. Politické dopady byly zřetelnější, avšak ve školní oblasti se nic podstatného nezměnilo. Bezprostředně po vzniku Československa byla zachována podoba školství před rokem 1918.²⁰⁶

Teprve v roce 1922 byl přijat tzv. Malý zákon, který upravoval nově školské poměry. Malý školský zákon uzákonil osmiletou školní docházku, stanovil povinné předměty pro školy občanské, jak se od této chvíle začaly nazývat školy měšťanské, a také maximální počet žáků ve třídě.²⁰⁷

Záznamy z kroniky dlouho mlčí, první zmínka o poválečném období se datuje až do května 1925. Popisuje se zde návštěva dvaceti slovenských učitelů, kteří přišli z východní části Slovenska, seznámili se s prostředím školy a navštívili výstavu žákovských prací. O den později se tito učitelé účastnili hospitace ve všech třídách chlapecké školy měšťanské.²⁰⁸

²⁰⁵ Tamtéž, nestránkováno.

²⁰⁶ Tamtéž, nestránkováno.

²⁰⁷ KASPER, Tomáš - KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-802-4724-294. s. 198-199.

²⁰⁸ Pamětní kniha obecné a měšťanské školy chlapecké II., 1916-1940. Uloženo v ředitelně ZŠ Nové Strašecí, nestránkováno.

V listopadu 1926 ministr školství a osvěty Milan Hodža ustanovil změnu v počátku ranního vyučování. Vyučovat se i v Novém Strašecí začínalo od půl deváté.²⁰⁹ Výnosem Ministerstva školství byla na obecných školách zavedena od roku 1931 pětiletá docházka, jež nahradila čtyřletou. I to znamenalo změny pro novostrašecké školy.²¹⁰

Ke konci třicátých let je z kroniky cítit hrozba válka a obavy. Na konci května 1937 se konalo cvičení civilní protiletectvé obrany v celých středních Čechách. Evakuace školy započala, když žáci uslyšeli alarm, poté se seřadili a poklusem se svými učiteli doběhli do třešňovky u jatek, kde se schovali na jednu a půl hodiny pod hustý živý plot.²¹¹ Květnový zápis z roku 1937 je posledním až do protektorátního zřízení.

Školství v Novém Strašecí v období Protektorátu

Po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava a obsazení našeho území německými vojsky se změnilo mnohé. I školství od roku 1939 zaznamenalo četné změny. Na počátku září byly všechny školy uzavřeny. Měšťanská v Novém Strašecí se dočkala otevření 9. října, obecná o týden později. Byl vytvořen tzv. „doháněcí rozvrh“, jenž měl za úkol doplnit zanedbané učivo. Zanedbání bylo způsobeno neočekávanými prázdninami na počátku školního roku. Preferovaly se hodiny českého jazyka a matematiky, braly se na úkor jiných předmětů, jako byla například tělovýchova, ruční práce či občanská nauka. Další neočekávané prázdniny přišly na přelomu roku, jelikož byla krutá zima. V únoru již nebylo topivo, a proto byl ministr školství nucen dát tzv. mrazové prázdniny, které trvaly téměř další měsíc. Provizorně se vyučovalo i nadále v březnu, kdy se žáci scházeli dvakrát týdně v nevytopených místnostech.²¹²

²⁰⁹ Tamtéž, nestránkováno.

²¹⁰ ZŠ J. A. Komenského. *Sborník 100 let budovy školy v Novém Strašecí*. Nové Strašecí, 1997. s. 10.

²¹¹ Tamtéž, nestránkováno.

²¹² Pamětní kniha obecné a měšťanské školy chlapecké II., 1916-1940. Uloženo v ředitelně ZŠ Nové Strašecí, nestránkováno.

V prvním zápise z roku 1940 čteme: „*O prázdninách byly pro obě školy ve sklepních chodbách upraveny protiletecké kryty, které byly opatřeny fošnovými okenicemi, lékárníčkou a vodou. Zkouškami bylo shledáno, že jsou vhodné a způsobilé chránit proti sekundárním zásahům.*“ Mimo jiné byly provedeny uvnitř i venku školy změny, nápisy měly dvojjazyčné znění a odstraňovaly se busty i jiné symboly spjaté s dřívější republikovou ideologií.²¹³

Jan Černý popisuje ve své publikaci ztížené podmínky pro žáky i učitele: „*Teprve školní rok 1940/1941 přinesl základy starých učebnic a vyřazování závadných knih ze školní knihovny. Odvezeny byly do Slaného. Žáci si museli všechnu učební látku zapisovat z výkladu učitele.*“²¹⁴

V červnu 1941 byl pořádán tělovýchovný kurz pro učitele a pracovníky školy, konaný z iniciativy okresního školního inspektora Václava Krátkého. Jednalo se nejen o teoretický výklad, v kurzu byly i praktické ukázky správných cviků. Říšský učitel musel být tělesně zdatný a jít příkladem.

O rok 1941 přinesl pro měšťanské školy hned několik změn. Výnosem ze srpna tohoto roku bylo definitivně zrušeno označení měšťanská škola, jejíž název byl změněn na školu hlavní. Jan Černý ve své publikaci doplňuje: „*Předtím se uplatňoval název školy újezdní, každá měšťanka měla obvod okolních škol obecných, z nichž do ní žáci mohli vstoupit. Novostrašecká újezdní škola měla přiděleny kromě Strašecí Čelechovice, Rudu a Rynholec.*“²¹⁵

V tomto roce přišla i redukce tříd na školách hlavních a obecných, žáci ze zrušených tříd byli přiřazeni do příslušných tříd školy dívčí. Učitelé na zdejší škole to neměli o nic jednodušší, jako zaměstnanci státní správy museli zaslat průkazy o

²¹³ Pamětní kniha obecné a měšťanské školy chlapecké III., 1940-1960. Uloženo v ředitelně ZŠ Nové Strašecí, nestránkováno.

²¹⁴ ČERNÝ, Jan. Mají od starodávna na pečeti hlavu člověčskou: vybrané kapitoly z dějin města Nového Strašecí. Rakovník: Státní okresní archiv Rakovník, 2013. ISBN 978-80-903054-3-4. s. 252.

²¹⁵ Tamtéž, s. 253.

árijském původu. Nadále všichni museli absolvovat zkoušky z německého jazyka, v důsledku nárůstu počtu hodin němčiny ve vyučování. O prázdninách museli učitelé pracovat, kde byla jejich síla žádána, povětšinou na poli. Učitelé i žáci se podíleli na různých sbírkách, nebo sběru odpadu, bylin apod. V prosinci 1943 byla ve městě zrušena místní školní rada. Další rok přinesl sloučení chlapeckých a dívčích škol hlavních, čímž vznikla ve Strašecí smíšená hlavní škola s ředitelem Antonínem Fričem.²¹⁶

Významným pro školu byl počátek května 1945, kdy se škola stala útočištěm uprchlíků. Konec války je v kronice popisován takto: „*Dne 5. května počal převrat v městě. Ve škole, zejména na školním dvoře bylo mnoho německých vojáků odzbrojeno a zjišťována příslušnost k SS. Prohlídky konali partyzáni, kteří se stáhli z lesů do města... Rovněž u německých uprchlíků ve škole ubytovaných konány prohlídky a závadné věci, zejména zbraně jim odejmuty.*“²¹⁷ Odchod uprchlíků ani události následující nejsou až do června zaznamenány. Vyučování bylo obnoveno až 12. června. Budova musela být řádně vyčištěna a vydezinfikována, jelikož byla po svých dřívějších obyvatelích ve špatném stavu.²¹⁸

Jaromír Merhaut

Druhou zajímavou osobností, již je třeba zmínit, je novostrašecký učitel Jaromír Merhaut. Narodil se 20. března 1896 v Hnidousích v Čechách. Školní docházku plnil v tamní pětileté škole, poté pokračoval v chlapecké měšťanské škole na Kladně. Na této škole 14. července 1914 dosáhl „vysvěcení dospělosti“, tedy maturity.²¹⁹

²¹⁶ Pamětní kniha obecné a měšťanské školy chlapecké III., 1940-1960. Uloženo v ředitelně ZŠ Nové Strašecí, nestránkováno.

²¹⁷ Tamtéž, nestránkováno.

²¹⁸ Tamtéž, nestránkováno.

²¹⁹ Pamětní kniha obecné a měšťanské školy chlapecké II., 1916-1940. Uloženo v ředitelně ZŠ Nové Strašecí, nestránkováno.

Po studiu a po vypuknutí 1. světové války nastoupil do Kladenského kamenouhelného těžářstva, kde pracoval jako tzv. domobranec. Nakonec se ale do války zapojil i aktivně, když v roce 1919 dobrovolně vstoupil do činné služby vojenské proti Maďarsku. Jako dobrovolník byl ve Francii u 22. legionářského pluku. Po svém návratu se vrátil k plánům studijním a nechal se zapsat do Vysokého učení technického, konkrétně do oboru strojního inženýrství.²²⁰

Studium ale nedokončil z rodinných důvodů. Zkoušku učitelské způsobilosti pro obecné školy jakož i odbornou zkoušku pro školy měšťanské vykonal v Praze. Tímto okamžikem začala Merhautova kariéra učitele. Původně pracoval jako pomocný učitel na obecní škole v Košťanech. Poté byl roku 1928 přeložen do Teplic, na měšťanskou školu chlapeckou. Zde zůstal, dokud nebylo na základě mnichovské dohody území zabráno Němci.²²¹

Jaromír Merhaut nemohl v té době opustit zabrané pohraničí. Důvodem byla jeho manželka, Milada Merhautová, která byla Němka, a do Čech se jí příliš nechtělo. Po čase se stalo, že Merhaut zůstal jediným českým učitelem v pohraničí. Dokonce se po uzavření české školy pokoušel o její znovuotevření, ale nabráním 468 žáků přecenil své možnosti. Ani německé úřady nebyly jeho iniciativou nadšeny a v podstatě mu doporučily, aby změnil místo své působnosti. Merhaut uposlechl.

Do měšťanské školy chlapecké v Novém Strašecí jej ustanovovacím dekretem přeložil okresní školní výbor. Působil zde od 1. ledna 1939.²²²

Po přestěhování se do Strašecí nastalo to, co úzce souviselo s protiněmeckou náladou tehdejšího válečného období. Rodina Merhautova si zde nenašla mnoho přátel

²²⁰ ZOBALOVÁ, Marta. Článek Novostrašecké drama: Příběh novostrašeckého učitele Vladimíra Merhauta – 1. část. *Novostrašecké listy*, roč. 5, č. 21, s. 22.

²²¹ Pamětní kniha obecné a měšťanské školy chlapecké II., 1916-1940. Uloženo v ředitelně ZŠ Nové Strašecí, nestránkováno.

²²² Pamětní kniha obecné a měšťanské školy chlapecké II., 1916-1940. Uloženo v ředitelně ZŠ Nové Strašecí, nestránkováno.

a jeho manželka si tu v podstatě nikdy nezvykla. Bydleli v nehostinných podmínkách, v bytě, kde bylo vlhko a plíseň. I v důsledku toho Milada Merhautová onemocněla zánětem žláz. Cítila, že její stav je vážný, a proto se chtěla odstěhovat zpět do Sudet. K tomu bylo ovšem potřeba mít říšské občanství. Poslala tedy žádost na oberlandrat. Pro Merhauta ovšem nebylo jednoduché opustit zdejší post učitele. Proto Milada zažádala o německou příslušnost s tím, že od manžela odejde a bude žít u své matky v Osaku. Merhaut, kterému přišel z oberlandratu dotazník informující ho, že rozhodnutí o povolení občanství pro manželku je v podstatě v jeho rukou, jelikož nejsou-li manželé rozvedeni, musí souhlasit manžel. Po váhání nakonec dotazník kladně vyplnil. Během vyřizování žádosti, jež se vleklo, se zdravotní stav Milady zhoršil tak vážně, až i úředníci na oberlandratu ustoupili a povolili alespoň převoz. V roce 1942 paní Milada nakonec nemoci podlehla, zemřela v Osaku u své matky. Po smrti manželky nastala J. Merhautovi krušná léta. Hrnuly se na něj dotazníky, které se týkaly jeho přestupu k říšské příslušnosti. V těchto letech si pan Merhaut jako člověk inteligentní již dokázal spočítat, jak asi válka skončí. Poslal tedy jednoznačné stanovisko německým úřadům, že svou národnost měnit nehodlá, poněvadž nemá již k přestupu důvod. Reakcí Gestapa byla otevřená výhrůžka, díky které se Merhaut začal obávat o svůj život. Po silícím se tlaku, který na něj Němci v tom čase vyvíjeli, se Merhaut zhroutil a občanství přijal. Následovalo jeho přeložení na německý školní úřad, coby tajemníka školního inspektora.²²³

Po válce došlo k tomu, čeho se obával. Když se začal „dělat pořádek“, byl Merhaut zatčen a podroben trestnímu vyšetřování, tak jako místní Němci. Po rychlém přešetření byl odvezen i s dalšími do pohraničí.²²⁴

Jaromír Merhaut se ale do Strašecí vrátil a to z důvodu, který znal jen on sám. Byla tehdy potřeba pomoci na různých místech a Merhaut našel své uplatnění jako výpomocná síla ve mlýně.

²²³ZOBALOVÁ, Marta. Novostrašecké drama: Příběh novostrašeckého učitele Vladimíra Merhauta – 2. část. *Novostrašecké listy*, roč. 6, č 1, s. 19.

²²⁴ZOBALOVÁ, Marta. Novostrašecké drama: Příběh novostrašeckého učitele Vladimíra Merhauta – 3. část. *Novostrašecké listy*, roč. 6, č 2, s. 19.

Během této doby neváhal a požádal si o znovunabytí českého státního občanství. Muselo být doloženo i jeho chování během okupace, to mu však ochotně dosvědčili jeho kolegové učitelé, kteří se zaručili za jeho loajálnost Čechům. Byrokracie vládnoucí zde po válce ale nemocné srdce pana Merhauta zlomila podruhé. A to, když po několikaměsíčním maratonu jeho žádost nebyla kladně vyřízena. Důvodem byl zřejmě chaos v tehdejší samosprávě. Po zdravotním kolapsu byl odvezen do nemocnice, kde jej ovšem odmítli ošetřit pro jeho říšskou příslušnost. Musel být odeslán do Dubí, do internačního tábora.²²⁵

Ani poté, co se relativně jeho stav stabilizoval, nepřestal bojovat o své české občanství. To mu ale nebylo nikdy navráceno. Zemský národní výbor zamítl jeho odvolání. Nicméně toto zamítnutí, snad naštěstí pro něj, již Jaromíra Merhauta nezastihlo. Jeho mrtvé tělo našli 30. dubna 1947.²²⁶

Od roku 1945 do roku 1960

Poválečné následky se musely řešit v průběhu nového školního roku. Místní národní výbor prozkoumával chování učitelského sboru v době okupace. Výbor dospěl k názoru, že k žádnému pochybení nedošlo. Byl čas napravovat válečné škody. Mezi ně patřily osudy dětí, které se německým zaviněním nedostaly do měšťanské školy, musely být následně přijaty. Trvalo celý následující školní rok, než se vše uklidnilo, třídy již nebyly spojovány a nekonalo se polodenní vyučování.²²⁷

Školní rok 1946/7 se nesl v duchu 50. výročí vzniku měšťanské školy. Mimo jiné došlo k rozdělení měšťanské školy na dívčí a chlapeckou dle výnosu zemské

²²⁵ZOBALOVÁ, Marta. Novostrašecké drama: Příběh novostrašeckého učitele Vladimíra Merhauta – 4. část. *Novostrašecké listy*, roč. 6, č 3, s. 23.

²²⁶ZOBALOVÁ, Marta. Novostrašecké drama: Příběh novostrašeckého učitele Vladimíra Merhauta – 5. část. *Novostrašecké listy*, roč. 6, č 4, s. 20.

²²⁷ Pamětní kniha obecné a měšťanské školy chlapecké III., 1940-1960. Uloženo v ředitelně ZŠ Nové Strašecí, nestránkováno.

komise. Učitelé nastoupili o letních prázdninách do pracovních brigád, které měly sloužit, jak je v kronice psáno, „k budovatelské činnosti“. Tento školní rok přivítala měšťanská škola návštěvu 3 anglických poslanců, kteří měli studovat zdejší české poměry. Zajímavým dnem byl 29. únor 1948, kdy ve škole proběhla jednodenní stávka dle směrnic ROH – odborového hnutí²²⁸

Rok 1948 přinesl i nový školský zákon, který měl za úkol poskytovat jednotnou výchovu a vzdělání. Popsán je takto: „*od 1. 9. 1948 došlo k oddělení prvních pěti tříd a vznikla tzv. národní škola. Další čtyři třídy se osamostatňují pod názvem střední škola.*“²²⁹ Tímto zákonem se první stupeň, tedy obecná škola, přeměnil na národní školu a druhý stupeň byl změněn na střední školu chlapeckou.²³⁰ Rok 1950 přinesl spojení chlapecké a dívčí střední školy, poprvé se lze setkat i se závěrečnými zkouškami, které měly ukončovat devítiletou školní docházku – jednalo se o zkoušku ze tří povinných a jednoho volitelného předmětu. Ředitelem školy se stal Jaroslav Matoušek.²³¹ V roce 1952 se spojila škola národní a střední, čímž započala existence devítileté národní školy a střední školy v Novém Strašecí, spojených jedním ředitelstvím.²³² Novým školským zákonem z dubna 1953 se zdejší škola přeměnila na tzv. osmiletou střední školu, jež byla i nadále pod společnou správou. Jak se však později ukázalo, nespĺnila daná očekávání.²³³

V říjnu roku 1955 na zdejší škole započala činnost tzv. Družiny mládeže. Průměrná docházka žáků byla ve školním roce v počtu okolo 22, jednalo se zejména o žáky 1. – 5. tříd. Družina byla využívána především dětmi pracujících matek. Družina

²²⁸ Tamtéž, nestránkováno.

²²⁹ Gymnázium J. A. Komenského Nové Strašecí. Sborník 1954 - 1994. Nové Strašecí, 1994, nestránkováno.

²³⁰ Pamětní kniha obecné a měšťanské školy chlapecké III., 1940-1960. Uloženo v ředitelně ZŠ Nové Strašecí, nestránkováno.

²³¹ Gymnázium J. A. Komenského Nové Strašecí. Sborník 1954 - 1994. Nové Strašecí, 1994, nestránkováno.

²³² ZŠ J. A. Komenského. *Sborník 100 let budovy školy v Novém Strašecí*. Nové Strašecí, 1997. s. 10.

²³³ Pamětní kniha obecné a měšťanské školy chlapecké III., 1940-1960. Uloženo v ředitelně ZŠ Nové Strašecí, nestránkováno.

měla pestrou náplň. Např. dbala o estetickou výchovu. Úkolem žáků bylo mimo jiné upravovat výzdobu svých tříd a podílet se na květinové výzdobě i na přeměnách nástěnek, které měly informovat o tehdejších nejdůležitějších událostech.

Začala zlepšovat i zdravotnická výchova. Pro představu můžeme uvést příklad – každý z žáků na prvním stupni měl svůj ručník, což do té doby nebylo obvyklé.²³⁴ Od 50. let začala spolupráce školy s místním Dětským domovem, mnozí z učitelů domov několikrát týdně navštěvovali. Snažili se pozorovat chování dětí a pomoci vychovatelům radou ke zlepšení kázně a výchovy.²³⁵

Od vzniku ČSSR do roku 1989

Velký důraz je v kronice věnován na rok 1960, kdy byla přijata nová ústava, podle níž se základní škola rozdělila na první a druhý stupeň. Nový školský zákon změnil též název školy na Základní devítiletou školu v Novém Strašecí. Základní vzdělání se od školního roku 1960/1 prodloužilo na devět let. Ústava zaručovala bezplatné vzdělání všem. V souvislosti s tímto právem byly všem dětem bezplatně poskytovány učebnice a školní potřeby.²³⁶

Pravidelně se scházela školní pedagogická rada, někdy i šestkrát do roka. Náplň rady byla povětšinou stejná, jednalo se o výchovu žáků, o jejich vedení k samostatné práci apod.

V roce 1967 byly vydány další školní plány, které upravovaly počty hodin v určitých předmětech. Na prvním stupni byly zvýšeny hodiny tělesné výchovy, ve čtvrté a páté třídě bylo zrušeno psaní. Občanská výchova byla dána do osnov až posledním dvěma ročníkům na druhém stupni.

²³⁴ Pamětní kniha obecné a měšťanské školy chlapecké III., 1940-1960. Uloženo v ředitelně ZŠ Nové Strašecí, nestránkováno.

²³⁵Tamtéž, nestránkováno.

²³⁶Pamětní kniha obecné a měšťanské školy chlapecké III., 1940-1960. Uloženo v ředitelně ZŠ Nové Strašecí, nestránkováno.

Upraveny byly i pracovní vztahy učitelů, kterým se úvazek snížil v pracovním týdnu o jednu vyučovací hodinu. Větší důraz byl kladen na lékařskou péči, což dosvědčují pravidelné půlroční prohlídky žáků, konané od 60. let, jež dokládá i rozhovor s Jiřinou Hejnou.²³⁷

Zajímavostí například je, že z celkového počtu absolventů, kteří opustili ZDŠ v roce 1868/9, tvořilo bez ukončeného vzdělání přes 15 % zdejších žáků.²³⁸ Školní rok 1970/1 přinesl jisté oživení v tom, že ředitel Feireisl provedl průzkum žakovských postojů. Dle průzkumu se přišlo na to, že neoblíbenějším předmětem se stala hudební výchova, neobtížnějším chemie a nejnudnějším fyzika. Zavedeny byly také nepovinné předměty od 7. třídy, na výběr byly jazyky, cvičení z matematiky či češtiny nebo praktická cvičení jako vaření či dílny. Od 70. let se na zdejší škole podporovalo dopisování si žáků s žáky ostatních socialistických zemí. Ředitel Feireisl se hojně zabýval experimentální výukou²³⁹

Experimentální výuku popisuje i současný ředitel Hajný: *„Naše škola byla tzv. pilotní – jako pilotní škola zde bylo zavedeno vyučování množin o 5 let dřív. Pokud se nemýlím, oficiálně se do ostatních škol množiny dostaly až v roce 1976, zdejší škola se tím začala zabývat od roku 1971. Od 60. let se zkoušely různé pedagogické experimenty, například polo odborné vyučování na prvním stupni. Většinou se experimenty povedly a zvýšily úroveň žáků ve vzdělání. Ředitel Feireisl v tomto ohledu naši školu pozdvihl, poněvadž na experimenty byl přeborník.“*²⁴⁰ Aby se zde nejednalo pouze o výčet informací a událostí, které zdejší školu provázely, nabízíme čtenáři úryvek z rozhovoru s učitelkou Hejnou, která se rozpovídala o školních pomůckách a spolupráci s rodiči žáků: *„Od poloviny 50. let, kdy jsem započala učit na novostrašecké škole, se mi jako první vybaví vzpomínky na učebnice, hezky barevné, obrázkové, některé dokonce vázané – a jak jsme zvyklí i dnes, na konci*

²³⁷ Dle rozhovoru s Jiřinou Hejnou, vedený autorkou Zuzanou Lajpertovou, dne 18. 1. 2014, v Novém Strašecí.

²³⁸ Kronika ZDŠ a SVVŠ. 1960 – 2000. Uloženo v ředitelně ZŠ Nové Strašecí, s. 69-71.

²³⁹ Tamtéž, s. 103.

²⁴⁰ Dle rozhovoru se Stanislavem Hajným, vedený Zuzanou Lajpertovou, dne 21. 3. 2014, v Novém Strašecí.

*kapitoly byly otázky, aby si žáci sami uvědomili, na co zapomněli. Používaly se malé notýsky, které žáci dostávali společně s učebnicemi na začátku školního roku. Do notýsku se zapisovaly důležité informace a dávaly se tam místo známek obrázky z tiskátek, my jsme měli k dispozici jahůdkové a bramborové tiskátko. Postupem tříd byla zavedena žákovská knížka, která byla používána i na poznámky a informování o žákově chování. Spolupráce s rodiči byla mnohem snadnější než v dnešní době, stačilo požádat právě prostřednictvím žákovské knížky o konzultaci s rodiči, kteří vždy dorazili bez větších problémů co nejdříve.*²⁴¹

V prostorách školy byl v roce 1972 zřízen školní klub, který zajišťoval celodenní výchovný systém. Dohled byl svěřen zástupci ředitele a výchovnému poradci Karlu Čížkovi. Od roku 1976 se začal na popud žákovské samosprávy vydávat školní časopis *Školáček*, který pomáhal vést právě Karel Čížek. Časopis informoval o dění ve škole, o umístění žáků na olympiádách v různých předmětech a o dalších zajímavých úspěších školy. Na začátku byla vždy nějaká básnička, písnička. Velký prostor poskytovali sami žáci obrázkům, různým osmisměrkám, křížovkám, kterými si pak zábavně krátili přestávky. Žáci sami do časopisu přispívali i svými vymyšlenými příběhy, povětšinou se jednalo o pohádky. Za zmínku stojí, že časopis vychází dodnes.²⁴²

V osmdesátých letech se začíná měnit povaha záznamů v kronice, převažují především statistické údaje, záznamy o finančních příspěvcích sdružení rodičů, přehledy a výsledky sportovních závodů, včetně pionýrských. V tomto desetiletí se začaly projevat nedostatky v pracovním vyučování, jelikož jej dle záznamu neměl kdo vyučovat. Další problém nastal roku 1986, kdy bylo málo kvalifikovaných učitelů fyziky.²⁴³

Základní škola začala více spolupracovat s ostatními výchovnými organizacemi ve městě, zejména s mateřskou školou. Ve školním roce 1988/9 byl

²⁴¹ Dle rozhovoru s Jiřinou Hejnou, vedený Zuzanou Lajpertovou, dne 21. 3. 2014, v Novém Strašecí.

²⁴² Kronika ZDŠ a SVVŠ. 1960 – 2000. Uloženo v ředitelně ZŠ Nové Strašecí, s. 194.

²⁴³ Tamtéž, s. 272- 315.

zprovozněn pionýrský dům, dnešní Dům dětí a mládeže. V důsledku tohoto byl ve škole zrušen celodenní výchovný systém. V tomto roce také započal experiment ve výuce pracovního vyučování ve třídách - místo výuky prací na pozemku byli žáci seznamováni se základy programování a obsluhy počítače.²⁴⁴ Další změny nastaly až na počátku 90. Let, ty již ovšem nebyly součástí tohoto výzkumu.

Novostrašecké školní budovy

Za své existence byly školy v Novém Strašecí umístovány různě. Ze záznamů je zřejmé, že místní školy byly od dávných dob spojeny s okolím kostela Narození Panny Marie. Doložené je například, že na počátku 18. století došlo ke stavbě školy, která však v roce 1713 byla požárem zničena. Většina budov v této době byla dosud dřevěná. Je to jeden z důvodů, proč školní budovy neměly ve městě dlouhého trvání.²⁴⁵

Po dalších požárech v letech 1811 a 1812 se „škola“ přesunula na radnici, provizorně i do měšťanských domů a hostinců, kde se vyučovalo. Máme k dispozici prameny potvrzující stavbu nové školní budovy, dokončené v říjnu 1819, jež byla až do konce 1876 nazývána školou farní a používala se až do postavení nové školní budovy na náměstí. Posléze měla i jiné využití, jak Jan Černý ve svém textu uvádí: „*dům číslo popisné 123, dnešní muzeum, sloužil pro školní potřeby až do druhé světové války, tedy i poté, co se odtud v roce 1897 odstěhovaly obecné školy do nové budovy na náměstí.*“²⁴⁶

Nová školní budova

Již od počátku 80. let 19. století probíhala jednání o nové škole. O výstavbě budovy bylo vedeno mnoho rozhovorů a zvažovalo se několik alternativ. Mezi významnější

²⁴⁴Tamtéž, s. 316-327.

²⁴⁵ZŠ J. A. Komenského. *Sborník 100 let budovy školy v Novém Strašecí*. Nové Strašecí, 1997. s. 5-6.

²⁴⁶ČERNÝ, Jan. Novostrašecké školy a školní budovy. *Novostrašecký měsíčník*. 2010, Roč. 14, č. červen, s. 28.

patřila přestavba původní školy, což znamenalo menší náklady pro město. V roce 1894 však přišlo konečné rozhodnutí - o výstavbě zcela nového objektu. Bylo vybráno místo na náměstí. Plánem bylo postavit budovu, která bude mít více místností, než kolik bylo v danou chvíli potřeba pro měšťanskou a obecnou školu. Celkové náklady na výstavbu školy byly 160 000 korun. Obec posléze musela vykoupit několik domů, za které zaplatila dalších 31 000 korun, teprve pak se konečně mohlo přikročit ke stavbě. Kvůli této výstavbě se město zadlužilo, jelikož si muselo půjčit od pražské městské spořitelny. Splacení dluhu trvalo několik let. Jedním z následků zadlužení byla snaha místní rady o přirážky z přímých daní.²⁴⁷

Nová budova vznikla v nároží Komenského náměstí a Kostelní ulice. Stavbou byl pověřen zednický mistr Vojtěch Molek, nejspíše ji projektoval Ing. Švejcár.²⁴⁸

Jan Černý popisuje stavbu takto: „*Šlo o významný zásah do urbanismu. Na místě několika přízemních měšťanských domků se stavěla dvoupatrová mohutná dvoukřídlá budova, jež zásadně změnila vzhled města a dodnes jde bezesporu o nejtypičtější dominantu Nového Strašecí. Stavbě vévodí tehdy módní věž, jež zvýrazňuje nároží kompozičně zdařilé budovy jak v pohledu z náměstí, tak od kostela. Novorenesanční fasáda už neodmyslitelně k našemu náměstí patří a busta J. A. Komenského, kterou najdeme již na nejstarších fotografiích z počátku 20. století, je zcela příznačná. Není sice zakomponována do původního výkresu z roku 1895, avšak ten například zase předpokládá hodiny umístěné ve střeše věže.*“²⁴⁹

V rakovnickém archivu je uložen dokument, ve kterém novou školní budovu hodnotí slánský okresní inspektor a další členové místní školní rady. Ze zápisu je zřejmé, že školní budova byla postavena na stanovišti předtím úředně schváleném

²⁴⁷VACEK, František. *Dějiny města Nového Strašecí*. Vyd. František Soukup, Kladno 1930. Garn: Brno 2013. s. 445-446.

²⁴⁸ZŠ J. A. Komenského. *Sborník 100 let budovy školy v Novém Strašecí*. Nové Strašecí, 1997. s. 8.

²⁴⁹ČERNÝ, Jan. *Mají od starodávna na pečetí hlavu člověčskou: vybrané kapitoly z dějin města Nového Strašecí*. Rakovník: Státní okresní archiv Rakovník, 2013. ISBN 978-80-903054-3-4. s. 186.

slánským hejtmanem. Jednotlivé místnosti byly shledány jako prostorné, vzdušné a světlé. Ve škole byla také provedena ventilace v učebnách. Učebny, schody i záchody byly postaveny přesně dle plánů. Všechny učebny nebyly nově zařízeny, některé byly vybaveny starším, ale vyhovujícím nábytkem. Vyžadoval se oddělený vchod, schodiště i toalety pro chlapce a dívky, což budova splňovala. Při prohlídce se však nalézaly odchylky od původního plánu. Jednalo se o malé odchylky, kterých se stavitelé objektu dopustili. Zmiňuje se zde jiná poloha tělocvičny, která byla původně projektována v přízemí. Dvůr byl podle plánu rozdělen na dvě části, jelikož se počítalo se založením školní zahrádky i letním cvičišťem. Též byly brány ohledy do budoucnosti, aby se mohla školní budova při případné potřebě rozšířit.²⁵⁰ Veškeré náklady na zřízení a zařízení budovy neslo již zmíněné místní zastupitelstvo. Stavební plány se nedochovaly v úplnosti, ale s jistotou lze tvrdit, že všechny byly potvrzeny slánským hejtmanem.²⁵¹

Dne 15. listopadu se konala kolaudace nové školní budovy²⁵² a 21. listopadu 1897 proběhlo slavnostní svěcení nové školní budovy, obřad vedl Josef Tichovský. Po mši se průvod vydal na náměstí k budově školy. Žák měšťanské školy Václav Rotta, navštěvující druhou třídu, pronesl proslov ke slavnostnímu otevření. Po tomto proslovu se začalo se svěcením celé nové budovy. Byl zavěšen sv. kříž, sbor zapěl píseň „Modlitba“. Posléze měl JUDr. Antonín Justa proslov o vystavění školní budovy, v němž mimo jiné poděkoval všem, kteří se angažovali při zřízení nové školy, a to zejména obecnímu zastupitelstvu, místní i okresní školní radě apod. Během poklidné slavnosti žáci zazpívali píseň „*Kde domov můj*“ a později i rakouskou

²⁵⁰Státní okresní archiv Rakovník, fond: Berní úřad Nové Strašecí: karton Nová škola č. 209, kartonové číslo 37.

²⁵¹ČERNÝ, Jan. *Mají od starodávna na pečeti hlavu člověčskou: vybrané kapitoly z dějin města Nového Strašecí*. Rakovník: Státní okresní archiv Rakovník, 2013. ISBN 978-80-903054-3-4. s. 186.

²⁵²Pamětní kniha obecné a měšťanské školy chlapecké I., 1881 - 1916. Uloženo v ředitelně ZŠ Nové Strašecí, nestránkováno.

hymnu. Klíče od budovy symbolicky převzal od purkmistra Františka Břejchy ředitel obecné a měšťanské školy Filip Hyšman.²⁵³

Školní budova ve 20. století

Ve školní budově sídlily od roku 1897 obecné i měšťanské školy chlapecké a dívčí. Ze zápisů školní kroniky se dozvídáme, že klíčovým cílem, kterého chtěli zaměstnanci školy dosáhnout, bylo zvelebení školy. Nalézáme mnoho zápisů o tom, kolik a v jakém roce bylo pořízeno vybavení do učeben. Školní místnosti byly pravidelně čištěny, neopomíjelo se ani na kontrolu hromosvodů. První větší úprava proběhla na konci školního roku 1904, kdy se v budově přepažila jedna chodba u kreslírny, k tomu byla upravena omítka na venkovní fasádě a vymalovány vnitřní prostory. V roce 1907 byl pronajat školní radou od farního úřadu pozemek, tento počín umožnil zřízení školní zahrady. Jednalo se o pozemek u strašeckého kostela, jehož blízkost byla pro školu velkou výhodou. Další zmínka o úpravě školní budovy je z 1. listopadu 1926, kdy se pro chlapecké ruční práce zařídila dílna v bývalém bytě ředitele školy. Dílna se musela řádně upravit, aby ji žáci mohli plně využívat.²⁵⁴

Tesař Václav Vyskočil ve spolupráci s žáky zdejší školy postavil na Šibeničním vrchu dřevěnou velkou houbu, pod níž byla dána sedátka. Občané z města ji nazývali Paraplíčko, protože skoro na témže místě byla před první světovou válkou lokalita zvaná paraple.²⁵⁵ Dne 14. října 1933 se konala slavnostní kolaudace nově zřízených učeben, které vznikly po bývalé kreslárně. Při kolaudaci nechyběli zástupci okresního školního výboru ve Slaném.²⁵⁶

²⁵³ POŠTA, Libor. Z historie školství novostrašeckého 10. *Novostrašecké listy*, 1995, roč. 5, č 11, s. 20.

²⁵⁴ Pamětní kniha obecné a měšťanské školy chlapecké I., 1881 - 1916. Uloženo v ředitelně ZŠ Nové Strašecí, nestránkováno.

²⁵⁵ Pamětní kniha obecné a měšťanské školy chlapecké II., 1916-1940. Uloženo v ředitelně ZŠ Nové Strašecí, nestránkováno.

²⁵⁶ Tamtéž, nestránkováno.

MEMO 2014/2

V roce 1943 bylo na školním dvoře postaveno skladiště na odpadové hmoty, zejména uhlí a dřevo. Školní zahrady byly v tomto roce včleněny do totálního válečného nasazení tak, že veškeré plochy bylo použito k osázení zeleninou. V chlapecké školní zahradě získali až 116 m² k osevu zeleniny, jelikož zrušili záhony trvalek a jiných květin.²⁵⁷

Při pololetních prázdninách roku 1950 došlo k parketování čtvrtých tříd a dokončení šaten a tělocvičny. Tato úprava školy si vyžádala 70 000 korun.²⁵⁸ Rok 1953 přinesl i novou školní zahradu, jelikož místo staré mělo být vybudováno nové sportovní hřiště, jehož využití bylo přislíbeno školní mládeži. Městský národní výbor tedy pro školu vydal pozemek na Šibeničním vrchu, kde se od jara mělo začít pracovat. Postupem času se však přišlo na to, že tento pozemek školním potřebám nevyhovuje, jelikož neměl dostatek vody. V důsledku tohoto zjištění škola dostala od MěstNV nový pozemek v Hliništích. Tentýž rok se o letních prázdninách přikročilo k větším úpravám, dohodnuta byla i dostavba dvou tříd. Mimo jiné někteří žáci a učitelé společně vysekali dráhy pro vedení na elektrinu a rozhlas ve většině tříd a chodeb.²⁵⁹

Ve školním roce 1954 byl zakoupen nový nábytek do několika učeben, provedena kanalizace a zřízen vodovod do školní kuchyně. Nutností se staly i venkovní opravy, a proto byla střecha opatřena novou krytinou. Mimo jiné škola neopomněla ani vybavení kuchyně, do které pořídila nový kotel, sporák i elektrickou škrabku. Největší senzací tohoto roku bylo však vybudování kluziště. Přebudována byla bývalá školní zahrada, finance na to byly poskytnuty od místního Sokola a

²⁵⁷Pamětní kniha obecné a měšťanské školy chlapecké III., 1940-1960. Uloženo v ředitelně ZŠ Nové Strašecí, nestránkováno.

²⁵⁸Pamětní kniha obecné a měšťanské školy chlapecké III., 1940-1960. Uloženo v ředitelně ZŠ Nové Strašecí, nestránkováno.

²⁵⁹Tamtéž, nestránkováno.

MěstNV. Jednalo se o velkou investici. I školní mládež se však snažila zapojit, celkově žáci odpracovali na kluzišti 783 hodin.²⁶⁰

Také v květnu 1955 se škola rozhodla zvelebit školu, a proto se věnovaly finance do nového nátěru oken směrem na náměstí. Škole se začaly v tomto roce připomínat problémy s nedostatkem prostoru, řešilo se nejen rozšíření nové školní jídelny, ale i šatny aj. Od jara se pracovalo na přístavbě školní budovy tak, aby se v novém školním roce mohly začít používat 2 nové učebny, šatny a tělocvična.²⁶¹ Zdejší škola patřila v 60. letech k nejlépe vybaveným a uspořádaným školám v okrese. Velkou zásluhu na tom nesl ředitel školy Eduard Feireisl a jeho učitelský sbor, který zde trávil mnoho volného času.²⁶²

Ve školním roce 1964/5 byla nově zřízena školní kuchyně a jídelna mimo školní budovu. Žáci chodili do jídelny přes školní dvůr, který se postupně upravoval tak, aby vyhovoval vzrůstajícím podmínkám. Pomáhali žáci, učitelé i rodiče.²⁶³ Tento rok přinesl škole velmi dobrou zprávu: „*Místní tělovýchovný a sportovní klub v dohodě s MěstNV předal do majetku školy místní zimní stadion. Stadion je blízko školy, žáci jej budou používat jak v zimních, tak i v letních měsících.*“²⁶⁴

Budova školy byla v roce 1967 rozdělena mezi ZDŠ a SVVŠ. Jednalo se o to, že místnosti obrácené do Komenského náměstí v I. a II. poschodí byly přiděleny SVVŠ, ostatní ZDŠ. Tím nastal další problém s nedostatkem prostor. Provizorním řešením se dokonce stalo, že kabinety byly na chodbě a menší třídy byly umístěny do větších kabinetů. Muselo se tedy postupem času přikročit k přebudování systému tříd a pracoven. Došlo až ke krajnímu řešení, kdy byl o prázdninách vybourán bývalý byt

²⁶⁰Pamětní kniha obecné a měšťanské školy chlapecké III., 1940-1960. Uloženo v ředitelně ZŠ Nové Strašecí, nestránkováno.

²⁶¹Tamtéž, nestránkováno.

²⁶²Kronika ZDŠ a SVVŠ. 1960 – 2000. Uloženo v ředitelně ZŠ Nové Strašecí, s. 16.

²⁶³Tamtéž, s. 22.

²⁶⁴Tamtéž, s. 30.

ředitele školy, čímž vznikla jedna větší třída. Otázka prostoru se alespoň na chvíli odsunula do pozadí.²⁶⁵

Ředitel ZDŠ poslal zprávu o stavu školy na městský národní výbor (dále jen jako MěstNV), členové rady byli s problémem obeznámeni. Na radě byla zdůrazněna nutnost přístavby školy, a proto byl do školy vyslán odborník, jenž měl za úkol zjistit možnosti výstavby.²⁶⁶

Po upozornění ředitele na neutěšený stav prostoru začala reagovat na situaci městská rada. „*Rada MěstNV doporučuje vyvolat jednání ohledně vykoupení sousedního domku čp. 218 Jiř. Melčové, což by rozšíření školy bylo velmi výhodné a mohl by se postavit celý nový blok. Byla by vyřešena otázka nedostatku místností i tělocvičny.*“²⁶⁷

Přístavba školy byla vytyčena jako bod akčního programu MNV a jako jeden z primárních úkolů města. Mimo jiné byly navázány rozhovory s okresním stavebním podnikem o možnostech přístavby, přičemž by byl také vyřešen problém s výstavbou tělovýchovného objektu pro školu.²⁶⁸

Od roku 1970 školní prostředí ožilo, vybuďovalo a přebudovalo se mnoho pracoven, učeben, dílen. Škola investovala společně za pomoci MNV značnou částku i do podchodů, které dodnes spojují jednotlivé části školní budovy.

V dubnu 1973 bylo započato se stavbou nové školní jídelny. Plánový náklad se zaokrouhlil na 600 000 korun. Tato stavba byla dokončena v srpnu téhož roku. Ředitel Hajný přispěl svou vzpomínkou k danému tématu: „*Dříve školní jídelna byla součástí školního komplexu. Když jsem tady byl týden v roce 1973 na mé školní praxi,*

²⁶⁵ Tamtéž, s. 55.

²⁶⁶ Státní okresní archiv Rakovník, fond: ONV Rakovník. Zápisy se schůzí MNV Nové Strašecí 1968-1971: Zápis ze schůze rady MěstNV, 18. října 1968. s. 2. Kartonové číslo 297.

²⁶⁷ Státní okresní archiv Rakovník, fond: ONV Rakovník. Zápisy se schůzí MNV Nové Strašecí 1968-1971: Zápis se schůze rady MěstNV, 19. července 1968. s. 3. Kartonové číslo 297.

²⁶⁸ Státní okresní archiv Rakovník, fond: ONV Rakovník. Zápisy se schůzí MNV Nové Strašecí 1968-1971: Zpráva o činnosti rady a kontrola plnění usnesení od posledního zasedání, 6. prosince 1968. nestránkováno. Kartonové číslo 297.

tak jsem zrovna kopal základy, aby se mohla jídelna rozšířit. Byl tam dlouhý stůl, po celé šířce. V průměru se vařilo kolem 500 obědů, jelikož se zde nestravovala pouze naše základní škola, ale i gymnázium. Do jídelny se chodilo přes dvůr. Vyběhlo se asi sedm schodů a už jsme byli tam. Kolikrát se stála dlouhá fronta až za roh, jelikož jídelna byla opravdu malá, a proto než se všichni vystřídali, trvalo vše dlouho.“²⁶⁹

V tomto roce byla provedena rekonstrukce elektrického osvětlení a zavedeno elektrické topení.²⁷⁰ V suterénu školy bylo vybudováno tzv. studijní centrum se studovny, učitelskou a s žákovskou knihou.²⁷¹

Ve školní jídelně se i s žáky gymnázia stravovalo průměrně 540 žáků. V tomto zařízení pracovala od 70. let jako vedoucí M. Bechyňová, dále J. Janská, Mužkovská, či Nyklová, které poskytly pro výzkum své vzpomínky.²⁷²

V 70. letech je školní budova využívána takto: „*V přízemí byly třídy pátých až devátých tříd, 1. patro patřilo prvním až čtvrtým třídám, 2. patro využívalo gymnázium. K vyučování se využívalo i suterénu a místnosti na dvoře školy, které byly adaptovány z bývalého seníku a konírny.*“²⁷³

Přestavba školy, která byla zahájena 8. 9. 1981, úspěšně pokračovala. Zejména díky iniciativě učitelů a rodičů se v jarních měsících započalo s budováním sportovního stadionu „Na Kocourku“. Byly položeny chodníky kolem běžecké dráhy apod. Tento rok zkomplikovala voda, která během hlavních prázdnin vnikla do tělocvičny a zničila celou podlahu a část zařízení, čímž byl znovu nabourán už tak napjatý rozpočet školy. Školu zachránilo pochopení městského národního výboru, který náklady na rekonstrukci uhradil.²⁷⁴ V srpnu roku 1982 měla být přístavba dána

²⁶⁹ Rozhovor se Stanislavem Hajným, vedený Zuzanou Lajpertovou, dne 18. 1. 2014, v Novém Strašecí.

²⁷⁰ Kronika ZDŠ a SVVŠ. 1960 – 2000. Uloženo v ředitelně ZŠ Nové Strašecí, s. 141.

²⁷¹ Tamtéž, s. 197.

²⁷² Tamtéž, s. 238.

²⁷³ Kronika ZDŠ a SVVŠ. 1960 – 2000. Uloženo v ředitelně ZŠ Nové Strašecí, s. 239.

²⁷⁴ Tamtéž, s. 269 – 270.

do provozu. V budově se nacházelo 15 tříd, dílny, školní byt, šatna pro 12 tříd a byt pro školníka.²⁷⁵

I Jiřina Hejná se o tom zmiňuje ve svém povídání: „*Od počátku 80. let byly v důsledku přístavby velmi ztíženy podmínky. Já a učitelka Eva Krupilová jsme zrovna v tento rok měly kupodivu málo dětí. Řešil se nedostatek učeben pro třídy, a proto jsme následně s již zmíněnou Krupilovou byly nuceny obývat dům Na Kocourku, primárně určený jako místnost pro družinu. Naše vyučování bylo ztíženo tím, že k dispozici byla pouze jedna větší místnost, proto jsme si prostor musely rozdělit tabulí. Daly jsme tam židličky a stoly, čímž byla jistá diference dokonána. Když jsme stály, tak jsme na sebe s Evou viděly. Hodiny byly zajímavé, měly jsme štěstí na žákovský kolektiv, jelikož v těchto podmínkách jsme musely obě spíše šeptat. Občas to samozřejmě nebylo jednoduché, když jedna třída měla češtinu a druhá matiku, tak v tom byl poněkud chaos. Tento stav trval asi 3 roky. V roce 1983 byla dokončena přestavba a problém s nedostatkem místa byl vyřešen, tedy alespoň na pár let.*“²⁷⁶

Také kronika se zmiňuje: „*Výstavbou nové školní budovy s patnácti učebnami a deseti kabinety se původní svízelný kapacitní stav zlepšil. Nová školní budova se však ocitla po materiální i estetické stránce v ostrém kontrastu s budovou starou. V průběhu školního roku byly ve staré budově vyměněny všechny dveře do učeben, především z bezpečnostních důvodů.*“²⁷⁷ Po otevření nové dostavby vznikl však další problém, s nímž se nepočítalo. Počet žáků se zvýšil, jelikož v sousední obci Rynholci byla vzhledem k těžbě lupku zastavena výuka na zdejší škole, čímž do Nového Strašecí přibýlo asi 140 nových žáků.²⁷⁸ Ředitel Hajný vypráví: „*Ve školním roce 1988/9 jsem sem nastoupil jako nový ředitel, za první rok se toho nikdy moc nestihne, ale v roce 1989 byla například dostavěna nová školní jídelna, která již*

²⁷⁵ Tamtéž, s. 284

²⁷⁶ Rozhovor s Jiřinou Hejnou, vedený Zuzanou Lajpertovou, dne 21. 3. 2014, v Novém Strašecí.

²⁷⁷ Kronika ZDŠ a SVVŠ. 1960 – 2000. Uloženo v ředitelně ZŠ Nové Strašecí, s. 291.

²⁷⁸ ZŠ J. A. Komenského. *Sborník 100 let budovy školy v Novém Strašecí*. Nové Strašecí, 1997. s. 12.

*nebyla součástí školního komplexu a muselo se kni chodit přes celé náměstí až k zastávkám.*²⁷⁹

Kulturní a společenský život školy

Velkou část zápisů v kronikách tvoří kulturní zprávy ze školního života, v průběhu vyučování i po něm. Jedná se o poznávací výlety, koncerty, besedy, vlastivědné výlety, sportovní závody a jiné akce. Ze záznamů lze usuzovat v souvislosti s osvětovou a kulturní činností školy na značnou iniciativu učitelů. Důležitá je i činnost sdružení a spolků, z nichž za zmínku stojí nadace Františky Seisserové, Visitkové sdružení, dámský odbor Jednoty Severočeské. Se spolky podporujícími školní záležitosti se může každý setkat v pramenech již od konce 19. století. Tyto spolky se snažily zejména o peněžní pomoc na učební pomůcky pro chudé. Z nadace Františky Seisserové se od počátku pořádala Vánoční slavnost, z tohoto fondu byly děti obdarovávány. Můžeme najít i ostatní spolky pomáhající chudým dětem na zdejší škole, jako například Polévkový ústav, který povětšinou fungoval od listopadu do února a vařil v průměru okolo 150 polévek denně.²⁸⁰

Již od počátku existence školy se dala doložit divadelní představení, která byla tematicky zaměřena a byla hrána žáky k určitým událostem, zejména pak k různým oslavám či výročím – např. k 10., 20. a 30. výročí měšťanské školy, státním výročím apod. Představení byla uspořádána ve velkých prostorách, aby se mohli přijít podívat i lidé z okolí. Výtěžky z her byly povětšinou dány potřebným spolkům. Jedna z významnějších událostí proběhla ještě i v roce 1951 a vztahovala se k 100. výročí narození Filipa Hyšmana, uspořádala se výstava jeho práce. Při této příležitosti bylo uspořádáno divadelní představení, jehož náplní byla jedna z Hyšmanových her. Hry od tohoto autora byly v místním prostředí hrány velmi často a byly oblíbené. Obecná a

²⁷⁹ Rozhovor se Stanislavem Hajným, vedený Zuzanou Lajpertovou, dne 18. 1. 2014, v Novém Strašecí.

²⁸⁰ Pamětní kniha obecné a měšťanské školy od roku 1881. Uloženo v ředitelně Základní školy v Novém Strašecí, nestránkováno.

měšťanská škola se také často účastnily mezinárodních kreslířských kongresů, kde žáci představovali především svá výtvarná díla.²⁸¹

Škola samozřejmě pořádala i sportovní závody, často i s okolními vesnicemi a městy. Často se účastnila okresních soutěží konaných povětšinou v Rakovníku a okresních i celostátních spartakiád, které započaly v toce 1955. Konec školního roku patřival tradičně výletům. Na zdejší škole jsou záznamy o výletech na Křivoklát, do Slaného a do blízkého okolí, datovány již od přelomu 19. a 20. století. Jednalo se o krátké výlety do nedaleko vzdálených lokalit. Například první výlet do Prahy byl uskutečněn až v roce 1903. Poté se jezdilo do Prahy pravidelně, nejvíce se navštěvovalo Národní muzeum, Hradčany, orloj a jiné pamětihodnosti.²⁸²

Od 50. let se do popředí dostává organizátorské činnosti v oblasti kultury dostává SRPŠ (Sdružení rodičů a přátel školy), které se zajímalo o aktivity žáků a pomáhalo. Zpráva o stavu školství k roku 1950 vypovídala o tom, jak byla rozvíjena zájmová činnost na škole, zejména kroužky a Pionýr.²⁸³

Bývalá žákyně Lenka Kopřivová vzpomíná na svůj první školní den v roce 1974: *„Můj úplně první školní den započal tehdy, když jsme přišli do slavnostně vyzdobené třídy, kde bylo na tabuli napsáno křídou uvítání. Posadili jsme se každý, kam jsme chtěli, jelikož místa nebyla určena. Nejdříve nás uvítala naše třídní učitelka, která nám pověděla základní informace. Všechny učebnice a pomůcky jsme měli všichni žáci naskládané na lavici a nic jsme za ně neplatili. Samozřejmě nechyběli rodiče jako naše morální podpora, kteří stáli vzadu v místnosti. Po úvodních slovech třídní učitelky nás přivítali starší pionýři pásmem básniček a citací. První školní den vždy*

²⁸¹ Tamtéž, nestránkováno.

²⁸² Pamětní kniha obecné a měšťanské školy od roku 1881. Uloženo v ředitelně Základní školy v Novém Strašecí, nestránkováno.

²⁸³ Pamětní kniha obecné a měšťanské školy chlapecké III., 1940-1960. Uloženo v ředitelně ZŠ Nové Strašecí, nestránkováno.

*trval nanejvýše dvě hodiny, jelikož zejména pro nás žáky mělo zkrácené vyučování své kouzlo.*²⁸⁴

Další významnou kulturní akcí byla až Vánoční slavnost. Od počátku měšťanské a obecné školy se Vánoční besídka konávala v prostorné místnosti, do níž se vešlo celé žactvo, které zpívalo koledy kolem ozdobeného vánočního stromku. Posléze se z peněz od dobročinných spolků koupily nejdůležitější věci pro chudé, většinou nějaké oblečení.

Postupem času se Vánoční besídka přestala konat ve větší místnosti. Od roku 1955 si ji každá třída uspořádávala sama. Pionýři si zakoupili stromky, ozdobili je a se souhlasem ředitele školy uspořádali ve třídě malý večírek. Školní časopis Školáček poté vždy informoval o průběhu zdejších oslav. Nechyběl ani krátký článek o průběhu slavností v určitých oddílech.²⁸⁵

Nesmíme opomenout Den učitelů 28. března. Tento svátek se slavil na počest narození Učitele národů, jímž byl Jan Ámos Komenský. Pověštinou žáci kupovali svým třídním učitelům malé dárečky. Poprvé se na zdejší škole slavil Den učitelů v roce 1955, poté se jednalo o každoroční slavený svátek.²⁸⁶

Svátek práce 1. máj patřil k významným dnům po celé období socialismu. Od 10 hodin měli občané i žáci program na náměstí. V kině byl dokonce promítán širokouhlý film, na náměstí hrála muzika. Prvomájového průvodu se účastnily všechny třídy zdejší základní školy. Velmi pěkně zapůsobila výzdoba průvodu jednotlivých tříd. Žáci 1. - 4. třídy vyzdobili průvod různými mávátky, která si sami vyrobili. Používaly se alegorie. Páté třídy např. šly v průvodu jako turisté, 6. třídy jako modeláři a 7. třídy jako sportovci. Většina žáků z 8. tříd nesla prapory v čele průvodu, část žáků chodila také se svými zájmovými oddíly TJ, jako byla kopaná a hokej, část tvořili i rybáři.²⁸⁷ V čele průvodu školy obvykle šla vlajková četa a za ní

²⁸⁴ Dle rozhovoru s Lenkou Koprivovou, vedený Zuzanou Lajpertovou, dne 21. 2. 2014 v Novém Strašecí.

²⁸⁵ Pamětní kniha obecné a měšťanské školy chlapecké III., 1940-1960. Uloženo v ředitelně ZŠ Nové Strašecí, nestránkováno.

²⁸⁶ Tamtéž, nestránkováno.

²⁸⁷ Tamtéž, nestránkováno.

členové skupinové rady a celoškolského výboru žákovské samosprávy. K májovým oslavám byly vždy vyzdobeny školní místnosti i budova, třídní nástěnky byly tematicky změněny.²⁸⁸ Ředitel Hajný vzpomíná na svá žákovská léta, kdy navštěvoval zdejší školu a na oslavu 1. máje: „Zajímavý zážitek pro mě byla oslava 1. máje roku 1965. Den předtím za námi přišli starší spolužáci, jestli někdo nechce jít již ráno a dělat budíček. Jednalo se o dechovou kapelu, která se scházela kolem 6. hodiny ranní, prošla skoro celé město a za úkol měla budít svým hraním lidi. Samozřejmě jsem to nemohl odmítnout, a proto jsme ještě s dalšíma dvěma pionýry souhlasili. Měli jsme náš oblek a s hrdostí jsme se tohoto úkolu zhostili.“²⁸⁹ Další jeho historka je spojena též s určitou oslavou: „Další vzpomínka je z března 1964, nevím sice s určitostí, k jaké oslavě to přiřadit, ale byl jsem ve čtvrté třídě čerstvým pionýrem. Zrovna tento rok vyletěl Gagarin na měsíc. Byl ještě sníh. Udělali jsme si všichni předtím v hodině takové malé rakety. Poté jsme šli v průvodu a slavili, mávali jsme s raketkami. Posléze jsem si musel raketu nějak opřít lehce přes rameno, a jak bylo vlhko a sníh, tak sem si obarvil asi nejspíš tím červeným krepákem, který mimo jiné krásně zdobil mé dílo, svůj nový baloňák. Bylo mi deset a myslel jsem, že mi končí svět, jelikož jsem ho úplně zničil, což pro mě bylo něco strašného. Ještě si také pamatuji Lampionový průvod, který byl uspořádán vždy na Velkou říjnovou socialistickou revoluci, vždy v listopadu.“²⁹⁰

Každoročně se škola na konci roku loučila se svými žáky buď v tělocvičně, nebo v kulturním domě. Vyprávění Lenky Kopřivové o posledních dnech školy zní: „Na konci školního roku se chodilo na program, který si připravili žáci 1. - 9. třídy do sokolovny, posléze do zdejšího Kulturního domu. Žáci prvních ročníků se například pochlubili perfektní znalostí množin, další předvedli ukázky z hodiny tělesné, pokračovalo pásmo pohádek, hudebních vystoupení, i ukázka cizích jazyků. Celý program byl prokládán hudbou a zpěvem školního pěveckého sboru. Na konci se učitelský sbor rozloučil s žáky 8. a 9. tříd. Závěrem obvykle pionýři složili pionýrský

²⁸⁸ Tamtéž, nestránkováno.

²⁸⁹ Dle rozhovoru se Stanislavem Hajným, vedený Zuzanou Lajpertovou, dne 18. 1. 2014 v Novém Strašecí.

²⁹⁰ Tamtéž.

slib. „²⁹¹ Ředitel Hajný k tomu dodává: „Na konci roku po vystoupení všech tříd jsme vyznamenali sportovce nebo děti, které měly vyznamenání či se jinak zapojily do aktivit, šířící věhlas naší školy, což byly různé okresní soutěže, recitace apod. To vše se povětšinou platilo právě z fondu SRPŠ. „²⁹²

Učitelka Jiřina Hejná, jenž na zdejší základní škole působila od roku 1955 do roku 1994, vzpomíná na kulturní akce a výlety školy během celého školního roku: „*Naše výlety stejně jako u ostatních škol byly zaměřeny na poučení a poznání nových věcí. Výlety obvykle začínaly kolem 7. a 8. ráno, kdy jsme měli přichystaný autobus. Vždy se ale jednalo o jednodenní cesty, někdy jsme se vraceli až kolem osmé večer. Na konci každého výletu jsme zpívali, protože sama jsem ke zpěvu inklinovala. Žáci tím pádem byli zaměstnání, takže jsme byli spokojeni, jak řidič, tak i my – povětšinou dvě učitelky. Často jsme jezdili na výlety do Prahy, kde jsme prošli nejdůležitější historické památky, protože je logické, že žáci si zapamatovávají lépe ty informace, které vidí na vlastní oči. Po Praze jsme se někdy stavěli v Lidicích, jelikož ze smutných událostí je nutno se poučit pro příští generace. Zanechali jsme tam se žáky kytičku jako uctění, z těchto momentů měli i oni silný pocit. Mimo jiné například mé třídy vyrážely do Terezína, na Ještěd či jsme byli i v Babiččině údolí. U všech výletů žáci silně pociťovali prostředí a atmosféru místa. Mám jednu vzpomínku spojenou právě s jedním z výletů do liberecké ZOO, měla jsem ve třídě dva uličníky, kteří tam dlouhou chvíli pokoušeli orangutana, kterému právě museli čistit výběh, poněvadž byl plný vody. Poté, co orangutanovi došla trpělivost a byl opravdu nahněvaný, vzal do rukou vodu a vychrstnul ji na nás, zejména moje maličkost to schytala nejvíce. Doufám alespoň, že se mu poté ulevilo.*

Malé exkurze jsme pořádali i v našem městě, každý rok jsme například chodili do zdejší knihovny. Tam nás paní seznamovala s novými knížkami, které vyšly v průběhu daného roku. Chodili jsme také často do kina. Škola někdy také pořádala

²⁹¹ Dle rozhovoru s Lenkou Kopřivovou, vedený Zuzanou Lajpertovou, dne 21. 2. 2014 v Novém Strašecí.

²⁹² Dle rozhovoru se Stanislavem Hajným, vedený Zuzanou Lajpertovou, dne 18. 1. 2014 v Novém Strašecí.

program pro děti, kdy někoho pozvali, odehrávalo se to povětšinou v tělocvičně, byli to různí kouzelníci, ale i například Dagmar Patrasovou s panem Slováčkem. Paní Dagmar dělala v televizi pořady pro děti. Naše škola měla mimo jiné smlouvu s kladenským divadlem, proto jsme využívali možnosti a jezdili jsme tam s žáky minimálně jednou za měsíc. Jednalo se o loutkové divadlo.“²⁹³

Lenka Kopřivová, která navštěvovala místní školu v letech 1972-1980, vystihuje konec školního roku na zdejší škole několika větami:

„Před koncem školního roku po konferenci, když byly uzavřené známky, tak jsme celá třída jezdila na výlety. Povětšinou však záleželo na tom, co vybrala třídní učitelka. Když se povedlo počasí, tak jsme chodili i ke zdejšímu rybníku, zvaný Podhůrka.“²⁹⁴

Pionýrská organizace

Oficiální název hnutí od roku 1950 je Pionýrská organizace Československého svazu mládeže. „*Pojem pionýr pochází z francouzštiny a znamená být v něčem první, snažit se poznávat nepoznané, nebát se těžkostí nebo je čestně překonávat, pomáhat druhým, hlásit se ke svým úkolům i k něčemu navíc. Pionýrské hnutí má dlouholetou tradici u nás i v zahraničí. Svoji aktivní činností a prací přispívá k výchově všestranně rozvinutého člověka a nezanedbatelně se podílí i na prevenci kriminality.“²⁹⁵ Činnost pionýrského hnutí byla svázána se státní ideologií. Její působení na zdejší škole započalo ve školním roce 1949/1950. Zpočátku měla škola 85 pionýrů rozdělených ve čtyřech oddílech. Od čtvrté do osmé třídy byly ve všech třídách pionýrské skupiny. Jejich vedoucími byli povětšinou žáci vyšších ročníků z jedenáctileté střední školy, nacházející se ve společných prostorách budovy. Scházeli se jednou týdně, kdy se*

²⁹³ Dle rozhovoru s Jiřinou Hejnou, vedený Zuzanou Lajpertovou, dne 21. 3. 2014 v Novém Strašecí.

²⁹⁴ Dle rozhovoru s Lenkou Kopřivovou, vedený Zuzanou Lajpertovou, dne 21. 2. 2014 v Novém Strašecí.

²⁹⁵ O Pionýru. Pionýrská skupina Otava Sušice [online]. [cit. 2014-04-03]. Dostupné z URL: http://www.psotava.cz/o_pionyru.html

snažili pomoci pionýrům s vyučováním, nebo šlo pouze o rozptýlení formou zábavných her.²⁹⁶

Všichni noví členové museli složit pionýrský slib. Slib pionýrů byla slavnost, povětšinou konána v místním hostinci „U Lva“. Když noví pionýři složili slib, dostali pionýrský šátek, odznak a kroj. Přítomni byli většinou i členové místního okresního výboru a jiní představitelé okresu.²⁹⁷ V únoru 1958 byly v nejnižších třídách založeny oddíly jisker, předstupeň členství v pionýru, které měly přes 100 členů. Hned na počátku své existence jiskry navštívily muzeum Klementa Gottwalda, kde složily pionýrský slib, obdobným způsobem se tak konalo několik let.²⁹⁸

Na konci 50. let měla pionýrská organizace na škole již 268 členů. Členové byli rozděleni do 12 oddílů. Jeden oddíl tvořili žáci z dětského domova. Nepostradatelnou součástí organizace byla skupinová rada, která byla každoročně volena. Scházela se dvakrát v týdnu, členové oddílů se pravidelně scházeli jednou týdně, povětšinou v pátek odpoledne²⁹⁹

Členem pionýrské organizace byl jako žák i současný ředitel Hajný, svou první vzpomínku, sahající do roku 1964 na pionýra popisuje takto: *„Největší zážitek, který mně utkvěl v hlavě, bylo skládání pionýrského slibu, jelikož v tu chvíli jsem se cítil strašně hrdý. Když jsem byl ještě jiskřička, scházeli jsme se jednou týdně a schůzky byly zajímavé. Naši pionýrství vedoucí byli žáci ze starších ročníků. Když jsem byl například v páté třídě, tak našimi vedoucími byly žákyně z devátých tříd. Pamatuji si také, že když jsme byli v devítce, tak jsme dělali vedoucí my, ostatním mladším ročníkům. Jelikož na to mám pěkné vzpomínky, přeji podobným organizacím v dnešní*

²⁹⁶ Kronika pionýrů. Osobní archiv ředitel ZŠ Stanislava Hajného, bydlištěm Prokopská 5, Ruda, nestránkováno.

²⁹⁷ Kronika pionýrů. Osobní archiv ředitel ZŠ Stanislava Hajného, bydlištěm Prokopská 5, Ruda, nestránkováno.

²⁹⁸ Tamtéž, nestránkováno.

²⁹⁹ Tamtéž, nestránkováno.

*době, například Junákům poskytujeme pomoc dodnes, když hledají prostor ke svým aktivitám.*³⁰⁰

Od školního roku 1983/4 se škola a pionýrská skupina zapojila do soutěží Zájmové umělecké činnosti (ZUČ). Jednalo se o tyto disciplíny – výtvarný projev, literární projev, zpívání, recitátorství a taneční kroužky.³⁰¹ Pionýrský rok 1988/9 byl nejen pro naši školu jubilejní. V tomto roce byl na počátku října ustanoven Městský dům pionýrů a mládeže v Novém Strašecí. Svou činnost tím zahájilo 12 zájmových kroužků. Mezi nimi mohu uvést lední hokej, kroužek rybařství, stolní tenis, košíkovou, odbíjenou. Mezi zajímavými kroužky můžeme jmenovat například zdravotnický, praktickou dívku, nebo jazz-gymnastiku.³⁰² V kronice lze nalézt i úsměvné komentáře týkající se zahraniční politiky, které jsou psány dobovou rétorikou a které byly poplatné vládnoucí ideologii.³⁰³

V kronice pionýrů můžeme dohledat nejrůznější informace o oslavách konaných nejen v našem městě, ale i v Rakovníku či Slaném. Jednalo se o oslavy VŘSR, vánoční besídky a příhody dědy Mráze, posléze oslavy MDŽ i Dnu učitelů v březnu. Nesmíme opomenout opět 1. Máj nebo Den osvobození. Některé oslavy se konaly i v přírodě, jak tomu bylo například při oslavě 10. výročí vzniku pionýrů. Občas se tam udělalo několik táborových ohňů.³⁰⁴

Dne 23. dubna 1955 se k příležitosti 5. výročí založení této organizace konala zajímavá oslava. Účastnila se jí celá škola včetně pedagogického sboru. Učitel Kudela, vedoucí pionýrské organizace na škole, měl malý proslov o důležité činnosti pionýrů i o jejich výchově. Nezbytnou součástí oslav bylo přijetí nových členů, kteří

³⁰⁰ Dle rozhovoru se Stanislavem Hajným, vedený Zuzanou Lajpertovou, dne 18. 1. 2014 v Novém Strašecí.

³⁰¹ Kronika pionýrů. Osobní archiv ředitel ZŠ Stanislava Hajného, bydlištěm Prokopská 5, Ruda, nestránkováno.

³⁰² Kronika pionýrů. Osobní archiv ředitel ZŠ Stanislava Hajného, bydlištěm Prokopská 5, Ruda, nestránkováno.

³⁰³ Tamtéž, nestránkováno.

³⁰⁴ Tamtéž, nestránkováno.

vykonali slib. Následovalo zhodnocení úspěchů pionýrské organizace na zdejší škole ředitelem Froňkem. Během oslav se přednášely vhodné básně, zpívaly se písně a tančilo se. V tomto roce bylo již 50 % žactva součástí této organizace. O dva roky později se jednalo již o 90 % žactva, které bylo organizováno v pionýru. Na kulaté narozeniny v dubnu 1959 se konalo hodně aktivit. Začalo se v sále „U Lva“, kde byla uspořádána výstava na téma 10 let šťastného dětství – 10 let pionýrské organizace. Celá výstava byla ukázkou práce všech pionýrských skupin v našem okrese.³⁰⁵

V červnu roku 1958 bylo uspořádáno slavnostní shromáždění na oslavu konce školního roku, kde dostalo 100 pionýrů za svoji budovatelskou práci čestné stužky „Mladý budovatel“. Ve školním roce 1959/60 žila pionýrská organizace dosud největší soutěží „Rokem pionýrského činu“.³⁰⁶

Oslavy 15. výročí pionýra, na jejichž přípravě se podílely všechny oddíly, byly ve městě velké. Pionýři plnili tzv. pionýrské činy a snažili se o to, aby jich měli co nejvíce. V důsledku toho byly pořádány brigády, hrály se branné hry, pomáhalo se upravovat město apod. Oslavy se konaly na hřišti, kde byl zapálen velký táborák. Některé oddíly během večera předvedly své naučené představení.³⁰⁷

Slavil se například i svátek našich armády, 6. říjen. Pionýři se zúčastnili prohlídky vojenského útvaru a seznámili se s tradicemi v rámci dne otevřených dveří. Býval pořádán Den československé lidové armády pro děti a mládež. Hlavní náplní byly besedy o historii armády.³⁰⁸

Velké slavnostní skupinové shromáždění se konalo při příležitosti 30. výročí vzniku pionýrské organizace v roce 1979. Zasedání probíhalo v síni městského

³⁰⁵ Tamtéž, nestránkováno.

³⁰⁶ Tamtéž, nestránkováno.

³⁰⁷ Kronika pionýrů. Osobní archiv ředitel ZŠ Stanislava Hajného, bydlištěm Prokopská 5, Ruda, nestránkováno.

³⁰⁸ Kronika pionýrů. Osobní archiv ředitel ZŠ Stanislava Hajného, bydlištěm Prokopská 5, Ruda, nestránkováno.

národního výboru, kde se ho zúčastnili zástupci 20 oddílů a žákovské samosprávy. K tomuto jubileu bylo také pořádáno okresní setkání pionýrů a mladých požárníků. V červnu přijely oddíly do Děče, kde si každá skupina vybudovala svoje tábořiště, nechyběla ani vstupní brána a nástěnka s přidělenými činnostmi. V programu samozřejmě nechyběly branné závody, zhodnocení výsledků odpoledne a poté táborový oheň s představeními, která si jednotlivé skupiny připravily. O dva dny později se konalo krajské setkání pionýrů a mladých požárníků, jediná změna byla v tom, že přibyly osobnosti politického života.³⁰⁹

Pionýrské oddíly spolu dle dochované kroniky navštěvovaly například i kino, zvláště pak pro ně zajímavé – tedy dobrodružné – filmy. Rádi se účastnili i aktivit spojených se soutěžemi školy. Věnovali se prospěšným činnostem, jako byly sběry léčivých rostlin, odpadu apod. Výtěžek většinou darovali potřebným organizacím.

Často sportovali. V roce 1963 to byl lehkoatletický čtyřboj. Zde bojovali pionýři zdejší školy, kteří obsadili první i druhé místo, proti soupeřům z širokého okolí. Proběhl například i frontový běh. Nejlepší oddíly, které se v soutěžích probojovaly na první místa vyhrávaly celodenní výlet do Prahy do Domu dětí.³¹⁰

Pionýři také pořádali výlety, povětšinou se jezdilo na výlety vlakem. Udělali si například výlet do Domu pionýrů v Praze, kde na ně čekala prohlídka celého komplexu. Nezapomněli se však pochopitelně podívat i po klasických historických památkách Prahy.³¹¹

Nezapomenutelným zážitkem byly pro pionýry letní tábory, z kroniky lze dohledat, že jezdili do Branova, Oráčova, na Křivoklát a hojně také do Skryjí. Podrobněji přehlédneme pionýrský tábor v Branově 1976, kterého se účastnila Lenka Kopřivová: *„Cesta probíhala vlakem, kterým jsme dojeli do Roztok, a pak jsme šli pěšky podél toku Berounky až do Branova. Během tábora účastníci zažili mnohá dobrodružství, chodili jsme se koupat, hrát různé hry jako přehazovanou, vybíjenou.*

³⁰⁹ Tamtéž, nestránkováno.

³¹⁰ Tamtéž, nestránkováno.

³¹¹ Tamtéž, nestránkováno.

Také jsme nacvičovali na budoucí táborák. Mimo jiné nám jedno odpoledne přivezli příslušníci armády pušky a granáty. Nejdříve se střílelo do terče, a pak se házelo granátem na dálku a do kruhu. Tábor trval šest dní, pak jsme vše uklidili a čekali, až pro naše zavazadla přijede auto. Posléze jsme se vydali na vlak.“³¹² Ředitel Hajný nám dotvořil obrázek, že táborem o letních prázdninách nic nekončilo: „Když jsme o prázdninách neměli co dělat a dohodli jsme se jako skupina, tak jsme uspořádali výlety například do Prahy do Podolí, kam s námi jeli naši vedoucí.“³¹³

Součástí výchovně vzdělávacího programu základních škol byl v dobách studené války také předmět branná výchova, v jehož rámci škola pořádala tzv. branná cvičení. Na tomto základě vznikly také soutěže branných her, nejznámější se nazývala O partyzánský samopal. Jedná se o celostátní brannou hru pro děti pionýrského věku, jejímž úkolem bylo výrazně přispět ke zvyšování úrovně branné výchovy. Hra obsahovala Den mladého obránce, Den lidových milicí, Den československých pionýrů, Den pionýrské skupiny. Slavil se i Den mladého obránce vlasti, což byla též součást celostátní branné hry. Dva pionýrské oddíly se vydaly do přírody, kde si procvičily střelbu vzduchovkou, hod granátem i orientaci venku. Při hře O partyzánský samopal na trati museli pionýři prokázat své znalosti v ideově politické oblasti, v protipožární ochraně, v první pomoci, v odhadu vzdálenosti a topografií a svou dovednost v hodů granátem na cíl.³¹⁴

Lenka Kopřivová se rozhovořila i o branných hrách: „*Branné hry se konaly dvakrát do roka v rámci okresu. Před hrou jsme dostali mapu s buzolou. Byli jsme rozděleni do tříčlenných či čtyřčlenných družstev. Jestli si dobře pamatuju, tak během trasy byla čtyři stanoviště, ve kterých se musela plnit například šplhání přes potok, házet granátem, střílení ze vzduchovky, ale mohli jste se také setkat se znalostními otázkami. Když jste vše absolvovali, dostali jste upomínkový předmět a diplom. Já si*

³¹² Dle rozhovoru s Lenkou Kopřivovou, vedený Zuzanou Lajpertovou, dne 21. 2. 2014, v Rynholci.

³¹³ Dle rozhovoru se Stanislavem Hajným, vedený Zuzanou Lajpertovou, dne 18. 1. 2014, v Novém Strašecí.

³¹⁴ Kronika pionýrů. Osobní archiv ředitel ZŠ Stanislava Hajného, bydlištěm Prokopská 5, Ruda, nestránkováno.

*pamatuji, že jsem vyhrála jízdu zručnosti a jako cenu jsem dostala dvě skleničky. Soutěžily mezi sebou i školy, nejdříve v okrese, pak i v kraji aj.*³¹⁵

Pionýrská skupina pořádala často dětské karnevaly. Místo konání nebylo opět nikde jinde než v sále „U Lva“. Vždy si děti připravily krásné masky. Nejčastějšími maskami byly samozřejmě princové a princezny, kovbojové i kašpárči. V roce 1985 pionýrská skupina společně s TJ Sokol a komisí pro mládež a sport uspořádala zajímavou akci - karneval na ledě, jenž se konal na zimním stadionu. Do programu bylo zapojeno i představení krasobruslařského oddílu TJ Kladno. Zaujal mimo jiné také vyrobenými maskami, které byly v průběhu hodnoceny. Po zdařilé akci se lední karneval v ostatních letech opakoval. Několikrát do roka se konaly v rámci pionýra také večery s hudbou, zpěvem a poezií.³¹⁶

V základní náplni práce pionýrských oddílů nikdy nechyběl lampionový průvod u příležitosti oslav VŘSR, který byl organizován za pomoci třídních učitelů. Součástí byla i beseda o životě sovětských pionýrů. Díky pionýrské organizaci se vždy dostalo několika vybraným pionýrům možnosti vyjet do partnerského Sovětského svazu. Pamětnice Lenka Kopřivová se jednoho takového zájezdu zúčastnila. Vypráví: *„Možnost účastnit se tábora nám byla dána prostřednictvím zaměstnavatele mých rodičů České lupkové a uhelné závody Nové Strašecí. Byli jsme ubytováni ve vesnici Istria, v blízkosti Moskvy. V rámci pobytu jsme navštívili samozřejmě i Moskvu, Rudé náměstí, kde jsme byli v Mauzoleu V. I. Lenina, a také Kreml. Neopomněli jsme se zastavit i v obchodním středisku Gum, kde jsme nakoupili dárkové předměty svým nejbližším. Ubytování bylo skromné. Největší problém jsem tam měla s jejich jídlem, jelikož tradiční připravovaná jídla mi nechutnala, naštěstí byla možnost se dojíst tvrdým chlebem. Celkový pobyt ale musím zhodnotit kladně, našla jsem si tam kamaráda Olega Karbunova, se kterým si několik let dopisovala. Posílali jsme si i*

³¹⁵ Dle rozhovoru s Lenkou Kopřivovou, vedený Zuzanou Lajpertovou, dne 21. 2. 2014, v Rynholci.

³¹⁶ Kronika pionýrů. Osobní archiv ředitel ZŠ Stanislava Hajného, bydlištěm Prokopská 5, Ruda, nestránkováno.

dárky, například bonbony, dokonce i gramofonové desky, což pro mě byla vzácnost.³¹⁷

Závěr

Tato studie je především zaměřena na pramenný sběr a poskytuje značnou možnost rozšíření výzkumu v rámci tématu na poli interpretačním. Také město Nové Strašecí ve své historii skýtá další zajímavé školní objekty. Prvotním úmyslem ostatně bylo obecně představení všech škol zde, jak základních tak i středních. V průběhu práce se naskytly mnohé zajímavé informace, které by mohly být zdrojem další práce. Například v oblastech biografických studie o Filipu Hyšmanovi a zejména jeho ročním působení na slánské měšťanské škole. Další možnosti výzkumu otvírá téma učitelský sbor. Práce se zaměřila pouze na dvě osobnosti, je zde ale spousta dalších zajímavých učitelů, jako byl např. Eduard Feireisl, ředitel školy od 1957 a jiní.

Summary

This theses was focussed to the basic research in the topic. It offers collection of facts and informations from primary sources for next explorers. There is a students collection, it will be a part of wider databasis placed at web space of centre SOHI and Departement of History FPE ZCU in Pilsen. Readers can expect methodical manual for interested persons in this research with some tip how to continue.

Literatura/References

- CIKÁNEK, Antonín. *Privilegia města Nového Strašecí*. Nové Strašecí: MěNV. s. 22.
- ČERNÝ, Jan. Mají od starodávna na pečeti hlavu člověčskou: vybrané kapitoly z dějin města Nového Strašecí. Rakovník: Státní okresní archiv Rakovník, 2013. s. 351. ISBN 978-80-903054-3-4.
- ČERNÝ, Jan (ed). *Novostršecká kronika Václava Preinheltra z let 1801-1834*. Nové strašecí, 2008. s.

³¹⁷ Dle rozhovoru s Lenkou Kopřivovou, vedený Zuzanou Lajpertovou, dne 21. 2. 2014, v Rynholci.

- DRTINA, Michal. *Město Nové Strašecí*. Nové Strašecí: Město Nové Strašecí. 2013. s. 24.
- GABRIEL, Václav. *Obrázky ze školství českého a rakouského z XVIII. A XIX. století*. Praha: Spolek pro vydávání laciných knih českých, 1891. s. 140.
- MACHAČOVÁ, Jana - MATĚJČEK, Jiří. *Problémy obecné kultury v českých zemích 1781-1989*. Opava: Slezské zemské muzeum v Opavě, 2008. s. 509. ISBN 80-862-2466-X.
- MIKULČÁK, Jiří. *Nástin dějin vzdělávání v matematice (a také školy) v českých zemích do roku 1918*. Editor Jindřich Bečvář. Praha: Matfyzpress, 2010. s. 312. ISBN 978-807-3781-125.
- MRZENA, Jan. *Počátky povinného všeobecně vzdělávacího školství v jižních Čechách*. Pedagogická fakulta v Českých Budějovicích Státní pedagogické nakladatelství, 1980, s. 98.
- KASPER, Tomáš - KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada, 2008. s. 224. ISBN 978-802-4724-294.
- KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku IV*. Praha: Libri, 2000, 941 s. ISBN 80-859-8316-8.
- PROFOUS, Antonín. *Místní jména v Čechách IV*. Nakladatelství československé akademie věd. 1957. s. 864.
- Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1850-1970: počet obyvatelů a domů podle obcí a částí obcí podle správního členění k 1. lednu 1972, díl II/1*, Praha 1977, s. 633.
- RIEDL, Miroslav. *Dějiny pedagogiky*: určeno pro posl. fak. pedagog. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984. s. 210.
- ŠTVERÁK, Vladimír - MRZENA, Jan. *Felbiger a Kindermann reformátoři lidového školství*. Praha: Státní nakladatelství Praha, 1986. s. 214.
- ŠAFRÁNEK, Jan. *Vývoj soustavy obecného školství v království českém od roku 1769- 1895*. Praha: František Kytka, 1897. s. 304.
- ŠKOUDLÍNOVÁ, Alena. *Novostrašecko*. Rakovník: Rabasova galerie, 2000. s. 32. ISBN: 80-858668-33-4.
- ŠTVERÁK, Vladimír - MRZENA, Jan. *Felbiger a Kindermann reformátoři lidového školství*. Praha: Státní nakladatelství Praha, 1986. s. 214.
- VACEK, František. *Dějiny města Nového Strašecí*. Vyd. František Soukup, Kladno 1930. Garn: Brno 2013. s. 490.
- VÁŇOVÁ, Růžena. *Vývoj počátečního školství v českých zemích*: určeno pro posl. fak. pedagog., stud. učitelství pro 1. stupeň ZŠ. 1. Praha, 1986. s. 164.

VEBER, Václav *Dějiny Rakouska*. 1. dopl. a aktualiz. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. s. 754. ISBN 978-807-1062-394.

VESELÁ, Zdenka. *Vývoj českého školství*: určeno pro posl. fak. filozof., přírodovědecké a pro postgrad. studium. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. s. 153.

VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. *Jak se žilo za časů Františka Josefa I*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1996. s. 284. ISBN 80-205-0088-X.

ZŠ J. A. Komenského. *Sborník 100 let budovy školy v Novém Strašecí*. Nové Strašecí, 1997. s. 22.

Novinové články

ČERNÝ, Jan. Novostrašecké školy a školní budovy. *Novostrašecký měsíčník*. 2010, Roč. 14, č. červen, s. 28.

POŠTA, Libor. Z historie školství novostrašeckého 5. *Novostrašecké listy*, březen 1995, roč. 5, č 5, s. 15.

POŠTA, Libor. Z historie školství novostrašeckého 6. *Novostrašecké listy*, 1995, roč. 5, č 6, s. 15.

POŠTA, Libor. Z historie školství novostrašeckého 10. *Novostrašecké listy*, 1995, roč. 5, č 11, s. 20.

POŠTA, Libor. Z historie školství novostrašeckého 11. *Novostrašecké listy*, 1995, roč. 5, č 13, s. 13.

ZOBALOVÁ, Marta. Novostrašecké drama: Příběh novostrašeckého učitele Vladimíra Merhauta – 1. část. *Novostrašecký měsíčník*, roč. 5, č 21, s. 22.

ZOBALOVÁ, Marta. Novostrašecké drama: Příběh novostrašeckého učitele Vladimíra Merhauta – 2. část. *Novostrašecký měsíčník*, roč. 6, č 1, s. 19.

ZOBALOVÁ, Marta. Novostrašecké drama: Příběh novostrašeckého učitele Vladimíra Merhauta – 3. část. *Novostrašecký měsíčník*, roč. 6, č 2, s. 19.

ZOBALOVÁ, Marta. Novostrašecké drama: Příběh novostrašeckého učitele Vladimíra Merhauta – 4. část. *Novostrašecký měsíčník*, roč. 6, č 3, s. 23.

ZOBALOVÁ, Marta. Novostrašecké drama: Příběh novostrašeckého učitele Vladimíra Merhauta – 5. část. *Novostrašecký měsíčník*, roč. 6, č 4, s. 20.

Prameny

Státní oblastní archiv Rakovník, fond Nové Strašecí: Osmiletá střední škola.

Státní oblastní archiv Rakovník, fond Nové Strašecí: Pokračovací průmyslová škola.

Státní oblastní archiv Rakovník, fond Nové Strašecí: Učňovská škola dřevodělná.

Státní oblastní archiv Rakovník, fond Nové Strašecí: Učňovská škola kovodělná.

Státní oblastní archiv Rakovník, fond Nové Strašecí: Učňovská škola oděvní.

Státní oblastní archiv Rakovník, fond Nové Strašecí: Živnostenská pokračovací škola.

Státní oblastní archiv Rakovník, fond Nové Strašecí: Živnostenská pokračovací škola dívcí.

Státní okresní archiv Rakovník, fond: Berní úřad Nové Strašecí: karton Nová škola č. 209, kartonové číslo 37.

Státní okresní archiv Rakovník, fond: ONV Rakovník. Zápisy se schůzí MNV Nové Strašecí 1968-1971: Zápis ze schůze rady MěstNV, 18. října 1968. s. 2. Kartonové číslo 297.

Státní okresní archiv Rakovník, fond: ONV Rakovník. Zápisy se schůzí MNV Nové Strašecí 1968-1971: Zápis se schůze rady MěstNV, 19. července 1968. s. 3. Kartonové číslo 297.

Státní okresní archiv Rakovník, fond: ONV Rakovník. Zápisy se schůzí MNV Nové Strašecí 1968-1971: Zpráva o činnosti rady a kontrola plnění usnesení od posledního zasedání, 6. prosince 1968. nestránkováno. Kartonové číslo 297.

Kroniky

Pamětní kniha obecné a měšťanské školy chlapecké I., 1881 - 1916. Uloženo v ředitelně ZŠ Nové Strašecí, nestránkováno.

Pamětní kniha obecné a měšťanské školy chlapecké II., 1916-1940. Uloženo v ředitelně ZŠ Nové Strašecí, nestránkováno.

Pamětní kniha obecné a měšťanské školy chlapecké III., 1940-1960. Uloženo v ředitelně ZŠ Nové Strašecí, nestránkováno.

Kronika ZDŠ a SVVŠ. 1960 – 2000. Uloženo v ředitelně ZŠ Nové Strašecí, s. 325.

Kronika pionýrů. Osobní archiv ředitele ZŠ Stanislava Hajného, bydlištěm Prokopská 5, Ruda, nestránkováno.

Rozhovory

Rozhovor s Jiřinou Hejnou, vedený autorkou Zuzanou Lajpertovou, dne 21. března 2014, v Novém Strašecí. Přepsaný záznam uložen v archivu autorky.

Rozhovor s Lenkou Kopřivovou, vedený autorkou Zuzanou Lajpertovou, dne 22. února 2014, v Rynholci. Přepsaný záznam uložen v archivu autorky.

Rozhovor se Stanislavem Hajným, vedený autorkou Zuzanou Lajpertovou, dne 22. února 2014, v Novém Strašecí. Přepsaný záznam uložen v archivu autorky.

O autorkách

*Bc. Zuzana Lajpertová (*1991)* vystudovala obor Historická studia se zaměřením na vzdělávání na Fakultě pedagogické Západočeské univerzity v Plzni.

Email: lajpertz@students.zcu.cz

*PaedDr. Naděžda Morávková, Ph.D. (*1961)* je vedoucí katedry historie na FPE ZČU v Plzni.

Email: moravkov@khi.zcu.cz

Recenze / Reviews

SIMKANIČ, Ján. Mé dětství v socialismu. Praha, 2014. 256 s. ISBN: 978-80-265-0297-5

Kamila Bendová

Publikace, která u nás vyšla k 25. výročí od sametové revoluce, je souborem několika dětských příběhů, o které se podělilo více než 60 hlavních aktérů. Mezi hlavní přispěvovatele tak patří novináři, lidé z marketingu, spisovatelé a spisovatelky, ale například i Michal Horáček. Stěžejním prvkem této publikace jsou originální dětské vzpomínky, které se váží k období socialismu, konkrétně k 50. - 80. letům 20. století.

Příběhy jsou různého charakteru, nejsou nijak specificky, genderově, ideologicky, nebo věkově vyhrazeny, sám autor tím chtěl docílit co nejvyšší kvality a originality knihy. Právě díky originalitě a rozmanitosti je publikace velice čtivá. Cílovou skupinou jsou primárně mladí lidé, kteří období socialismu nezažili, a autor se jim snaží přiblížit tuto specifickou dobu pomocí metody oral history. Cílovou skupinou by měli být ale i starší lidé, kteří ve vzpomínkách najdou kousek svého dětství a vzpomínky na něj budou chtít třeba také předávat dále. Jednotlivé příběhy jsou za sebou chronologicky řazené, jsou různě dlouhé, ale nijak na sebe nenavazují. Společná je pro všechny pouze autorem zadaná časová linie. Určitě jedním z nejzajímavějších příběhů je *Památník* od Daniely Fischerové, který vypovídá mnohé o chodu školství a vůbec systému edukace na základních školách na konci padesátých let minulého století. Dalším neméně zajímavým a vypovídajícím příběhem je příběh třetí – *Dětství s chlebem a máslem* od Petra Rudolfa. Autor zde popisuje dějiny každodennosti 2. poloviny 50. let, kdy mu bylo mezi osmi až třinácti lety. Poslední příběh, který bych chtěla zmínit je inspirativním příběhem, jehož název je *Dva šrapnely* od Michala Horáčka, který vzpomíná na dětství prožité v Praze se svým dědečkem entomologem.

Publikace je vhodně doplněná fotkami a obrázky, které se vztahují ke konkrétním příběhům. Na konci každé kapitoly je krátký medailonek osoby, která

MEMO 2014/2

vzpomínala na své dětství. Tato kniha by měla mít své nezastupitelné místo při výuce moderních dějin na základních nebo středních školách.

O autorce: *Kamila Bendová* je absolventkou FPE ZČU a nyní doktorandkou HIÚ UHK v Hradci Králové.

Zprávy / Chronicle

XIII. mezinárodní workshop orální historie na hradě Sovinec a XVIII. mezinárodní konference IOHA v Barceloně / XIIIth International Workshop of Oral History in the Castle Sovinec and XVIIIth International conference IOHA in Barcelona

Michal Louč

Ve dnech 5.–6. června 2014 se na hradě Sovinci uskutečnil třináctý ročník setkání historiků a příznivců orální historie pořádaného ve spolupráci Centra orální historie AV ČR (COH), Archivu Univerzity Palackého v Olomouci, České asociace orální historie (COHA), Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze a Českého národního komitétu orální historie. Oproti dřívějším ročníkům byl tento více zaměřen na hotové či rozpracované práce studentů. Po úvodním představení konzultantů a grantového projektu Centra orální historie „Česká společnost v období tzv. normalizace a transformace: životopisná vyprávění“ zaznělo celkem 17 příspěvků, přičemž v osmnáctém představila projekty svých diplomových prací šestice studentek oboru Orální historie-Soudobé dějiny na FHS UK.

Témata jednotlivých příspěvků naznačují zvětšující se tematickou pestrost české orální historie a její posouvání ve směru současných směrů bádání. Lze uvést alespoň několik stručných příkladů. Jaroslav Vaňous (FHS UK) ve svém příspěvku „Místa paměti nedávné minulosti a možnosti jejich připomínání na příkladu jáchymovského regionu“ představil různé formy využití orální historie při popularizaci tématu pracovních táborů při uranových dolech na Jáchymovsku, například ve formě naučných stezek, audioprůvodců, nebo nyní značně populárního geocachingu. Příspěvek přitom zasadil do kontextu aktuálních snah sdružení Politických vězňů o obnovu chátrající naučné stezky po místech uranových lágrů na

Jáchymovsku. Petra Adámková (FF UK) představila projekt studentů pražského Gymnázia Na Vítězné pláni s názvem „GVP v listopadu 1989,“ který je úspěšným příkladem využití orální historie ve výuce na středních školách. Barbora Pecková (FHS UK) představila svoji diplomovou práci „Antikomunismus v České republice po roce 1989 se zaměřením na perspektivu členů KSČ/KSČM metodou orální historie.“ Zajímavé byla mimo jiné autorčina analýza pojmu antikomunismus a vývoj v jeho chápání po roce 1989. Luděk Jirka (FHS UK) v příspěvku „V zajetí výkladových schémat“ shrnul své dosavadní terénní výzkumy u volyňských Čechů na Ukrajině a různé problémy, kterým během nich čelil. Autor tohoto příspěvku (Univerzita Pardubice) se zaměřil na metodologicky a eticky obtížnou problematiku „spolupráce s StB“ u bývalých politických vězňů. Tabuizované téma spojené se stigmatizací narátorů představil jako výzvu i příležitost pro orálně historický výzkum, který při nezaujatém přístupu může pomoci tuto stigmatizaci narušit a umožnit nám lépe pochopit dobový kontext i motivace jednotlivých aktérů. Kateřina Chlebecová (Univerzita Pardubice) představila svou diplomovou práci „Tetování jako stigma v Československu v období normalizace 1971–1989“, jejíž těžištěm byla vězeňská tetování, což se pojilo s velmi specifickým výběrem narátorů vyžadujícím intenzivní terénní výzkum. Marie Barešová (Národní filmový archiv, Společnost pro queer paměť) nejprve představila sbírky zvukových záznamů NFA a poté pohovořila o svých zkušenostech s nahráváním a zpracováním rozhovorů s příslušníky české queer komunity. Neméně zajímavé byly i další příspěvky, mimo jiné Jany Polákové (Muzeum romské kultury) o romských sportovcích, nebo Radmily Kaděrové a Martina Brychty (oba Ostravská univerzita) o každodenním životě obyvatel Čeladné a Ostravy v době komunistické diktatury.

Ve dnech 9.–12. července 2014 se v Barceloně konala již 18. mezinárodní konference International Oral History Association (IOHA) s podtitulem „Power and Democracy: The Many Voices of Oral History.“ Konference byla uspořádána ve spolupráci IOHA, Barcelonské univerzity a dalších organizací. Konference se účastnilo na 400 účastníků ze 39 zemí, z části zástupců výzkumných a paměťových institucí, z části pracovníků neziskových organizací a příznivců orální historie. Jako obvykle se konference stala příležitostí pro setkání zakladatelů a dalších výrazných

osobností orální historie (Alessandro Portelli, Donald Ritchie, Irina Scherbakova, Alistair Thompson ad.) s jejich následovníky. Konference byla rozdělena do pěti plenárních zasedání a více než 100 tematických panelů, workshopů a diskusí. Velké konference IOHA jsou tematicky velmi široce rozkročené, což platilo i letos – hovořilo se o aktuálních trendech v orální historii, vztahu orální historie a paměti, o probíhajících projektech, etice výzkumu, problémech spojených s digitální revolucí a mnoha dalších tématech. Každý si nepochybně našel své, ale na druhé straně toho, kvůli soustředění drtivé většiny programu do pouhých dvou konferenčních dnů, mnoho nestihl. Množství paralelně probíhajících panelů navíc značně rozdrobilo publikum, což nepochybně mělo vliv i na kvalitu diskuse.

Slavnostní zahájení a úvodní dvojice plenárních zasedání proběhly v historické budově Barcelonské univerzity, přičemž v dalších dnech již konference pokračovala v prostorách Fakulty geografie a historie Barcelonské univerzity. Po úvodním slovu organizátorů přednesla historicky první prezidentka IOHA Mercedes Vilanova zahajující přednášku s názvem „Principio y final de un sueño, la Barcelona republicana entre 1931 y 1939.“ Tématem prvního plenárního zasedání byl vztah politiky a orální historie. Hlavními řečníky byli Gerhard Botz (Vídeňská univerzita), Irina Scherbakova (Memorial) a politolog Hakan Yilmaz z Boğaziçi (Istanbulská univerzita). Z hlediska tématu panelu i obecné situace v České republice byl patrně nejzávažnější příspěvek Gerharda Botze, který hovořil o nemalém vlivu masmédií a politik paměti na orálně historické výzkumy. Přednášející konstatoval, že mediální projekty mají velký společenský vliv bez ohledu na svou mnohdy problematickou metodologii. Jako problém přitom vnímal rovněž množství aktivistických paměťových projektů, které na své cestě za prosazením určitého tématu či požadavků často dostatečně nereflktují sociální konstruovanost paměti, historickou realitu i mnohé vědecké poznatky. Irina Scherbakova připomněla historii ruských výzkumů přeživších GULAGU a přiblížila obecný kontext ruského ne/vyrovnání s touto historickou kapitolou. Neopomněla přitom potíže, jakým studium tohoto tématu čelí v současnosti, kdy historická politika Ruska směřuje upozadění negativních stránek sovětského režimu.

České zastoupení na konferenci bylo s 10 vystupujícími mírně větší, než na předcházející konferenci IOHA v Buenos Aires. Nejsilněji přitom bylo zastoupeno Centrum orální historie AV ČR (COH), mající na konferenci svůj vlastní panel jehož hlavním tématem byla transformace československé společnosti po roce 1989. Miroslav Vaněk vystoupil s příspěvkem „We and They: Identification with the Political System“ mapujícím rozdělení společnosti na různé skupiny z hlediska moci a loajality k režimu. Jiří Hlaváček se ve svém příspěvku „The Czechoslovak Army in the Period of Transformation: Main Changes in Military Life, 1989–1993“ zaměřil na polistopadovou proměnu Československé lidové armády a její dopady na vojáky, jejich každodenní život a paměťové rámce. Pavel Mücke přednesl příspěvek „Time for Leisure? Perceptions of Free Time in Oral History Narrations from Contemporary Czech Society“, jehož hlavním tématem byly volnočasové aktivity obyvatel pozdně socialistického Československa a jejich proměny v období transformace. Panel uzavřela Lenka Krátká s příspěvkem „There is Nothing Better in My Life Than the Moment when I Can Freely Create a Piece of Graphic Art“ reflektujícím pracovní podmínky umělců, fotografů, malířů a sochařů a jejich proměnu po roce 1989. Konečně Hana Bortlová Vondráková (v tomto případě na jiném panelu) shrnula poznatky svého výzkumu české menšiny v Argentině na vystoupení s názvem „A New Life in a New World: Czech Expatriates in Argentina during the Cold War and East-South Encounters.“

Jana Římanová (FHS UK) ve svém referátu „Women’s Role in the Development of Czech Punk Subculture“ hovořila o roli žen ve vývoji punkové subkultury v Československu. Marie Barešová (Národní filmový archiv) ve svém příspěvku „The Oral History Collection in National Film Archive Prague“ představila sbírku zvukových záznamů Oddělení orální historie NFA čítající již téměř tři tisíce záznamů a přiblížila stav jejich právě probíhající digitalizace a indexace. Michal Louč (Univerzita Pardubice) vystoupil na téma „The Czechoslovak Political Prisoners – Identity, Remembrance and Oral History,“ přičemž hlavním tématem příspěvku byla analýza proměn rámců paměti bývalých politických vězňů ve vztahu k jejich identitě, aktuálním potřebám a politikám paměti. Jiří Zounek a Michal Šimáně (Centrum pro komplexní inovaci studijních oborů FF MUNI) ve svém příspěvku „Everyday Life at

Primary School Through the Prism of Teachers in the era of so-called Normalisation in Czechoslovakia (1969–1989)“ představili svůj probíhající projekt zaměřující se na učitele základních škol v období tzv. normalizace.

Zajímavých a přínosných příspěvků bylo v Barceloně možné vyslechnout celou řadu. Namátkou mohu zmínit historicko popularizační projekt Alistaira Thompсона „The Australian Generations Oral History Project.“ Stephen Sloan (Oral History Association) na konferenci hovořil o vlivu digitální revoluce na práci orálních historiků a fungování orální historie jako celku. Zmínil například přehlcní informacemi a vznik informačních bublin, ve kterých se lidé pohybují. Sám proto chápal roli orálního historika jako svého druhu průvodce nepřehledným informačním polem. Závažným etickým otázkám čelila historička Stef Scagliola (Erasmus University of Rotterdam) v průběhu svého rozsáhlého výzkumu nizozemských válečných veteránů „Interviewproject Nlse Veteranen“ z let 2006–2011, v rámci kterého byly zaznamenány příběhy veteránů, připouštějících, že byli během nasazení v Indonésii v letech 1945–1949 svědky, či aktéry událostí, později posouzených jako válečné zločiny, a tedy jim na základě publikace rozhovorů hrozilo trestní stíhání.

Po slavnostním závěru konference následovala valná hromada IOHA spojená s volbou nového vedení. Jako obvykle na konferenci vládla vstřícná a přátelská atmosféra, na straně druhé je však fungování IOHA ztíženo poměrně nízkým počtem členů a mírou jejich angažovanosti na chodu organizace. Navzdory jistému chaosu a těžkopádnému systému volby se novou prezidentkou IOHA stala Indira Chowdbury (Srishti School of Art, Design and Technology v Bangalore), která potvrdila, že příští konference IOHA se bude konat roku 2016 v Bangalore.

O autorovi: *Mgr. Michal Louč* je absolventem a doktorandem Ústavu historických věd Univerzity Pardubice.

Archivy školám, archiváři učitelům/Archives to the Schools, Archivist to the Teachers

Markéta Járová

Motto: „Naším cílem není naučit učitele učit, ale informovat je o tom, co, kde a jak mohou v archivech pro výuku využít.“

Ve dnech 4. a 5. listopadu 2014 se v sídle Národního archivu (NA) v Praze na Chodovci konala konference *Archivy školám, archiváři učitelům*. Jak název napovídá, cílovou skupinou, pro niž byla konference určena, byli zejména pedagogové všech typů škol, dále studenti středních a vysokých škol, archiváři a laická i odborná veřejnost. Konference byla uspořádána u příležitosti 60. výročí vzniku jednotné archivní sítě a konala se pod záštitou ministra vnitra a ministra školství, mládeže a tělovýchovy. Důvodem, proč se archiváři rozhodli spojit své síly a uspořádat zmíněnou konferenci, bylo především poskytnout pedagogům informace o tom, co, kde a jak mohou v archivech pro výuku využít, za jakých podmínek je možné v archivech studovat, jaké druhy archiválií a kterých původců jsou uloženy v jednotlivých typech archivů, jaká témata jsou nejčastěji v archivech studována či jaké úřední agendy jsou archivům přikázány. Kromě toho bylo smyslem konference přiblížit zájemcům nové možnosti přístupu k archiváliím, digitalizaci matrik, listin a dalších typů archivních souborů či představit projekt Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky *Digitální vzdělávání*.

Hlavní programový blok se odehrával formou přednášek v konferenčním sále NA. Prezentace, workshopy, praktické ukázky práce s archiváliemi (archiválie online) poté probíhaly na několika místech zároveň: v malém přednáškovém sále, badatelně či u oválného stolu, a to opakovaně během obou konferenčních dnů. Účastník konference si tak mohl vybrat z pestré nabídky, který příspěvek si chce vyslechnout či jaké aktivity by se rád zúčastnil. Jelikož se z důvodu pracovní vytíženosti nemohl

dostavit ani ministr vnitra Milan Chovanec, ani ministr školství, mládeže a tělovýchovy Marcel Chládek, ujala se úvodního slova jedna z organizátorek konference a vedoucí 8. oddělení NA Emilie Benešová. Po přivítání různorodého auditoria promluvila o online využívání archiválií, dnes již běžné záležitosti ve všech paměťových institucích, či o práci s veřejností a médii formou výstav, prezentací, nových publikací, exkurzí, veřejného promítání či dnů otevřených dveří. Vývoj sítě českých (československých) archivů během uplynulých 60 let představila v zastoupení za nepřítomného ředitele odboru archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra České republiky (OAS SS MV ČR) Jiřího Úlovce jeho zástupkyně a další organizátorka konference Lenka Linhartová. Posluchače seznámila se základními legislativními předpisy, které postupně vedly k široké otevřenosti archivů, i se zákony, které naopak studium omezují. Poté ředitelka NA Eva Drašarová zhrnula přibližila ústřední archiv českého státu, který ve svých depozitářích uchovává archiválie od roku 1158 do současnosti. Zmínila organizaci archivu, personál, rozpočet a vtipně označila archiváře z pohledu učitelů jako „*to jsme my, kteří mají Zlatou bulu sicilskou*“. Státní oblastní archivy, jejich organizaci a rozvoj představila Eva Šimicová z OAS SS MV ČR. Zmínila všechny oblastní archivy, jejich publikace (sborníky, ročenky), archivní zákon či sbírky matrik. Zemské archivy zastupovali ředitel Zemského archivu (ZA) v Opavě Karel Müller a ředitelka Moravského zemského archivu (MZA) v Brně Kateřina Smutná, kteří nastínili jejich strukturu a historický vývoj. MZA v Brně byl založen z iniciativy Moravského zemského sněmu v roce 1837 a pečuje o archivní fondy vzniklé z činnosti stavovských, státních a samosprávných institucí pro zemi Moravskou. ZA v Opavě vznikl v roce 1927, jeho základem se stal Archiv země Slezské, archivy stavovských písemností knížectví opavského a krnovského, ke kterým byly připojeny fondy úřadů se zemskou působností. O archivech stojících mimo síť státních archivů hovořila Jiřina Prokopová z OAS SS MV ČR. Nastínila, jak, kdy a proč vznikaly specializované archivy, jakou legislativou se řídí a jaké informace mohou badatelům poskytnout. Vladimír Růžek, taktéž za OAS SS MV ČR, svůj příspěvek zaměřil na podmínky prezenčního studia v různých typech archivů a Josef Herink z Národního ústavu pro vzdělávání přednesl informace o využití archivů ve školní praxi a především ve výuce dějepisu. Poté se přednášející rozmístili na předem určená stanoviště. V sekci prezentací a workshopů vystoupili mj. s

příspěvkem *Filmově vzdělávací projekty Národního filmového archivu (NFA)* ředitelka sekce neaudiovizuálních sbírek NFA Tereza Czesany Dvořáková a koordinátor filmové výchovy NFA Jiří Forejt. Společný programový blok archivů vysokých škol zahájil Marek Durčanský, vedoucí Ústavu dějin Univerzity Karlovy, a Petr Cajthaml, vedoucí Archivu Univerzity Karlovy. Jejich příspěvek představil Ústav dějin a archiv UK jako příklad paměťové instituce, která ve své každodenní činnosti kombinuje úkoly z oblasti archivnictví, vysokoškolské administrativy, výzkumu a výuky v oblasti dějin vzdělanosti. Zároveň byly v rámci příspěvku prezentovány faksimile listin spojených se založením pražské univerzity (zakládací listina Karla IV. a papeže Klimenta VI.; tzv. Eisenašský diplom). Postupně byl představen Archiv Masarykovy univerzity a jeho archivní fondy a sbírky, Archiv ČVUT, jeho archiválie a možnosti jejich využívání, Univerzitní archiv Mendelovy univerzity v Brně, Archiv VUT v Brně, Archiv VŠB–Technické univerzity Ostrava, Archiv České národní banky, Archiv České televize a jeden z nejmladších archivů ČR, Archiv bezpečnostních složek (ABS). Ředitel Vojenského historického archivu (VHA) Július Baláž promluvil o vojenském archivnictví, okruhu jeho původců, základních informacích o jeho archivních souborech a možnostech bádání.

Formou workshopů byly účastníkům konference nabídnuty různé zajímavé příspěvky, např. praktické ukázky práce s aplikací Acta Publica a indikační skici, počítačové databáze VHA, byl představen projekt poznávání minulosti města či obce, specifický druh archiválií – úřední knihy městské provenience, církevní restituce, politické perzekuce v archivních souborech NA a ABS. Karel Řeháček a Markéta Járová ze Státního oblastního archivu (SOA) v Plzni se ve svém příspěvku věnovali problematice osobních fondů v archivech, zmínili možnosti jejich získávání a archivního zpracování, způsoby a možnosti zpřístupnění a jejich využití v názorné výuce dějepisu na základních a středních školách. SOA v Třeboni představil svůj velmi dobře fungující digitální archiv, který zpřístupňuje množství zdigitalizovaných dokumentů, např. kompletně digitalizovanou Sbírkou matrik Jihočeského kraje, kroniky, veduty, soupisy poddaných či historické mapy z velkostatkových fondů. V badatelně probíhaly souběžně praktické ukázky práce s archiváliemi. Laděna Plucarová ze SOA v Třeboni se zaměřila na genealogii-práci s prameny a společně s

Vlastimilem Koldou přiblížili poklady tohoto jihočeského archivu, např. sbírku Historica, která byla prohlášena za národní archivní památku, či rodinné archivy, např. Schwarzenberků nebo Buquoyů. Dále bylo možno zhlédnout praktickou ukázkou online studia starých map, sestavování rodokmenu či instruktáž čtení starých textů. Zájemci si mohli rovněž vybrat z bohaté nabídky exkurzí. Konference *Archivy školám, archiváři učitelům* byla přijata účastníky z řad učitelů, studentů i samotných archivářů velmi kladně. Rada pedagogů během příspěvků živě debatovala s přednášejícími a shodla se na tom, že uskutečněná konference pro ně byla užitečná a v mnohém velmi přínosná pro výuku, a to nejen v hodinách dějepisu. Předsevzatý cíl organizátorů konference byl tedy naplněn.

O autorce: *Mgr. Markéta Járová* je archivářkou SOA v Plzni.

Příloha č. 2 PhDr. Karel Řeháček a Mgr. Markéta Járová (SOA v Plzni) a přednáška o osobních fondech v archivech

Pokyny pro autory

Časopis MEMO se zaměřuje zejména na výzkum historie metodou orální historie a dále na aplikaci této metody ve vyučování dějepisu. Žádaná jsou témata moderních dějin, zejména dějiny totalitních režimů, dějiny druhé světové války v paměti lidí, dějiny každodennosti ve 20. století, problémy menšin, regionální dějiny, dějiny dějepisectví, biografie, ale také novodobá ústní tradice a novodobý folklór ve výzkumu dějin. MEMO je velmi vstřícný a otevřený časopis, vítáme i další související témata, výzkum i aplikace.

Formální požadavky na text: Články by měly být předloženy v elektronické podobě, v aplikaci Microsoft Word, e-mailem na adresu moravkov@khi.zcu.cz. Prosím, použijte pouze základní styl (typ a velikost písma Times New Roman 10). Formát stránky A5, okraj úzký, řádkování 1,15. Poznámky a odkazy uvádějte pod čarou na příslušné stránce, ne v textu, ne za článkem (Velikost písma 8). Měly by být průběžně očíslovány v celém článku. První citaci uvádějte v plném rozsahu: SMITH, Robert. *Historie mléčných výrobků*. Plzeň : Západočeská univerzita, 2010, s. 22. Všechny následující odkazy by měly být uvedeny ve zkrácené formě: SMITH, Robert. *Historie mléčných výrobků*, s. 22. Použití latinského slova *ibid* nebo českého *tamtéž*, nebo zkratk jako *Loc.cit.*, *Op. cit.* apod. není povoleno. Je nutné přiložit abecední seznam plně citovaných zdrojů a literatury na konci článku. Teoretické a metodologické studie v českém jazyce musí být v plném rozsahu přeloženy také do anglického jazyka.

Několik příkladů plných citací (téměř všechny uvedené citace jsou fiktivní):

Citace knihy: JUDD, Robin. *Contested Rituals: Circumcision, Kosher Butchering, and Jewish Political Life in Germany*. Ithaca : Cornell University Press, 2007. ISBN 13 9780801445453.

Citace kapitoly v knize nebo příspěvku ve sborníku: HAUG, Karl Erik - ORVIK, Nils. Stormaktsgarantier og kollektiv sikkerhetsgaranti. In: BERG, Roald (ed.) *Selvstending of beskyttet*. Bergen : Fagbokforlaget, 2008. ISBN 978-80-876432-9, s. 23 - 42.

Citace článku v časopisu: NAHODILOVA, Lenka. Communism modernisation an Gender, *Contemporary European History*, vol. 19, no. 1, February 2010, s. 37 - 55.

Citace z deního tisku: KOZA, Jan. První máj, *Plzeňský deník*, 12. března 2006, s. 5.

Citace rozhovoru s pamětníkem: Rozhovor Naděždy MORÁVKOVÉ (odborná asistentka Západočeské univerzity v Plzni) s Kolomanem Gajanem (emeritní profesor Karlovy univerzity v Praze), dne 8. 8. 2010 v Praze. Přepis rozhovoru uložen v archivu SOHI Plzeň, Veleslavínova 42.

Archivní zdroje: Národní archiv Praha. Fond Osobní pozůstalosti. Fol. Josef Macek. *Korespondence 1970 - 1975*. Inv. č. OP 654.

Citace internetového zdroje: BOLD, Richard. The main Saints. [Online] Dostupné z URL:

< <http://translate.google.cz/#cs|en|dokument> > [Cit. 2010-09-12].

Přílohy: Obrázky, fotografie, nákresy, tabulky, grafy, grafika, mapy, atd. musí být očíslovány a odkázány poznámkami pod čarou a umístěny za textem se správným číslem a popiskem. Zdroj musí být uveden.

Další pokyny: Rozsah článku: max. 50 stran, min. 3 strany. Rozsah recenze: max. 1 strana. Každý článek by měl mít: název (česky i anglicky), abstrakt (česky i anglicky, max. 10 řádků), klíčová slova (česky i anglicky, v počtu od 3 do 8), resumé (česky i anglicky, max. 25 řádků), informace o autorovi (jméno a příjmení, rok narození, pozice a zaměstnavatel nebo škola, oblast výzkumu, e-mailovou adresu). Upozornění: Články publikované v časopisu MEMO musí předem projít recenzním řízením a musí být schváleny redakční radou. Editoři děkují přispěvatelům za to, že pokud možno respektují výše uvedená doporučení.

Notes for Contributors

MEMO magazine focuses especially on the history of research using oral history and its application in teaching history. Preferred are the themes of modern history, especially history of totalitarian regimes, the history of the Second World War in memory of people, the history of everyday life in the 20th century, problems of minorities, regional history, history of historiography, biographies, also the modern oral tradition and folklore in the modern history of research. MEMO is a very open and obliging journal, we welcome any other related and interesting topics.

Format and Style: Articles should be submitted electronically, in Microsoft Word, by e-mail to the address moravkov@khi.zcu.cz. Please use the basic style only. Notes should be footnotes not endnotes. They should be numbered consecutively throughout the article. Citations of references should be made only in the notes and not in the text, first references should be given in full: SMITH, Robert. *History of Diary Products*. Pilsen : University of West Bohemia Press, 2010, pp. 22 - 23. All subsequent references should be given in abbreviated form: SMITH, Robert. *History of Diary Products*, pp. 30 - 32. It is necessary to attach a list of full references at the end of the article. The use of the latin word *ibid*, or abbreviation like *Loc.cit.*, *Op. cit.* etc. is not allowed.

Some Practical Examples for Full References (Almost all examples are fictive.):

The reference to a book: JUDD, Robin. *Contested Rituals: Circumcision, Kosher Butchering, and Jewish Political Life in Germany*. Ithaca : Cornell University Press, 2007. ISBN 13 9780801445453.

The reference to a chapter in a book or to a contribution in collection of papers: HAUG, Karl Erik - ORVIK, Nils. Stormaktsgarantier og kollektiv sikkerhetsgaranti. In: BERG, Roald (ed.) *Selvstending of beskyttet*. Bergen : Fagbokforlaget, 2008. ISBN 978-80-876432-9. 465 p.

The reference to an article in a journal: NAHODILOVA, Lenka. Communism modernisation an Gender, *Contemporary European History*, vol. 19, no. 1, February 2010, pp. 37 - 55.

The reference to an article in a newspaper: COETZEE, Paul. Namibia´s liberation struggle, *Die Transvaler*, 12th March 2006, p. 5.

The interview reference: The interview of KOTZEL, Charles (lecture of Charles University in Prague) with BIBIKOVA, Leona (exlecture of University of West Bohemia in Pilsen, living in Pilsen), 22nd October 2008. The transcript is filed in the archives SOHI Pilsen, Veleslavinova 42.

The archives reference: Czech National Archives, Prague, fund: Inheritance, file: Josef Macek, document: Letters to Frantisek Graus 1970 - 1975, catalogue number: OP 456.

The reference to an internet source: BOLD, Richard. The main Saints. [Online] Available from URL:

< <http://translate.google.cz/#cs|en|dokument> > [2010-09-12].

Illustrations: Pictures, photos, sketches, tables, diagrams, graphics, maps etc. Should be numbered consecutively with the footnotes and placed behind the text with correct number and labeled. The source must be given.

Further notes: Scope of article: max. 50 pages, min. 3 pages. Scope of review: max. 1 page. Every article should have: Title, Abstract (maximum of 10 lines), Keywords (from 3 to 8), Summary (max. 25 lines), Information about Author (name and surname, year of birth, position and address of employer or school, field of research, e-mail address). Notification: The articles submitted to the MEMO must be editorially revised and approved. The editors would be grateful if contributors kept closely to journal's style and format conventions.

CALL FOR PARTNERS

SOHI - The Center for Oral History in Pilsen

The Center for Oral History SOHI was founded within the Department of History, Faculty of Education of University of West Bohemia in Pilsen in 2009. Workplace focuses mainly on creating a database of interviews with eyewitnesses - a database of oral sources to recent history. SOHI has ambitions to serve as a methodological base for oral history research and joint projects of regional institutions interested in method of oral history and its use in contemporary historiography and to collect and provide the experience of partner institutions in the field of oral history.

Some of SOHI partners:

The Czech Oral History Center COH within the Institute of Contemporary History AS CR, Department of Oral and Contemporary History (Faculty of Humanities, Charles University in Prague), The Czech Association of Oral History, IOHA, Baylor University Institute for Oral History, The Centre for Oral History and Cultural Heritage (University of Southern Mississippi), The Oral History Center (Department of History, University of Zululand, Kwadlangezwa, South Africa), Columbia University - Oral History Research Office and etc.

Some important tasks of SOHI:

collection of narratives of survivors, presentation of contemporary history in the memories of survivors, educational activities, publications, interviews, organization of experts meetings, research and publication of methodological and theoretical texts in the field of oral history, providing consultation and service to researchers and to everyone interested in oral history, monitoring teaching aspects of interviews with eyewitnesses in modern school history, organization workshops and methodological seminars for primary and secondary schools.

Some current SOHI projects:

Using Oral History in the History of Modern Historiography, Oral History at School, Everyday Life under Socialism, The Iron Curtain - Czechoslovak Border in 1948 - 1989, The History of SSM - Socialist Youth Union in Czechoslovakia, Eyewitnesses of the Holocaust, Memories of Totalitarian Prisoners, Czechoslovak Totalitarian Emigrants

The Center SOHI is open to the general cooperation with experts and the public and welcomes those interested in this method. Thank you for your interest in the partnership and contact us.

Contact:

The Center for Oral History SOHI, Department of History, Faculty of Education of University of West Bohemia in Pilsen, Veleslavínova 42, Pilsen, Czech Republic (www.khi.zcu.cz)

Contact person: Nadezda Moravkova

Tel.: +420377636603

Fax: +420377636612

E-mail: sohi@khi.zcu.cz; moravkov@khi.zcu.cz

SOHI Středisko orální historie při KHI FPE ZČU v Plzni, Veleslavínova 42, Plzeň

MEMO 2014/2

Toto číslo bylo vydáno s laskavým přispěním *České asociace orální historie o. s. (COHA)*.